

ДЕНЬ

ИСТОРИЧЕСКАТА РОЛЯ

на
БУРЖУАЗИЯТА.

(Преводъ отъ нѣмски)

Историята на всички досегашни общества е история на борбата между классоветѣ.

Свободния и роба, патриция и плебея, сръдновековния баронъ и роба-селенинъ, майстора и чирака, съ една дума угнетителя и угнетения въкога сж били враждебни единъ къмъ други, водили сж непрекъснатата, ту скрита, ту явна борба, която се е довършвала или съ революционното преустройство на цѣлото общество, или пъкъ съ съвмѣстното загинване на борящитѣ се классове.

Въ предишнитѣ епохи на историята почти на всѣкадѣ обществото се е раздѣляло на различни съсловия, които сж пораждали между хората различни общественни положения. Въ стария Римъ имаме патриции, всадници, плебеи, роби; въ сръднитѣ вѣкове — феодални господари, вассали майстори, чираци, роби-селени и при това у всѣки единъ отъ тѣзи классове е имало особенни дѣления.

Съвременното буржуазно общество, което се е появило на развалинитѣ на феодализма, не е унищожило различията на классоветѣ. Намѣсто старитѣ, то само е създало нови классове, нови способности на угнетение, нови форми на борбата.

Нашата епоха — епоха на буржуазията — отличава се оба-

че съ това, че е исчистила дребнитѣ различия отъ общественитѣ положения. Цѣлото общество, повече и повече се расцѣпва на два голѣми неприятели лагера, на два голѣми право противоположени класса: буржуазия и пролетариятъ.

Отъ срѣднѣвѣковнитѣ роби-селени е произлѣзълъ срѣдния классъ на първитѣ градове; отъ това градско население сж се развили първитѣ елементи на буржуазията.

Откритието на Америка и на морсия пхтъ около Африка е създадо ново поприще за растящата буржуазия. Остиндийския и китайския пазари, колонизацията на Америка, търговията съ колониятъ, увеличението на срѣдствата за размѣна и стокитѣ изобщо, сж придали на търговията, мореплаването, индустрията, едно невидѣно до тогава расцѣвтѣване, и съ това сж подбутнали революционния елементъ въ распадающето се феодално общество къмъ по-бързо развитие.

Дотогавашния феодаленъ или еснафски начинъ на производството въ индустрията е можелъ да удовлетвори вече ратящитѣ заедно съ новитѣ пазари потребности. манифактурата застъпа неговото мѣсто. Еснафскитѣ майстори сж били истикани отъ индустриалния срѣденъ классъ; раздѣлението на трудътъ между различнитѣ еснафи е исчезналъ предъ раздѣлението на трудътъ въ отдѣлната занаятчийница.

Но пазаритѣ сж растели постоянно, растели сж и потребитѣ. Манифактурата и тя е взела да не смогва вече. Тогава парата и машинитѣ направили революция въ промишленното производство. Намѣсто манифактурата, дошла днешната голѣма индустрия, намѣсто индустриалния срѣденъ классъ, сж дошли индустриалнитѣ милионери, главатаритѣ на цѣли индустриални армии, днешнитѣ буржуа.

Голѣмата индустрия е създадо всемирния пазаръ, който се е подготвилъ съ откритието на Америка. Тоя всемиренъ пазаръ е придалъ на търговията, мореплаването, сухопѣхнитѣ съобщения, едно грамадно развитие. Това отново е подбѣйствувало за распространението на индустрията, и колкото повече индустрията, търговията, мореплаването, и желѣзницитѣ сж се распространявали, толкова повече буржуазията се развивала, увеличавала е капиталитѣ си и истиквала е останалитѣ отъ срѣднитѣ вѣкове классове на заденъ планъ.

Ний виждаме, слѣдователно, какъ самата днешна буржуазия е слѣдствие отъ единъ дълтъгъ вървежъ на развитието, отъ

единъ редъ преврати въ начинътъ на производството и търговията.

Всѣка една отъ тѣзи стъпени въ развитието на буржуазията е била придружавана и съ съответствующъ политически напредѣкъ. Буржуазията, която испърво се е представлявала ту като угнетено съсловие подъ господството на феодалитѣ, ту като въоръжена и самоуправляюща се дружина въ градскитѣ общини, която на едно мѣсто е съставлявала независима градска република, а па друго — е била трето, задлъжено да плаща данѣкъ съсловие, която въ време на манифактурата, се е явила като противовѣсъ на ведможитѣ въ съловната или въ абсолютната монархия и въобще е служила за главна основа на голѣмитѣ монархии, извоюва ла си е най-сетнѣ, слѣдъ появлението на голѣмата индустрия и всемирната търговия, исключителна политическа власть въ най-новитѣ конституционни държави. Съвременната държавна власть не е нищо друго освенъ едно настоятелство избрано да управлява общитѣ дѣла на цѣлия буржуазенъ класъ :

Буржуазията е играла въ историята крайно революционна роля.

Буржуазията, гдѣто е идвала на власть разрушавала е всички феодални, патриархални, идиллически отношения. Тя немилостиво е раскъсала пѣстритѣ феодални връзки, които сж държели свързанъ чловѣка съ повелителитѣ му и не е оставила между хората никаква друга връзка освенъ голия интересъ, освенъ безсърдечното „плащане въ брой“. Въ хладната егостическа смѣтка, тя е потопила священния трепетъ на благочестивата мечтателность, на рицарското одушевление на гражданската сантименталность. Личното достоинство на чловѣка тя е унизила до пазарска цѣна, и намѣсто безбройнитѣ писани и извоювани свободи тя е турила само една чузда за идеалнитѣ съображения — търговска свобода. Съ една дума, намѣсто покритото съ религиози и политически илюзии скубание, тя е турила явното, безсрамното, чистото скубание.

Буржуазията е лишила отъ обаяние всички ония дѣятелности, па които до него време сж гледали съ благочестиво почитание. Лѣкарътъ, юристътъ, попътъ, поетътъ, чловѣка па наука-та, тя ги е преобърнала на свои плащани работници.

Буржуазията е отмахнала трогателно-сантименталното було

на семейнитѣ отношения и ги е обърнала въ дѣло на чисто парични отношения.

Буржуазията е показала, какъ грубата физическа сила въ срѣднитѣ вѣкове, отъ която реакционеритѣ тѣй много се възхищаватъ, е вървяла наедно съ най-мързеливата неподвижностъ. Тя първа е доказала, що е въ състояние да извърши дѣятелността на чловѣка. Съвсемъ други чудеса е тя направила, отколкото преселенията на народитѣ и кръстоноснитѣ походи.

Буржуазията не може да съществува, ако не прави постоянно преврати въ орджията на производството, въ организацията му, следов. и въ всичкитѣ общественни отношения. Неизмѣнимото спазване стария способъ на производството е било, наопаки, първото условие за съществуване на всичкитѣ предишни промишлени классове. Постояннитѣ преврати въ производството; непрекъснатото сътресение на всички общественни положения; вѣчната несигурностъ и вѣчното движение: отличаватъ епохата на буржуазията отъ всички предишни епохи. Всички затвърдили, рѣждявали отношения съ тѣхнитѣ спътници отъ старовремени понятия и възгледи, се разрушатъ, всички новообразовани устарѣватъ, преди да заякнатъ. Всичко съсловно и остаряло изчезва, всичко свещенно се осквернява, и чловѣцитѣ най-сетнѣ сж принуждаватъ да гледатъ съ трезви очи на положението си, на взаимнитѣ си отношения.

Нуждата отъ едно постоянно разширяюще се распродаване на произведенията, накарва буржуазията, да обикаля по цѣлото земно кълбо. На всѣкадѣ трѣбва тя да се загнѣди, на всѣкадѣ да обработва, на всѣкадѣ да зѣвърже сношения.

Буржуазията посредствомъ всемирния пазаръ космополитически е преобразувала производството и потрѣблението на всичкитѣ страни. За голѣмо огорчение на реакционеритѣ, тя е лишила индустрията отъ национална почва. Престарѣлитѣ народни индустрии сж унищожени или всекидневно се унищожаватъ. Тѣ се избутватъ отъ новитѣ индустрии, ввозданието на които става жизненъ въпросъ за всички цивилизовани народи, отъ ония индустрии, които не обработватъ само мѣстнитѣ сурови материали, а материали принадлежащи на най-отдаличени краища на земята; само че произведенията на тѣзи индустрии се употрѣбаватъ не само въ страната, но съврременно и въ всички части на свѣта. На мѣсто старитѣ потрѣбности, които сж се удовлетворявали съ мѣстнитѣ про-

изведения, появяват се нови, които изискват за удовлетворението си произведенията на най-отдалеченитѣ земи и климати. Намѣсто старото мѣстно и национално само-задоволство и затвореностъ, настѣпва всестранна търговия, всестранна зависимостъ на народноститѣ една отъ друга. Тази всестранна размѣна се разпространява също тъй и върху произведенията на умствения трудъ. Духовнитѣ произведения на отдѣлнитѣ народности ставатъ общо богатство. Националната едностранчивостъ и ограниченостъ става повече и повече невъзможна, и отъ многото национални и мѣстни литератури, образува се една всемирна литература.

Буржуазията чрезъ едно бързо подобрене на всичкитѣ срѣдства на производството, чрезъ безкрайно улесненитѣ съобщения, тласка и най-варварскитѣ народи въ цивилизацията. Ефтената цѣна на стокитѣ ѝ е тежката артиллерия, съ която тя събаря всички китайски стѣни, съ която тя накарва да сложатъ оръжие и най-упоритата умраза на варваритѣ къмъ чужденцитѣ; тя принуждава всички нации, да си присвожатъ буржуазния способъ на производството, ако не искатъ да изчезнатъ отъ лицето на земята; тя ги припудява да введатъ тъй нарѣчената цивилизация у тѣхъ си, т. е. да станатъ буржуа. Съ една дума, тя си създава единъ новъ свѣтъ споредъ своя образъ и подобие.

Буржуазията е подчинила селата подъ господството на градоветѣ. Тя е създавала грамадни градища, тя е увеличила въ висока стѣпень числото на градското население сравнително съ селското, и по такъвъ начинъ е откъснала една значителна частъ на населението отъ условията на селския животъ, който затѣпява челоуѣка. Освенъ че е подчинила селата на градоветѣ, тя е турила варварскитѣ и полуварварски страни въ зависимостъ отъ цивилизованитѣ, земеделческитѣ народи отъ буржуазнитѣ, истока отъ запада.

Буржуазията все повече и повече унищожава разпробяването на производителнитѣ срѣдства, богатството и населението. Тя е събрала населението, централизирала е срѣдствата на производството и съсредоточила е собствеността въ малко рѣцѣ. Необходимо следствие отъ това е била политическата централизация. Независими, едва-едва сближени провинции съ различни интереси, закони, правителства и мита, сѫ били съединявани въ една нация, едно правителство, единъ законъ, единъ на-

ционаленъ классовъ интересъ, една митническа линия.

Буржуазията въ своето едвамъ стогодишно классово господство е създала много по-огромни и колосални производителни сили, отколкото всички минали поколения заедно. Подчинението на естественнитѣ сили подъ челоуѣка, машинитѣ, приложението на химията къмъ индустрията и земледѣлието, параходитѣ, желѣзницитѣ, електрическитѣ телеграфи, обработванието на цѣли части отъ свѣта, правението рѣкитѣ плавателни, цѣли като че изъ земята израстнали населения — кой предишенъ вѣкъ се е догаждалъ, че въ недрата на общественния трудъ сж дрѣмѣли такива производителни сили?

Да повторимъ на кѣсо казаното: Срѣдствата на производството и търговията, които сж послужили за основа на буржуазното могъщество сж взели началото си още отъ феодалното общество. При извѣстна стѣпенъ на развитието на тѣзи производствени и търговийни срѣдства, условията посрѣдъ които феодалното общество е произвеждало и размѣняло, феодалната организация на земледѣлието и манифактурата, съ една дума феодалнитѣ имущественни отношения не сж отговаряли по-пататѣкъ на развититѣ вече производителни сили. Тѣзи отношения сж спирали производството намѣсто да му благоприятствуватъ. Тѣ сж се преобърнали въ негови окови. Трѣбвало е да бждатъ строшени тия окови и тѣ бидохж строшени.

Тѣхното мѣсто е завзело свободната конкуренция съ съответствующето ней общественно и политическо устройство, съ икономическото и политическото господство на буржуазията. Едно подобно историческо движение се извършва сега предъ нашитѣ очи. Съвременното буржуазно общество, съ имущественнитѣ си отношения и съ производственната си и размѣнна организация, което е създало такива могъществени производителни и съобщителни срѣдства, прилича на вълшебникъ, който не е въ състояние да обуздае подземнитѣ сили, предизвикани отъ самитѣ му магии. Нѣколко десетилѣтия има вече откакъ историята на индустрията и на търговията ни се представлява като история на възмущението на съвременнитѣ производителни сили противъ съвременната организация и противъ имущественнитѣ отношения, които съставляватъ жизнени условия за буржуазията и за нейното господство. Достатъчно е да споменемъ търговскитѣ кризи, които, като се възвръщатъ периодически, застрашаватъ все повече и повече съществуването на цѣлото буржуазно об-

щество. Въ време на промишленният кризи, постоянно се унищожава една доста голѣма част не само отъ готовитѣ произведения, ами и отъ туку що създаденитѣ производителни сили. Въ такива времена се появява естествена епидемия, която би се показала за всички предишни епохи като безсмислица — епидемията на излишното производство. Обществото туку изеднажъ се обръща за нѣколко време въ варварско състояние. Сѣкашъ, че гладъ или истребителна война сж го лишили отъ всички жизнени сръдста; промишленността и търговията се показватъ като унищожени, и защо? Затова, че обществото е твърдѣ цивилизовано затова, че то има твърдѣ много жизненни сръдства, затова, че промишленността и търговията му сж твърдѣ силно развити. Производителнитѣ сили, които се намиратъ подъ неговото распореджане, не помагатъ вече за опазването на буржуазнитѣ имущественни отношения; напротивъ, тѣ сж станали твърдѣ силни за тѣзи отношения, сръщатъ отъ тѣхъ прѣчки, и щомъ получатъ да преодолѣятъ това тѣхно съпротивление, докарватъ цѣлото буржуазно общество въ растройство и застрашаватъ съществуването на буржуазната собственост. Буржуазнитѣ отношения сж станали твърдѣ тѣсни, за да побиратъ произведенитѣ отъ тѣхъ богатства. Но какъвъ начинъ буржуазията отстранява кризиситѣ? Отъ една страна чрезъ принудителното унищожение на цѣла масса производителни сили; отъ друга страна, чрезъ завоюването нови пазари и чрезъ експлоатирването пд-издѣно старитѣ пазари. Следователно, съ нищо друго, освенъ съ подготвяването по-широки и по-силни кризи и съ намаляването сръдствата, за да се избѣгнатъ.

Оръжието, съ което буржуазията е нанесла смъртния ударъ на феодализма, се насочва сега противъ самата буржуазия.

Но буржуазията е изработила не само оръжието, което ще ги погуби; тя е родила и хората, които ще употребѣтъ това оръжие; тѣзи хора сж днешнитѣ работници, **п р о л е т а р и н и т ѣ**. *)

*) Това е изводъ отъ коммунистическия манифестъ, написанъ отъ Карла Маркса и Фридрихъ Енгелса. Този заблѣжителенъ трудъ е издѣзвалъ по тѣзи дни въ бѣлг. пореводъ подъ заглавие:

Манифестътъ на коммунистическата партия отъ Карла Маркса и Фридрихъ Енгелса. Преводъ отъ Русски. Руссе 1891 г. Ц. 60 ст.

СОЛДАТСКИ РАДОСТИ ВЪ РОССИЯ.

Преводъ отъ нѣмски.

Когато азъ постъпихъ въ опредѣленія за мене гарнизонъ, първото, което видѣхъ въ дворѣтъ на казармата, бѣше единъ попъ и единъ гробъ, носенъ отъ нѣколкоина солдати. Азъ веднага бидохъ заобиколенъ отъ солдати, съдбата на които щѣхъ вече да раздѣлямъ. Тѣ ме питаха, отидѣ съмъ, отъ коя губернія, отъ кое село ида, на и починаха да ми се оплакватъ за мъжитѣ си. Приказката дойде върху умрѣлия, и азъ се научихъ, че тая случка много испоплашала солдатитѣ. Расказаха ми, че дядката му го билъ бѣхталъ съ приклада въ гърдитѣ, до като падналъ мъртавъ на земята. Въ вечерния си приказъ, полковника споменуваше, че „солдатинтъ Х. У. ненадѣйно умрѣлъ тая сутрина и се изчислява отъ списъка на полка“. Никакво изслѣдваніе, никакъвъ съждъ: живота на солдатина се цѣнесе по-долу отъ пукнатата пара. Никой не пита за него: отъ страна само ще чуешъ двѣ-три тихи въздишки отъ другаритѣ му, една двѣ печални думи, нѣколко прекръствания, и всичко се минава, даже въспоминанието на умрѣлия постепенно изчезва. Собственнитѣ страдания не позволяватъ на солдатина да мисли за умрѣлитѣ, които сж прекарвали вече всички страдания. Па човѣкъ нѣма твърдѣ време и да се замисля. „Вѣрния поданикъ на Царя и пазителя му отъ вътрѣшни и външни врагове“ не смѣе да се замисля твърдѣ много. Ако солдатина за минутка се забрави, или се позамисли за родното село, гдѣто е оставилъ плугъ и семейство, свобода и радостъ, веднага се наказва. Плѣсницата на дядката тосчасъ му напомня, гдѣ се намира и какво трѣбва да мисли. Стаята, въ която ний трѣбваше да живѣемъ, бѣше 14—15 метра дълга и отъ 6 до 7 широка. Отъ двѣтѣ страни бѣхъ наредени пейки, боята на които отдавна бѣше се изгубила. Врѣхъ тѣзи пейки имаше сламени миндери и истрити вълнени покривки. Това бѣше жилището и спалнята на 60 души. Не можете си представи какъвъ въздухъ има въ такова мѣсто, особено нощъ, когато всички прозорци сж затворени. За това тѣй често се случаватъ заразители очни болѣсти между солдатитѣ. Една голѣма частъ отъ полка болѣдува отъ очи. Условиата за распространяваніе на болѣсти сж твърдѣ бла-

гопирятни. Всички срѣдства, които се предлагатъ отъ медицинскитѣ учреждения, трѣбва непременно да оставатъ безъ послѣдствие, защото голѣмцитѣ сѣ наклонни, колкото се може, да грабѣтъ и да измамватъ солдатитѣ. Даже и при даванетоъ лѣкарство не правѣтъ никакво исключение.

Ако искаме да сѣдимъ за живота на солдата по уставитѣ, които опредѣлятъ правата и длѣжноститѣ му, много ще се излѣжемъ. По уставитѣ русскія солдати трѣба да носи униформата си 5 години; а въ дѣйствителностъ, той ѣ носи 10—15 години, т. е. до тогава, до когато ѣ обърне на парцали. Само за парада и за смотрѣ се даватъ на солдатитѣ новитѣ униформи. Старата униформа съ течение на времето мѣнява черната си боя въ такава, която много прилича на листѣтъ въ мѣсець май; сѣсно и платѣтъ представлява редъ мостри отъ емѣ и емички, занити съ неопишимо старание. Защото тежко и горко на оня солдатинъ, въ униформата на когото се намѣри нѣкоя дупчица. За това често ще видите вечеръ, кога се запали ламбата, че уморенитѣ и безъ това солдати, насѣдали върху съндѣчетата си, едни да шиѣтъ, което не е вече за шиение, други да учѣтъ уроцитѣ си. Така се цѣрѣтъ болнитѣ очи на солдатитѣ по метода, която донася на голѣмцитѣ стотини и хиляди рубли.

Всѣки единъ солдатинъ по устава трѣбва да получи на день: половинъ фунтъ месо, два пжти каша, зелѣе, всѣки день горѣща супа и три фунта черъ хлѣбъ.

До чинѣтъ на единъ ротмистръ или капитанъ въ русската войска има петъ по долни чинове: презъ рѣцѣтъ на всѣки единъ отъ тѣхъ минава храната на солдата, като почнешъ отъ ротмистра, до най-долния. Всѣкой единъ отъ тѣзи петъ началника откъсва по нѣщо отъ законната порция на солдата и човѣкъ може да си представи колко ще остане за солдата, ако петъ върлена му намаляватъ храната. Подрядчика подкупува капитанина, и този се оставя съ драгостъ да се подкупи, защото това се прави и отъ по-висшитѣ офицери, които сключватъ контракти съ подрядчицитѣ за цѣли полкове или дивизии и при това се страшно разбогатяватъ. Капитанина взема развалено месо намѣсто добро, и гнило зелѣе (зелѣето е всѣкидневна храна на солдата). Фелдфебеля, който приема тѣзи продоволствия, сѣщо така се умазва. Ако той не може да приема по-долно качество, тогава той не заглѣдва твърдѣ теглилка и нито лукъ ѣлъ, нито лукъ мирисалъ. Унтеръ-офицера и ефрейтора, на които е дадено

да раздѣлятъ ѣдението, сжщо умѣятъ да извадятъ още една полза, и да откраднатъ отъ това, отъ което не е останало вече за крадение. И така, всѣки единъ отъ тѣзи началници на солдатутина краде, както може.

Една рота, която квартирувала по селата, била до толкова злѣ хранена отъ ротния си командиръ, щото солдатитѣ дѣйстви-телно гладували. За да спратъ тѣзи честна търговия на команди-ра си, нѣкои си направили анонименъ доносъ до генерала. Генерала, който е длъженъ да слѣдва и да наказва виновнитѣ, побързалъ да направи прегледъ на ротата. Между това подрядчика подушилъ за прегледа, отишелъ нощемъ при командира, събудилъ го, и на другия день генерала намѣрилъ всичко въ добъръ редъ. Той питалъ солдатитѣ, нѣматъ ли нѣщо да се оплачатъ и всички едногласно му отговорили че нѣматъ. А че кой ли би посмѣлъ да се покаже недоволенъ? Тежко и горко на тоя, който посмѣе макаръ и по най-законенъ начинъ, да покаже нѣкакъ своето незадоволство! Тогавъ лесно се намира едно законно сръдство за да се испрати въ рудницитѣ на Нерчинскъ и да служи за примѣръ на другитѣ.

Но има и други сръдства освенъ Сибирь, крѣпоститѣ и тъмницитѣ, за да се одържи руския солдатинъ въ граициитѣ на законността и следуемата подчиненность къмъ началницитѣ. Отъ новобранца правятъ вѣренъ защитникъ на отечеството, съ помощта на сръднєвѣковна практика, т. е. съ такова едно отнасяние, което накарва човѣка да замръзне на мѣстото си. Бойтъ и всѣкаквъ видъ мъчение, макаръ и да сж занретени отъ законътъ, сж на дневенъ редъ и щастливъ се осѣща оня солдатинъ, най вече новобранца, който по-малко отъ десетъ пѣти на день бива бѣхтанъ въ лицето. Малки и голѣми началници сѣ джелла-тско хладнокрѣвие мжчатъ спокойно-стоящитѣ като добичета, солдати.

Единъжъ имаше парадъ. Дивизионния командантъ показа незадоволствието си при смотра съ това, че не похвали ротата. Като си отиде той, ротния командиръ даде заповѣдъ да се наредимъ въ фронтъ. Около сто души се падахъ на единъ редъ. Той си съблѣче шинеля, запретна си ржкавитѣ и почна съ юмруцитѣ си да удря наредъ солдатитѣ по лицето. Раскървавенитѣ ги завеждаше фелдшера въ околодока. Това е единъ примѣръ отъ многото звѣрове облѣчени въ офицерски дрѣхы, хора, повечето отъ които

не притежаватъ поне сръдне образование, страшно мъчатъ солдатитѣ, а особено селенчетата.

Съдниците на свѣтата инквизиция могли би да завиждатъ на учителитѣ на руския солдатинъ, поради разнообразието на тѣхното отнасяние къмъ подчиненитѣ си. Въ службата често се случаватъ да наднатъ въ една рота хора отъ едно и сѣщо мѣсто или отъ една вѣра, съсловие или занаятъ. Единственната радостъ, естествената свѣтлина въ печалния животъ на солдатитѣ е приятелството. За всѣко нарушение на службата офицерина търси единъ мъчителъ близкъ на виновния. Братътъ, приятелътъ бива принуденъ да бие брата, приятеля, да плюе въ лицето му и кърваво да го нарани.

Единъ солдатинъ, който вече единъжъ е наказанъ по съдъ, закона позволява за всѣка нова престѣпка да бѣде битъ. Единъжъ азъ бѣхъ свидѣтель на подобно наказание. По заповѣдта на полковника единъ солдатинъ трѣбаше да изведе 200 прѣчки. Прострѣхъ го съвсемъ голъ на земята и войницитѣ го заобиколихъ. Шестъ отъ най-силнитѣ солдати бѣхъ избрани да изпълнятъ това наказание, което редовно се започна. „Благороднитѣ“ офицери хладнокръвно гледаха на отвратителното зрѣлище, само отъ очитѣ на назначенитѣ мъчителы течяхъ сълзи и жертвата се подземаше и прегъваше подъ ударитѣ. Последнитѣ удари безсилно цѣпяхъ въздухътъ, умалѣлитѣ рѣцѣ на солдатитѣ и ужасния видъ правяхъ невъзможно да се довърши изпълнението тъй напрегнато, както бѣше почнато; обаче наказанието само тогава се сипе, когато офицерина прочете до двѣстѣ.

Подиръ нѣколко мѣсеца азъ бѣхъ премѣстенъ въ унтеръ офицерското училище. Тука азъ имахъ случая да узная като какъ се преподаватъ елементарнитѣ знания и какъ се изучаватъ военнитѣ закони. Системата е суха, механическа. На солдата се дава единъ опредѣленъ откъселекъ, за изучаване наизустъ и за прескачанieto на една само дума се наказва твърдѣ строго. Можемъ да си представимъ мъчението на единъ човекъ, който се връща отъ груба физическа работа, който е прослужилъ едно извѣстно време и който е задлъженъ да учи цѣли страници сухи военни закони наизустъ, ако не иска да се подложи на строги наказания. Системата на преподаването най-добръ се характеризира съ слѣдующия анекдотъ. Единъжъ фелдфебеля попиталъ: Съ какви крушуми се стрѣля, и получилъ различни отговори; едни му казали съ валчести, други—съ дългнесты, трети съ крушумени и т. н. отго-

воритѣ не сѣ аресали на фелдфебели и той почналъ грубо да пеува солдатитѣ. Напоконъ единъ отъ тѣхъ отговорилъ: „съ горѣ-казанитѣ“. За тоя отговоръ той билъ похваленъ.

Ако солдатина искаква нѣкоя полза отъ службата, тя е, че той се научава малко нѣщо да прочита. На западъ, въ Европа, четението е срѣдство, чрезъ което населението се образова и съзнава своята културно-историческа задача. По тоя начинъ то се научава да познава чловѣческитѣ си правдини. Въ Россия това е другоаче. Четението служи за да заблуди ловече умѣтъ на селенинѣтъ. На солдатитѣ е позволено, даже тѣмъ се препорѣчва, да четатъ тѣзи съчинения, които военния министъръ одобри. Прочетѣтъ на солдатинѣтъ се състон, освенъ отъ Св. Писание, главно отъ съновници, раскази за вещици, послѣ отъ описания на геройскитѣ дѣла на днешнитѣ монголи, отъ възвеличаванието на царя и др. Ясно е, че отъ подобно четение умѣтъ на селенина нищо не може да придобие. Колкото селенина е по глупавъ, толкова по-невѣжественни понятия той има за справедливостта и истината, и толкова повече става той безпомощно оръдие въ рѣцѣтъ на тиранина и неговитѣ достойни агенти! Каква наука могатъ да предадѣтъ такива хора на народа, каква нравственостъ могатъ да распространяватъ, когато тѣ сами носѣтъ гнила душа въ болно тѣло, когато тѣ отъ ражданието си още сѣ поддържали правото на юмука и когато си намиратъ душевната храна въ игранието карти или въ виното по кръчмитѣ.

Офицерина гледа своя подчиненъ не като чловѣкъ, но като на едно низко подъ него стояще животно и се отнася съ него като съ такова.

Въ войската е распространено, че една пушка или единъ конь струватъ повече отъ колкото единъ чловѣкъ. Намѣстото на единъ убитъ солдатинъ винаги се намира други солдатинъ, друго топовно месо. Обаче за единъ конь или една пушка трѣба рубли да се плащатъ. Кучето сѣ пакъ сегизъ-тогизъ го помилватъ, коня го гледатъ, и за едното и за другия се намѣрватъ галени думици. Солдатина може да завижда на кучето; никога чловѣческа дума не чува той; голѣмеца (даже и другарина, една година по-старъ по служба е „голѣмецъ“) презира солдатина и оскърбява най-святитѣ му чловѣчески чувства. Даже любовта къмъ майката се тѣпчи въ калѣта.

Въ такава нравствена и умствена атмосфера прекарва руската младежъ най-хубавитѣ години на живота си (отъ 21—26

год.). Не е за чудение, ако мнозина отъ тѣхъ се загубватъ нравственно, ако солдатина се обръща въ слѣпо оръдие на по-горнитѣ отъ себѣ-си, и става жестокъ и страшенъ спрямо по-младитѣ си другари. Подобни личности винаги намиратъ у голѣмцитѣ похвала и одобрение; тѣ бързо напредватъ, и като стигнатъ чинитѣ фелдфебелъ ставатъ нови джелати за стотина души хора.

Но отъ това правило има изключения, т. е. има хора, които сѣ си завардили едно чловѣческо осѣщаніе и които се отвръщатъ отъ системата, въ която сѣ прекарвали много години. Азъ си припомямъ единъ фелдфебелъ, който служеше като примѣръ на справедливостъ и който, следъ дълговременно служение имаше надѣжда, ако продължаваше службата, да получи извънредни преимущества. Той, за очудване на началството си, не пожела да служи по натаѣтъ и съ това се отказваше отъ всичкитѣ преимущества, които му се падахъ. Когато азъ го попитахъ защо се отказва, той ми отговори, че преди военната служба, той е билъ въ село простъ слуга: че и сега той би предпочелъ да бѣде такъвъ въ селото си, отъ колкото да живѣе по натаѣтъ въ подобно развратено положение и да бѣде неволень мѣчителъ на невиннитѣ момчета.

Той изрѣче унищожаваща присѣда надъ господствуващата военна система.

Деесетъ мѣсеца подиръ свикването, една частъ отъ повобранцитѣ се превеждатъ въ резерва и ги разпускатъ за време. Жребнето рѣшава, кое сърдце ще се радва въ кръгитѣ на семейството си и коя кръвъ ще се пролива отъ ударитѣ на дядкитѣ.

Презъ единъ прекрасенъ септемврийски день другаритѣ ми облѣчени въ нови униформи, отидохъ да хвърлятъ жребие. Като се захвана хвърлянето, по лицата на изреденитѣ вече солдати се виждаше рѣшеніето на слѣпата съдба, у едни неописуема радостъ, у други дълбока скръбъ и отчаяние. Едно цѣло отдѣление още чакане реда си, когато веднага предъ масата, на която офицеритѣ държахъ покрити жребията, се сгрумоли нѣщо тежко на земята. То бѣше единъ солдатинъ, който извадилъ свободенъ билетъ и отъ радостъ падналъ въ несвѣсть. Като дойде въ себѣ си, той горѣщо се молене на Бога, за гдѣто му отново подарилъ свобода, щастие и животъ. Радостта и щастieto мунѣмахъ граци: той испродаде всичко, безъ което можеше да прекара и

накупи водка за цѣлата рота: той се молеше, смѣеше се, плачеше и пѣеше солдатски пѣсни. При това въ обикновения му животъ нѣмаше нищо приятно: занаятътъ му бѣше уличенъ свирачъ, значи отъ най-бѣдния класъ, и поради заекваниято си, отъ мало и голѣмо бѣше подритванъ и подгавренъ. Той сънуваше за щастieto, което въ скоро време ще го сполѣте: той сънуваше за мизерната печала, която ималъ, кога е билъ на свобода. Той се въехищаваше при въспоминанието за миналото си, и живота на единъ просешки пролетарий, какъвто е живѣлъ преди, му се показваше сега като висше щастие на човѣческия животъ. Само двадесетъ осемъ дена остава до освобождението му и той се предаде въ това време на службата съ чрезвычайна ревностъ, взема на себѣ си всички нощни стражи, и искаше всичко и за всички да работи. Той направи маневритъ заедно съ насъ и не знаеше нито уморяване, нито мъжа, търсеше какъ-какъ да замѣсти своигъ другари. Той не ѣдеше и не осѣщаше гладъ: той живѣеше съ мисълта за предстоящото освобождение. Обаче, сънътъ на сиромаха не можа да се изпълни: безсъннията и мъжитъ по маневритъ, скѣсихъ днитъ на живота му.

ИРИНА

(Рисназъ изъ въстанието на 1876 год. въ гр. Търново).

„Идхтъ“! чу се изедихжъ въ Търново; „идхтъ“! повтори като ехо цѣлъ градъ. Крилатата дума прехвъркна отъ единия край на града до другия и всѣки чу и разбра, макаръ никой не смѣяше да ъ произнесе високо, разбра именно това, което не разбираше, видѣ въ нежъ това, което искаше да види, или се боеше да го види,—видѣ своята мечта.

Роба оживѣ подъ обаянието на очарователния звукъ, сто-ри му се, че оковитѣ на робството мѣгновено паднахъ по единъ чуденъ начинъ, както става въ вълшебенъ сънъ. Той искаше да вѣрва, че не съпува и не можеше да протрий заспалитѣ си клѣпки. Роба не знае свѣтлината на свободата, както слѣ-

пеца отъ рождение нѣма представление за свѣтлината, но ъхъ устѣти изеднажъ, поисправи гърбината си, издигна наведената си глава. Събра се голѣма тълпа отъ такива българи и покри широката площадъ къмъ горния край на Търново. Раята се расшава, като поглеждаше на долу къмъ конака, какво ще ъхъ сподѣти. Тамъ съвсемъ друго впечатление произведе — „иджтъ“! Конака въ мигъ опустѣ. Валията, облѣнъ съ студентъ потъ, исчезна отъ града, заштитѣ се испокрихъ; войска нѣмаше въ града; тиранина онѣмъ отъ страхъ. Долната частъ на града опустѣ.

Ирина гледаше въ туй време изъ прозореца на широката площадъ, къдѣ Мѣрипо-поле. Кито видѣ, че сума свѣтъ се събра предъ прозорцитѣ, тя се улови за гърдитѣ и рече: „сега трѣба да се развие знамето“! Тя го носеше на гърдитѣ си и само чакаше знакъ отъ въстаницитѣ, за да развие златния левъ, когото бѣше ошила по заповѣдта на апостолитѣ за свободата. Когато се озърна назадъ въ стаята, очитѣ ѝ не срѣщнахъ ни единъ погледъ. Домакинитѣ бѣхъ избѣгали съ многобройната си челядь, а тя се била тѣй прехласнала, че не чула даже тѣхното шумно бѣгство. Въ срѣдъ стаята висеше люлка и въ неѣ спѣше спокойно двѣ годишно дѣтенце. Родителитѣ му го бѣхъ забравили. Ирина се спрѣ надъ люлчицата, целуна аленитѣ странички на заспалото дѣтенце и намѣсто знамето пригърна малкия Николча. Съ него тя искочи на пѣтнитѣ врата, за да го предаде нѣкому отъ съседитѣ.

Какво щѣше да стане съ тоя ангелъ, мислеше Ирина, ако не бѣхъ го видѣла? Ней се представихъ ужаситѣ на пожара. Споредъ плана за въстанието въ Търново, града трѣбаше да се предаде на огънь. Ужасъ обзе Ирина при мисълта че, не една невинна жертва, като Николча, може да похити пожара. Мжжеството ъхъ остави. На вратата Ирина видѣ отсрѣщната съседка, която стоеше съ китка въ ржка. Тя чакаше да посрѣщне дружината на сина си и да увѣнчае пушката му. Преди една недѣля, тя сжщо тѣй съ китка бѣ го испратила. Сега майката си истълкува — „иджтъ“ — значи, синъ ѝ съ дружината си. Двѣтѣ натриотки се усмихнахъ щастливо; тѣ се разбрахъ. Въ сжщото време огорѣ се зададе единъ момъкъ. Той вървеше съ наведена глава. Майката и момата го посрѣщнахъ съ единъ въпросъ: „Какво има?“

— Нищо, изловени! отговори момъка. И двѣтѣ съседки се

дръпнахъ въ къщи, като понарани отъ тоя отговоръ. Ирина изново се исправи предъ прозореца и хвърли отчаенъ погледъ къмъ площада. Тя видѣ, че тълпата се разредила въ двѣ минути. Отъ-долу се зададохъ около тридесетъ заптии. При появяването на заптиитѣ, събранитѣ единъ по единъ се разотидохъ. Заптиитѣ грозно викахъ на дюкенджиитѣ, да отварятъ дюкениитѣ си. Но дюкениитѣ не се тѣй скоро отварѣхъ, както се затворихъ. Съ наведени глави отворихъ покорнитѣ рай кепенцитѣ на дюкениитѣ си, или заднишкомъ се промъквахъ подъ стрѣхата, да скрижтъ отъ страшнитѣ блюстители на реда своитѣ престѣпни намерения. Всѣкой отъ тѣхъ криеше кѣма, сѣкира, или друго орѣжие. Горкапасъ! това бѣше само измама на едно дълго напрегнато душевно състояние. Турцитѣ отдавна чакахъ нѣщо страшно, страшно по своята неопредѣленостъ; българитѣ знаяхъ, че се готви въстание, но не разбирахъ добръ какво ще стане, а живѣяхъ, постоянно съ надѣжда, че ще дойдатъ да ги освободятъ. Кой ще дойде? Чужди или свои? Това никой не знаеше. По предание се вѣрваше, че московеца пакъ ще дойде, защото не можеше други да надвие на турчина. Турчина е силенъ, а московеца още по-силенъ, защото е отъ наша страна; пѣкъ ний непремѣнно ще надвиемъ. Его защо трѣбаше да дойде и иде. Тѣй рѣшава тълпата политическитѣ въпроси. Ето защо истѣлкува тя въ своя полза „иджтъ“.

Ирина е дъщеря на единъ селски даскалъ. Тя се възпитаваше исключительно подъ ръководството на своя баща, защото майка си не помни и твърдѣ рано останала сираче. Образовние получила въ тогавашния прочутъ български пансионъ въ Габрово и подиръ единъ четирекласенъ курсъ на образование, стана учителка въ родното си село на мѣстото на баща си, който съвсемъ се предаде на дѣлото по освобождението.

Даскалъ Киро—Ирина баща, бѣше около четиредесетъ годишенъ чловѣкъ, здравъ, уменъ, съ ограничени познания, но съ пламенна душа. Той посеше селски дрѣхъ, съ торбичка на рамо, ходеше пѣнгъ отъ село въ село и безъ да възбуди подозрение у нѣкого проповѣдваше освобождението на отечеството. Въ торбичката си Даскалъ Киро носеше освенъ провизия — една нита хлѣбъ и сиренце, или пастармица,—още много други *сладкиши* за младежитѣ: книжки и вѣстници отъ революционната наша литература изъ Влашко. Скромния апостлъ се ползуваше съ голѣмо довѣрие между своитѣ селени. Тѣ вижда-

хх свой човекъ, слушахъ внимателно неговото просто слово, преиспънено съ вѣра въ едно свято бѣдѣще. Неговата рѣчь бѣше еднообразна, но силна. Той благовѣстуваше, че скоро ще настѣпе часа на освобождението, че царството на притѣснителитѣ сѣ е свѣршило, затова всички трѣбва да се въоръжатъ за борбата, която се захваща вече. Селенитѣ нищо тѣй силно не желаяхъ, както, по-скоро да се отгърватъ отъ грабителитѣ десетници, отъ мжчителитѣ запии и аги. Нийдѣ тиранията не е тѣй чувствителна, както по седата, та затова селенитѣ тѣй радостно приемахъ пламенната проповѣдь на Даскалъ Кира.

Подъ стрѣхата на Даскала се събирахъ въстанници, тамъ бѣше тѣхното скривалище въ трудни минути. Ирина бѣ порастнала въ обществото на тия идейни хора. Подъ влиянието на това отбрано общество и на своя баща — фанатикъ-патриотъ, тя се научи да обича отечеството си; сърдцето ѝ ламтеше за правда и свобода, природата ѝ бѣ надарила съ тъжно сърдце, пламенна душа и хубостъ.

Въ февруарий 76 год. Даскала испрати дъщеря си въ града, за да бѣде чрезъ неѣ въ течението на работитѣ по въстаннието въ Търново. Ирина доста съвѣстно изпълняваше на баща си всичко и предаваше неговитѣ съобщения на главатаритѣ въ Търново. Тя живѣеше у деля си, една скромна търговска къща, гдѣто никой не можеше да ѝ заподозрѣ въ опасна дѣятелностъ.

Подиръ случката въ Горня-Орѣховица, която произведе голѣмо смущение въ града, нейното положение въ тая къща става неспоко. Кога разбрахъ търновчени, че „иджѣ“ значело — нашитѣ въстаници сѣ свѣрзани ржѣ, то всички видѣхъ надѣждитѣ си разбити. Ириницитѣ роднини се събрахъ на сжщата вечеръ подиръ случката и почнахъ да се присмиватъ на въстаницитѣ, че искатъ царство да превзематъ, като имъ рисувахъ наказания и мжки отъ страшни по-страшни.

— Нехрани-майковци, крѣщеше чорбаджи Станю неѣ вечеръ, дѣто сѣдеше на вечерята и Ирина, — въже за тия обѣщеници, азъ самичкѣ ще ги покача надолу съ главата!

— Тръгнали да размиряватъ свѣта, продума домакинтѣ въ потвърждение на чорбаджийското мнение, — търсѣтъ си въже.

— Че тѣ си го носѣтъ, подзе братъ му, какво ще загу-

бжтъ, като ги обѣсжтъ? Всички до единъ сж голи хъртове, пѣматъ единъ колъ забитъ. Ами ний какъ ще гледаме агитъ въ очи? Нали е срамъ за търговцитъ таквозъ нѣщо? — сутрѣ ще ми кажтъ — комита-гяуръ. Тѣзи дълбоко-мисленни разсжждения се придружавахж съ безцензурни неувни връхъ нехранимайковцитъ. Ирина ги слушаше съ наведена глава, тя едвамъ се одържаше да се не издаде. Всѣка дума на събесѣдницитъ, като крушумъ падаше на сърдцето ѝ. Тя знаеше отъ съчинени-ята на Л. Каравелова духа на чорбаджинитъ и бѣше се научила да ги презира. Най-сетнѣ тя стана и ги изгледа съ презрителна усмивка. Нито гоститъ, нито домакинитъ разбрахж усмивката; ядосани клатѣхж тѣ глава и думахж на даскалицата — видишъ, какво правжтъ вашитъ даскали, тѣхъ не ги е еня, ами язкъ за насъ. Какво искатъ тѣзи просяци? Какво зло сж видѣли отъ турцитъ че ни *сумразяватъ*. Злѣ ли си живѣемъ? Който си гледа работата, никой не го закача. Нали е язкъ за дѣчицата ни, за имота ни! Царство ще взематъ копелтиитъ, тѣй се вземало царство. Господъ си знай работата, той е наредилъ съ време и слуги и господари. Ний сме царска рая и трѣба да се покоряваме. „Покорна глава и сабия не ж сѣче“. Кажи не е ли тѣй? Ти си даскалица, четешъ въ книгитъ, знаешъ.

—Остави ги да четжтъ, знажтъ, избави ж отъ отговоръ чорбаджията, все тия книги имъ мжжтъ главитъ. *Книги, читалища, училища, дружества*, не знамъ що си. Мене все тѣй ми е думата въ конака не ми харесватъ тия мезлиши на младитъ, луди глави; ама валията се смѣе, кога му кажъ.

—Остави лудитъ да се наскачатъ, тѣ сж млади, ще попаватъ и ще се уморятъ, сами ще надѣгнатъ парцалитъ си, дума той. Валията е уменъ чловѣкъ, Господъ да го поживи! Той знае какъ пипа: чака да се оплетжтъ въ примката повече хлапетии, че като посѣгне, изеднѣжъ всичкитъ да задуши.

Ама и азъ не падамъ по-долу отъ него, надутъ прибави чорбаджията, като поглади издутия си мяхъ, гдѣто се заключа-ваше всичкия му умъ и достоинство. Отъ кога ги дѣбна, мълчж, правж се, че не видж и не разбирамъ. Пари ми искахж презъ онзи день. Казвамъ защо?

—Че не знаешъ ли? За народното дѣло, Ще ме учи мене—чорбаджи Станя!

—Ба! тѣй ли! Нѣщо се готви, пѣкъ азъ не съмъ чулъ,

отъ мене ли ще крийте? Азъ душа си давамъ за таквозъ нѣщо като бжде.

—Душата ти нека стои у тебѣ, тя никому не трѣбва, само кисията си развѣржи.

—Азъ ли? Кога стане работа и ризата си ще продамъ,

—Ний защото знаемъ, че си народенъ челоувѣкъ, не правиншъ както другитѣ чорбаджии, за това ти искаме да даденишъ, пѣкъ, когато стане, то друга работа. Сега да те видимъ, че безъ пари нищо не става.

Знаешъ, на мене такива думи, тласкаше немилостиво чорбаджията домакина, и знаешъ ли кой, оназъ маскара, гдѣто служи въ конака. Царския хлѣбъ ѣде и мисли злото на царя. Азъ щѣхъ тутакси да го обадя ама, хайде, казвамъ, още нѣкои будали като тебе да туря на ржка че . . . То, знаешъ, и не струва изеднажъ, ще се сѣтѣтъ отъ гдѣ иде, ама тѣ да ме иматъ за народенъ челоувѣкъ зеръ, не знаенишъ утрѣ на коя страна ще духне вѣтъра.

— Ама да не те турятъ и тѣ на ржка, обади се Иринима леля, знаешъ зимасъ котката—компия ни, какъ го сидиросахъ, до сега не може да си намѣсти кокалитѣ.

Мажъ ѣ изгледа гостенина и жена си уплашенъ, той не смѣеше да противорѣчи на жена си, въ сѣщото време се боеше и отъ гостенина.

— Мене ли? азъ тѣй не пицамъ, като компия ви, отъ около, съ усулъ, пѣкъ само гледамъ, ни лукъ ѣлъ, ни лукъ мирисалъ, подемигна ѣ многознамѣнательно чорбаджията.

— Не думай, Станйо, нали душа носимъ, грѣхота е, християнски души сѣ, обади се и жена му.

— Мълчи ти, жепски умъ не щѣ; ти си гледай църквата и дѣцата. Азъ и този обѣсникъ ще покача на вѣжета, ако ме не слуша, покажа мѣжъ ѣ на дѣтенцето, което се стискаше у майка си.

Дълго срѣдъ ноцъ се продължавахъ заканванията на чорбаджията: що го тикна въ дупката, да оплуде тамъ, да се скаше. Жепитѣ клюмнахъ, като преспивахъ дѣцата си, а Ирима се измъкна незабелѣзано отъ това грубо, пияно общество и се затвори горѣ въ пруста. Тамъ тя цѣла ноцъ не затвори очи. Дълбоко оскърбеното чувство произвеждаше неописани болки на душата ѣ, много по-чувствителни отъ най-силнитѣ физически страдания. Отъ друга страна неизвѣстността ѣ мчаше: какво ста-

ва вънъ отъ Търново?—Ето три дни вече нѣма никакво извѣстие отъ баща ми, гдѣ е той? питахме се Ирина. Тя вѣрваше въ успѣха на дѣлото, но въ главата ѝ се въртѣхъ: „разбити“, „издадени“! При тая странна мисль тя скачеше отъ мѣстото си, като ужилена, макаръ тутакси да ѝ отпѣждаше. „Не може да бѣде, навредѣ комитетитѣ сж добрѣ организирани, народа е въоръженъ, ще стане като единъ чловѣкъ, както днесъ стана“. „Сега се борѣтъ. . . . А тя далечъ отъ свещенната борба! Турена на такива нравствени испитания. . . . Още преди недѣля време съсѣда ѝ предложи да ѝ заведе въ Балкана съ дружината, тя му отказа, защото тука бѣше по-нуждна; тука въ старата столица тя първа ще издигне знамето на свободата. Какво щастие! Но гдѣ сж! Що се не явява никой? Днесъ тя мислѣше, че е настаналъ часа; кога ще настане? Защо се протака тѣй мъчително дълго времето? Дѣлото не търпи отлагание, а часоветѣ пълзѣтъ като червеи полека, лѣниво, толкова, по-полека, колкото по-нетърпѣливо се биеше сърдцето ѝ“.

Тя чакаше часътъ на въстанието, а часа бѣше вече ударилъ и тя го пропустна именно днесъ, пропустна въ нерешителностъ тия велики исторически минути, кога народа порастава, колкото въ цѣль вѣкъ, когато рѣшителнигѣ идеални хора правѣтъ преврати, кога се вършѣтъ исторически събития. Такива минути сж малко въ историята на народитѣ и тѣ сж не връщатъ, крилатото време бѣ ги потопило въ океана на вѣчността.

Ирина се бореше сама съ себе-си, съ своето безсилие. Тая вътрѣшна борба, като червей подядаше младинитѣ ѝ. А сутриньта ѝ приготвеше ѝ нови мъки, нови страдания.

Подиръ излавянieto на войводитѣ въ Горня-Орѣховица: Иванъ Пановъ Семержиевъ и Георги Македончето, четата имъ се распрѣсна, турцитѣ почнахъ да дирѣтъ тѣхнитѣ единомисленници въ Търново. Още презъ сжщата нощъ въ Търново затворихъ по-виднигѣ младежи. На зараньта захванахъ да водѣтъ по десетина-двайсетъ души свързани въстанници: седени и гражданитѣ отъ търновско, повечето попове и даскали. *Три дни водѣхъ като овце на заклание.* Тъмницитѣ въ града се препълнихъ. Настана бѣлий терроръ. Всѣкой чакаше нахѣлтване отъ запити въ къщи, бой, мъжъ и позорна смъртъ. Българитѣ не смѣхъ вечерѣ да запалятъ свѣщъ въ къщи, да не би съ свѣтлината да привлѣкѣтъ вниманието на караула. Гражданитѣ трѣбваше да лѣгатъ щомъ залѣзе слънцето, защото всѣкой при-

знакъ на животъ въ българска къща канеше неканени гости: бдителната полиция нахълтваше да дири комити. Срѣдъ улицата ловехъ хората, бияхъ ги позорно; своеволията и беззаконията нѣмахъ предѣлъ.

Минахъ първата тълпа усмирители—черкези и башибозуци и замина за Дряновския манастиръ, идѣто една чета въстанници бѣше се укрѣпила. Цѣлата чета състоеше отъ три хиляди души селаци; отъ тѣхъ едвамъ 500 души бѣхъ истински въстанници, другитѣ сж разбѣгахъ, щомъ видѣхъ, че итѣ имъ къмъ Балкана е заграденъ отъ турцитѣ. Петстотинъ души превзехъ манастиря и се укрѣнихъ тамъ. Ужасъ нанесе башибозушката тълпа, отъ гдѣто помина. Дивитѣ пѣсни на черкезитѣ и самия видъ на грозно въоръжената пѣстра тълпа, вледени исплашенитѣ търновци. На сѣщия день до вечерята мина и втора тълпа башибозуци отъ русенскитѣ села. На другия день, тѣ сж връщахъ вече по двама по трима, като носѣхъ натъкнати глави на ятаганитѣ си и съ радостни викове оглашавахъ въздуха. Кървавия пиръ се начена. Ново-село стана жертва на башибозуцитѣ. Наскоро пристигна отъ Руссе и единъ полкъ редовна войска на глава съ Фазлж-Паша.

Фазлж-Паша въ два дни истреби въстанниците въ манастиря, разори го до основание, заобиколи Габрово, испрати въ Търново извързани всичкитѣ учители отъ Габровската Гимназия и следъ като се насити съ кръвта на мирното население отъ Габровскитѣ, Тръвненскитѣ, Дръновскитѣ и Търновскитѣ села, завърна се въ началото на Май въ Търново. Влизанieto на Фазлж-Паша въ града бѣше триумфално. Триумфалната колесница на усмирителя украсяваше Даскалъ Киро.

Ирина изгледа изъ прозореца и това шествие на пашата, както другитѣ подобни. Глухо, дълбоко испъшка тя, когато се затули баща ѝ задъ тълпата—тържествующи неприятели, които посерѣщахъ своя герой.

— Горката! рѣкохъ домакинитѣ, щомъ се оттегли гостенката имъ отъ прозореца въ своята стаичка на горния кагъ въ къщата.

— Какво ще стане съ това момиче? рѣче загрижено деля ѝ.

— Споредъ нея и ний можемъ да си испатимъ, каза нейния мжжъ.

— Господъ ще се смили и за нашитѣ дѣца, като не оставимъ сирачето, възрази жена му.

— Тъй ама ортацитѣ ме изѣдѣтъ, само да взематъ да ѣ дирижтъ турцитѣ.

— Никой не мой да ни заповѣдва на кѣщата; само Станю да не обади на конака, че кировата дѣщеря е у насъ. Азъ сега ще ида съ нея у тѣхъ и ще му рѣка да мирува, че послѣ не съмъ му зѣлва, не щѣ да го видѣ, издирамъ му очитѣ. Въ туй време енергичната буля Симеоница се обличаше, за да нанесе грозна визита на чорбаджията.

— Остави ти сега Ирина, не ѣ закачай, видѣ ли какво приплѣднѣ, кога видѣ баща си? Знаешъ, може момичето да му стане лошо. Пъкъ и тамъ какъ ще ѣ посрѣщнатъ, знаешъ го добрѣ.

— Пакъ е тѣй. Ти иди при, неж пъкъ азъ сега ще се върна и ще ѣ слѣжемъ нѣщо, да ѣ утѣшимъ.

Буля Симеоница излѣзе скоро изъ вратата. Мжжъ ѣ, който въ всичко ѣ се покоряване, безъ да съзнава това, побърза да изпълни нейното желание.

Ирина щомъ чу свака си да ѣ вика, приготи се за обеснение. Тя побърза да превари гостолюбивитѣ си роднини и рѣче: Азъ оставямъ кѣщата ви днесъ, за да не развалиж спокѣйствието ви.

Симеонъ се засмя добродушно, макаръ отчаяния видъ на Ирина и рѣшителния тонъ на нейнитѣ думи да нѣмахъ веселъ характеръ.

— Че кой пуца, да видимъ? леля ти какво ще рѣче; ти сега мене ще слушашъ, азъ съмъ ти баща. Симйонъ, доволенъ отъ своята роль на благодѣтель, важно замѣлча. Тия думи на мѣсто утѣшение произведохъ противното впечатление на Ирина. Въ тѣхъ тя чу смъртната присѣда на баща си, усѣти посѣгателство на своята независимостъ. Тя не бѣ научена да слуша и да се покорява, както другитѣ момичета, нейния родителъ оставяше на Ирина сама да располага съ себѣ си, затова послѣдното ѣ се показва най-страшно. Ирина отстѣпна отъ свака си и рѣче: Баща ми е още живъ, пъкъ азъ знамъ сама да се пазѣ. Тя извади изъ джоба си револверъ и прибави: догдѣ имамъ този, нѣма жива да се дамъ на турцитѣ.

Симеонъ не разбра, какво искаше да рѣче Ирина, нейнитѣ думи произведохъ друго впечатление на страхливата му душица. Той искаше да се похвали, че и той има оружие, извади отъ кацата двѣ пушки и подаде едната на Ирина, като рѣче:

— Видишъ, и ний не сме съ голи ржцѣ, кога дойде време, азъ самъ ще трепъж поганитѣ. Азъ ги купихъ отъ единъ орѣховчанинъ. Сега всѣки купува такива нѣща. Тѣ сж хубави, мартинки ги казватъ: на, чети, тука трѣбва да пиши, ако сж мартинки; човѣка тѣй ми каза, кога ми ги продаваше. Той показа на писаното. Ирина го прочете, повѣртѣ въ ржка пушката съ удивление и му ъж подаде.

До днесъ тя наблюдаваше за положението на духа на народа. Съ радостъ забелѣзваше какъ отъ день на день растѣше умразата къмъ тиранитѣ съразмѣрно съ притѣсненията. Даже богатитѣ, които живѣяхъ охолно въ града и не усѣщахъ угнетения възненавидѣхъ турцитѣ въ последно време. Враждата между покоренитѣ и властителитѣ порастна за нѣколко дни повече, отколкото презъ всичкото многовѣковно робство. Но днесъ Ирина забрави утѣшението си въ тия наблюдения. Проявлението на воинственъ духъ даже у свака ѣ, само ъж почуди. Тя понече да излѣзе отъ стаята.

— Кждѣ? попита ъж той.

— Ще ида при баща си, отговори Ирина.

— Чакай, сега ще дойде леля ти. Недей бърза, ще го видишъ, може да го простѣжъ. Знаешъ, ако чорбаджи Станю иска да го отгърве, той може. Леля ти отиде у тѣхъ да научи какъ е работата. Подиръ и ти ще идешъ да го помолишъ стига да склони той да се заеме за тази работа.

Ирина само поклати глава на тия думи. Свако ѣ продължаваше:

— Вѣрвай, той не е лошъ човѣкъ, само бѣбри, не знае мѣрка на устата си, а много добрини прави.

— Нито баща ми, нито азъ, се молимъ на чорбаджии, продума Ирина. Тѣ сж предатели! и се скри въ своята стая. Тя бѣше душевно и физически разбита. Искаше да остане сама съ своята скърбъ, съ своитѣ разбити надѣжди, съ своитѣ тжжни мисли. Рѣши се да почака леля си.

Леля ѣ се върна надвечеръ безъ да види чорбаджиата. Той се не върналъ въ кѣщи.

Ирина не можа да излѣзе. Силна трѣска ъж трѣшна до вечерята. Тя пролѣжа въ несвѣстъ цѣла нощъ. На другия день, кадѣ пладнѣ, се опита да стане, но краката ѣ се полюлявахъ. Постоянно душевни вълнения въ продължение на единъ мѣсецъ,

бѣхъ силно расклатили младия организмъ. Съ голѣма мъка тя се дотърти до конака.

Фазлъ паша побърза да отпразнува своето завръщане отъ похода съ смъртното наказаніе на главнитѣ виновници на въстанието: Даскалъ Кира и орѣховския войвода — Иванъ Поповъ. Бѣсилкитѣ чакахъ на край града своитѣ жертви; Ирина нищо не знаеше.

Умиращия има право да се прости съ своитѣ близки. Мохамеданитѣ сж особно великодушни въ тоя случай. Даскалъ Кировата дъщеря безпрепятствено влезе въ тъмницата. Заптитѣ знаехъ за кървавия пиръ, който се готви днесъ и мълчеливо давахъ нѣтъ на Ирина.

Тя влѣзе въ общата тъмница. Стотини очи ѝ посрѣщнахъ съ любопитство, като видѣние отъ онзи свѣтъ. Дѣвойката наистина приличаше на ангелъ. Въ едно непродължително време, тя испита толкози страдания, щото червенитѣ ѝ бузи бѣхъ увѣхнали, блѣдна, замислена, тя едвамъ се провираше между гъсто-населенитѣ обитатели на подземното царство, които се тѣснихъ да направятъ нѣтъ на посѣтителката си. Нейнитѣ ясни очи, пълни съ скърбъ, се остаповявахъ на испититѣ лица, които се мѣркахъ въ полу-мрака. Тя се мъчеше да си припомни познатитѣ лица, но тѣ бѣхъ неузнаваеми въ тая влажна мрачна тъмница. И тя бѣше неузнаваема. Още недавна знаяхъ черноока Ирина, пълна съ животъ и хубостъ; пламенния нейнъ погледъ вдѣхваше любовъ и сила, а сега, само една сѣпка останала отъ първата Ирина.

Тя най-сетнѣ се приближи до баща си. Тѣ се погледахъ мълчаливо и очитѣ имъ паднахъ на заптието, което водеше Ирина.

— Надѣвамъ се, че моя Ирина нѣма да ме засрами. Ти не си учена да плачешъ, продума бащата.

— Нѣма ни да се уча отъ сега, и прибави: нали сж за . . . Погледна оковитѣ му, наведе се надъ краката му, и ги цалуна.

Бащата цалуна щерка си въ челото. Ирина не бѣше галена. При нейното сурово възпитаніе, нежноститѣ съвсемъ липсвахъ.

Баща ѝ не можеше да ѝ се нарадва, не можеше да ѝ се нагледа, но рѣдко показваше своята нежностъ. Тя не помни родителската цалувка, сако навредъ усѣщаше нежната внимател-

ностъ на своя баща и отъ нея се съгрѣваше душата ѝ.

Ето защо тая продължителна бащинска цалувка, произведе силно впечатление на Ирина. Тя не знаеше нейното значение: прощава ли се баща ѝ съ нея, нѣмало той вече надѣжда да се видѣтъ или ѝ ободрява. Растреперена тя се наведе още веднѣжъ да цалуни рѣцѣтъ му.

— Ти си болна? треперишъ? попита ѝ баща ѝ.

— Малко нѣщо, отговори Ирина, трѣска.

— Пази се, нови сили трѣбватъ, каза той, като ѝ показа съ очи на тия, които гниѣтъ въ тъмницата.

Заптийето ги пресѣче. То тласна Ирина напредъ си.

Тя съ завистъ изгледа влажнитѣ стѣни на тъмницата и горѣ, високо, една тѣсна дупка, която представляваше прозорецъ; тѣзи хора тука страдатъ за отечество, а тя нищо не прави. Мислѣше си тя, тѣ сѫ мъченици за свободата. Не обича ли тя отечеството си отъ всичката си любяща душа, защо неж не удостоихъ съ трѣненъ вѣнецъ, съ бѣсилка, съ распятие? (), колко сѫ по-честити тия неволници отъ свободната Ирина, която гори отъ желание за самопожертвование. . . . Която млада, благородна душа не е испигала тая готовностъ на самопожертвование — не е била млада.

Полека Ирина остави тъмницата съ увѣренностъ, че скоро ще види баща си, ще му каже всичко, всичко що е изтърпѣла, ще иска съвѣтитѣ му. Тя мина презъ училищния дворъ, не намѣри никого и спрѣ се замислена като гледаше на Янтра. Като че отъ сънъ пробудена, тя се съпна и трѣгна да излѣзе. По пътя ѝ настигна многобройна тѣлпа премѣнени турча и два реда низами съ голи байонети насочени къмъ осѣденитѣ на смъртъ, които вървѣхъ следъ войската. Едина отъ тѣхъ бѣше баща ѝ. Той вървѣше къмъ бѣсилката спокойно; увѣрено престѣпваше втория Пановъ. Орѣховския войвода не щѣше да умре безъ отмѣщение, той се опита нѣколко пѣти да говори на своитѣ съграждани, осрами ги за тѣхното бездѣйствие; удари се силѣхъ върхъ него, да го накаратъ да мълчи, но Пановъ не мълкна. Цѣлъ израненъ, окървавенъ продължаваше да говори распалено, най-сетнѣ тѣлпата съ диви викове заглуши гласътъ му; предъ бащината си къща, той се опита да утѣши родителитѣ си съ това, че синъ имъ не е престѣпникъ, че умира за право дѣло, но и тукъ бѣше прекѣснатъ по сѣщия начинъ; най-сетнѣ предъ бѣсилката той се обърна къмъ сво-

итѣ мжчители и имъ каза че съ неговата смъртъ и съ смъртъта на другаритѣ му нѣма да се свършатъ въстанницитѣ, за тѣхъ ще отмѣстятъ. Тутакси му мѣтнаха примката на шията трупа се залюлѣ, едновременно се залюдахъ и другитѣ двама негови другари. Даскалъ Киро не продума ни дума и спокойно се качи на бѣсилото. Едвамъ ли може да се срѣщне по-спокойна смъртъ. Той бѣше свършилъ своя дългъ, като чедовѣкъ; на свое мѣсто оставаше дъщеря си да продължава дѣлото, затуй мжжественно посрѣщна смъртъта. Той не искаше отмѣщение, той искаше да даде животъ на духовно умрѣлия народъ и самъ сложи главата си за високата цѣль.

Примѣра на тия двама души най-краснорѣчиво говореше всѣкому, че идеята, която има подобни мжченици, не може да умре. Българитѣ грегнаха и се събудиха отъ бѣсилкитѣ, а турцитѣ весело празнуваха. Даже нежнитѣ ханжми, премѣнени като на байрямъ, бързаха да видятъ приятното зрѣлище на край града.

Ирина едвамъ влѣзе въ къщи и се повали на лѣглото си, трѣската се повтори. Тя пролѣжа цѣла недѣля. Лея ѝ не се отдѣляше отъ лѣглото ѝ, и както знаеше искаше да ѝ утѣши. Около болната се събраха бабички, будки и моми, и всѣкакъ ѝ показваха своето състрадание. Едни разказваха, че надъ гробовѣтъ на обѣсенитѣ всѣки вечеръ се спущало кандило отъ небето; това чудо видѣли много хора; други разказваха какъ се били при дряновския манастиръ (отъ 500 души заправиха ги на 50,000) увѣряваха, че Янтра се разкъсвала отъ битката, всички видѣли кървавата вода, много турци исклали нашитѣ въстанници, отмѣстили за всички ни. Ирина ги слушаше съ закрити очи, тя бѣше цѣла потопена въ съзерцание на бжжцето.

Когато се повдигна, Сръбско-турската война бѣше обявена. Ирина искаше да се завърне въ село. Надѣждитѣ за освобождение въскрѣснаха; тя бързаше да се залови за работа — да продължава дѣлото на баща си.

Напразно се мжчеха да ѝ раздumatъ, за да остане учителка въ града.

— И ти ще харосашъ като моя синъ, думаше ѝ съсѣдката, която изгуби сина си въ битката предъ манастиря. Вижъ, хората какъ се пазятъ, другитѣ тикатъ да вървятъ, а сами се криятъ, защото сж умни.

— Ами кой ще научи народа, какъ се мре за свобода, кога ний пазимъ себе си, възрази Ирина.

— Само баща ти и синъ ми сж намѣриха да учятъ народа, пѣкъ хитритѣ казватъ, че умнитѣ трѣбва да се пазятъ, да се не изгубятъ, каза майката съ сълзи на очи.

— Тѣ сж страхливигѣ, които се оправдаватъ съ това, отговори Ирина.

— Я, послушай, какъ се хвалятъ съ юначество, тѣ свършили всичко.

— Да, таквизъ погубиха дѣлото, тжжно каза Ирина.

— Върви, като не слушашъ, скоро ще те доведатъ назадъ.

Ирина не послуша и назадъ се не върна, защото турцитѣ не обръщатъ внимание на женитѣ. Тя зае мѣсто учителка въ селото си. Скоро се отвори по пейното настоявание закритото читалище. Тя се отдаде всецѣло на просвѣтителната дѣятелностъ. И трѣбва да ѝ се отдаде право, че ако за революционерка не ѝ биваше, като народна учителка поне, тя изпълняваше длжността си съ такава любовъ и самоотверженностъ, каквото редко обладаватъ учителитѣ. Въ нея не само дѣцата, но и родителитѣ имъ видѣха своя наставница.

Зимно време селенитѣ стояха почти безъ работа и цѣлъ день чакаха учителката въ читалището да имъ прочете нѣщо. Като пуснѣше дѣцата, тя влизаше въ читалището и четѣше съ селенитѣ. Миозина изъ по-младитѣ изявиха желание сами да се научатъ да четатъ. За тѣхъ учителката нареди недѣлно училище. Въ празниченъ день идѣха и жени да чуятъ отъ даскалицата, дали е истинна, туй що бѣбрятъ мжжѣтъ — че ужъ московеца ще дойде. Ирина имъ четеше вѣстницитѣ, тълкуваше имъ. Тѣ сѣ кръстѣха, като ѝ слушаха. „Охъ, Боже, дано кореня имъ пресъхне на тѣвъ гжжи, пропицало е мало и голѣмо вече отъ тѣхъ; пѣкъ отвѣдѣ, казватъ искали свѣта, думаша си женитѣ.

Физическитѣ сили се върнаха у младата учителка и духовно тя се усили. Като учеше другитѣ, тя сама се развиваше. Нейната мечта се обрѣна въ убѣждение, екзалтация въ благородни чувства. Подъ влиянието на любовта на толкови предадени същества, които окръжаваха Ирина, душевната рана за обожаемия свой родител олекна. Разбититѣ надѣжди на патриотката, подиръ потхпкванието на народното движение въ самото начало и несполучливата Сръбско-турска война, отново о-

живѣхъ. Отъ день на день новитѣ утвърждавахъ за началото на освободителната Русско-турска война. Учителката се готвеше да посрѣщне съ своитѣ голѣми ученици избавителитѣ. Кога ми на Турко съ своитѣ казаки Балкана, ученицитѣ отъ педѣлно-то училище на Ирина, преобърнахъ се на български опълченци, а учителката имъ — въ милосердна сестра.

СЕГАШНАТА ФРАНЦУЗСКА МЛАДЕЖЬ.*

(Преводъ отъ руски).

I

Каква е въ духовно отношение, днешната французска интеллигентна младежъ? Съ какво живѣе, какво мисли, къмъ какво се стреми, какви нравственни цѣли има? Какви ѝ сѣ вѣрванията, убѣжденията, упованията, идеалитѣ? До колкото ми е извѣстно, всичкитѣ тия въпроси почти никакъ не сѣ зачеквани отъ нашия печатъ, а между това, тѣ сѣ твърдѣ-много интересни и сами посебѣ-си и по отношението си къмъ най-блиската сждба на французската република, която завзема най-предното мѣсто въ цивилизацията.

Съ пълно право говорятъ, че на младежъта сѣ възлагатъ всичкитѣ надѣжди на страната. Смѣло може да се каже, че каквато е днешната младежъ, такъвъ ще бѣде, по своето умствено и нравствено съдържание, и утрѣшния день. Днесъ представителитѣ на тая младежъ пълнятъ аудиторнитѣ на университетитѣ, заняти съ професорекитѣ лекции, учебници, книги, работа въ кабинетитѣ, лабораториитѣ, библиотекитѣ и живота имъ е много или малко осамотенъ и затворенъ въ другарска сръда: но утрѣ тѣ ще напуснатъ училищнитѣ чинове, ще стѣпятъ, като дѣятелни граждани на обществената арена, ще замѣстятъ сегашнитѣ дѣятели, ще искажатъ своитѣ искания, ще внесжтъ въ живота свое вътрешно съдържание, ще даватъ тонъ въ политиката, въ областъта на сациянитѣ отношения, въ литературата, въ науката, въ искуст-

*) Тази статия е напечатана въ журнала, „Русская Мысль“ за 1891 г. кн II и автора ѝ И. Довъ ѝ посвещава на руското студентство

вото. Тъ ще се пръснатъ по всичкитъ клонове на човѣческата мисль и на практическата дѣятелностъ, на всичко ще ударятъ печатътъ на своя гений, ще се явѣтъ като ръководители на общественното мнѣние, и до извѣстна стѣпень ще уплѣтватъ и рѣшаватъ съдбата на страната, и ще „правятъ историята“ . . . Предъ видъ на всѣко това, тѣ напълно заслужаватъ нашето внимание. Въ каква посока се редятъ и образуватъ идентъ и чувствата на днешното французско интеллигентно Юнашество? Какво трѣба да чака отъ университетската младежъ французското общество, французскиятъ народъ. До колкото ни стигатъ силитъ ний ще се постареемъ да дадемъ отговоръ на тия важни въпроси, като се възползуваме отъ онова, което говорятъ за него самитъ французски студенти. Тѣ говорятъ по тѣзи въпроси и, притова, твърдѣ любопитни нѣща.

Миналата година въ края на януарий 1890, въ Парижъ, въ една отъ удобнитъ зали на раскопната Maison des Etudiants, — Домъ на студентитъ—което принадлежи на Association des Etudiants de Paris—Дружество на парижкитъ студенти—въ присѣдствието на многочисленни слушатели, не по-малко отъ петъ стотинъ души (всѣ студенти), имаше една отъ обичайнитъ въ асоциацията конференции. Сказвачътъ този пѣтъ бѣше студента отъ литературния факултетъ, Хенрихъ Беранже. Темата на конференцията *la jeunesse intellectuelle et le roman français contemporain*.—Мислящата младежъ и съвременния французски романъ.—Тази конференция е отъ голѣма важностъ за насъ, тъй като ний срѣщаме въ нея твърдѣ ясно изразено *възрѣяното* на днешната французска интеллигентна младежъ; ний ще се възползуваме отъ нея до колкото ни потрѣба.

II

„ Въ романа, т. е. въ художественото възпроизвеждане на живота,—каза Беранже въ началото на своята забелѣжителна лекция,—младитъ хора съ жадностъ дирятъ ключа на жизнената гатанка на чуждитъ души, а особено на тайната на своята собствена душа. Предъ видъ на това, човѣкъ би помислилъ, че нашитъ най-нови романисти преди всѣчко и съ особенна грижливостъ би трѣбало да се постараѣтъ да нарисуватъ достоенъ за тази интеллигентна младежъ портретъ, който да бѣде въ едно и сѣщо време, вѣренъ и на идеала, и на дѣйствителността, въ който младежта да може да познае себе си и по който тя би пожелала да

се образува. Единъ великъ писателъ могълъ-би по този поводъ да създаде прекрасно произведение и да укаже по таквъ начинъ голѣмо благотворно влияние“. И при все това, ни единъ отъ най-великитѣ представители на французската художествена литература не е изпълнилъ тази благородна задача. Знаменититѣ романисти, ако и да сж зачеквали по нѣкога въ произведенията си въпроса за хората отъ младото поколѣние, правили сж го почти всекога случайно, тѣй да се каже, пжтемъ, и при това още тѣ сж рисували типовеѣ на младежѣта исклучително отъ вънкашна страна : въ душата на младежѣта ни единъ отъ тѣхъ не е надниквалъ и не се е интересувалъ отъ постепенното развитие на тая душа. Това се обяснява най-главно съ обстоятелството, че нито Ганкуръ, нито Золя, нито никой другъ отъ главатаритѣ на французската натуралистическа школа не е билъ самъ *студентъ*, въ точното значение на тази дума, не е дишалъ отъ въздуха на университетската сръда, не е преживѣвалъ ония кризи, презъ които минава мисълѣта и чувството на младата интелигенция, а за това и не с могълъ да ѣхъ изобразява другояче, освенъ вънкашно, по установеннитѣ норми. Само въ най-последнитѣ години, благодарение на захвапалата вече реакция противъ „натурализма“ и възражданието на идеалистическиѣ тенденции въ литературата, сж излѣзли на сцената два млади романиста, Поль Бурже и Морисъ Барресъ, съ цѣлъ редъ художествени монографии, които явно иматъ автобиографически характеръ и въ които тѣ сж се опитали да изобразѣхъ и истѣлюватъ душата на интелигентната младежъ. Двамата тия писатели, — които съвсѣмъ не сж отъ еднакво достоинство, — рисуватъ ни, обаче, типове не на сегашната млада интелигенция, а на она, къмъ която всеѣки отъ тѣхъ е принадлежалъ : отъ произведенията на Бурже вѣе духътъ на 70-хъ години, а произведенията на Барреса ни представляватъ, букетъ свойственъ на 80-хъ години. На тия два писатели, като представители и изразители на духътъ на двѣ млади поколѣния, които сж предшествовали сегашното поколѣние, поколѣнието на 90-хъ години, Беранже обърна вниманието на слушателитѣ си. Съ необикновена сила на анализа той се приближи до произведенията на творчеството на спомѣнатитѣ автори, избра отъ тѣхъ най-много характерниѣ типични черти, слѣ ги въ два цѣли, живи образи, които отсега съпостави съ образа на сегашния интелигентенъ младежъ, който е готовъ да излѣзе на арената на общественно-политическата дѣятелностъ, който трѣскаво работи надъ въпроситѣ : на кѣдъ да се

върви, какво да се прави, защо да се живее?—и който замислено се визира въ бъдъщето. Резултатътъ отъ талантливо направено съпоставление излизе въ висока степенъ поучителенъ.

Въ каква свѣтлина ни се представлява младото поколение отъ 70-хъ години, плътъ отъ плътта, на което се явява самъ Полъ Бурже, въ 1872 г., когато е билъ още студентъ въ *Ecole des Hautes Etudes*,—училището на висшите науки—който е ималъ тогава всичко на-всичко двадесетъ години и който напълно е живѣлъ така, какго живѣе младежътъ на Латинский кварталъ, — о-нази сѣща младежъ, интелектуалните типове на която той малко по-късно рисува въ своите произведения? Това бѣше съвсѣмъ нещасното, отровеното отъ живота поколѣние, проникнато съ мрачна меланхолия и безнадежна тъга. Твърдѣ печално и съ душевна болка е гледало то, и на себѣ-си, и на окръжаващата го действителностъ. Че и не е могло то да гледа другояче, не е могло да си изработи бодъръ възгледъ на живота, да си създаде жизнe-радостно миросъзерцание. И наистинна, тогасъ туку-що бѣхъ си опигнали прусентѣ, които бѣхъ съсипали, смазали и унизили татковината. Едни отъ представителитѣ на тогавашното поколѣние — ония, които бѣхъ по-стари, — сами сѣ стояли съ пушка на рамо по парижкитѣ аванпостове, сами сѣ били съ врагътъ, като сѣ бранили изнемощялата си родина, сами сѣ проливали своята и вражеска кръвъ и ги е угнетявала откритата се предъ тѣхъ въ всичкото си безобразие картина отъ кървави ужаси, гибель, смрътъ, разрушения. А ония отъ тѣхъ, които сѣ били по-млади, гледали сѣ съ настрѣхнали коси, когато неприятелскитѣ бомби сѣ вальли като дъждъ върху обсадения градъ и сѣ разнасяли сѣщата гибель сѣщото разрушение А по-нататѣкъ, веднага следъ борбата съ външния врагъ, — борба, която се свърши така уничително, така позорно, — се почна нова кървава борба, но вече братоубийствена, борба съ коммуната Отчаяния бой на „федералиститѣ“ съ „версалцитѣ“ Парижъ, великия Парижъ, свѣтилото на цивилизацията, потъналъ до колѣнѣ въ кърви, загинва въ пламаци Пада коммуната „Кървавата недѣля“ безмилостните насилия, звѣрската расправа съ побѣденитѣ, безчеловѣчното кланье, разстрѣлването на цѣли маси хора

Ако даже сега следъ като сѣ се изминали двадесетъ години, намъ ни става тежко и страшно, само като си спомнимъ за тия неописуеми ужаси, то колко повече, пита се, трѣбва да сѣ истеглили и прекарвали ония французи, които сѣ били съвремен-

ници и очевидци и всичките тия ужасни работи и събития?! Особено пъкъ, какво ли трѣбва да сж усѣтили и преживѣли ония младоци и юноши, които се отнасят къмъ интересующото насъ поколѣние?! Какви убийствено-мрачни, тежки впечатления трѣба да сж препълняли тѣхната душа, която току-що се е растворила да „усѣща живота“?! Нашия авторъ, или по-право ораторъ, не се спира надъ всичко това, не подига такива въпроси и се ограничава само съ фактическо указание на характера на тогавашната епоха.

Но не е потребно да бжде човекътъ, който знае какъвъ психологъ, за да разбере, като какъ тази епоха трѣбвало-би да се отрази на младото поколѣние, каква дълбока и неизгладима слѣда трѣбвало-би тя да остави въ душата на всѣки енергиченъ и мислящъ представителъ на младежта въ това време. Тази младежъ, — като всѣка младежъ, — още не исхабена отъ практическия животъ, — ламтала е къмъ правдата, свѣтлината, свободата: мисълта и чувството ѝ сж работили въ посока на хуманнитѣ идеали: главитѣ на младежитѣ сж били пълни съ благородни, свѣтли мечти за равенството и братството на хората, за царството на правото, справедливостта, мира и любовта. И съ какво е отговорила дѣйствителността на тѣзи ламтения къмъ свѣтлия идеалъ на тия високи, чисти, златни мечти? Съ рѣка отъ пролѣта челоувѣческа кръвъ, съ безсрамното тържество на грубото насилие, съ осквернението всички божествени и челоувѣчески права, съ оргии распуснати животински страсти, съ безсърдечно потѣпкване на челоувѣщината! Пита се, могълъ ли е челоувѣкъ да продължава мечтанията си за правото, справедливостта, хуманността, когато въ околната дѣйствителностъ безраздѣлно и безконтролно е господствувала само грубата физическа сила, когато свирѣпния юмрукъ е билъ единствения управникъ на челоувѣческитѣ отношения и побѣдоносно е доказвалъ на всички идеалисти, че гдѣто е силата, тамъ е и правото? Могълъ ли е челоувѣкъ да помисли за царството на мира, братството и любовта, когато „хората-братя“ сж бѣена злоба сж се хвърляли единъ върху другъ, прегризвали си гърлата като диви звѣрове, когато въздуха е билъ препълненъ съ зловѣщитѣ звукове на враждата, умразата, когато отъ всѣкъдѣ сж се чували раздирающа душата викове, проклетия, скърцание съ жѣби? Каква ли горчива, ядовита подигравка би се показали въ това време хубавитѣ думи: братство, любовъ, солидарностъ! И такова ужасно време е могло да настане въ

втората половина на XIX вѣкъ, въ време на най-силното развитие на цивилизацията, въ момента на грандиозния, небивалия до тогава прогресъ на знанието, науката и изкуството! А въ такъвъ случай, какъвъ смисълъ има въ прехвалената цивилизация и въ този прогресъ, ако тѣ не спомагатъ да очеловѣчатъ хората, ако тѣ сж безсилни да обуздаятъ челоѡѡка-звѣрь! Та и ще настане ли нѣкога това очеловѣчване, възможно ли е желаемото царство на хуманността, любовта и братството на хората? Любовь, братство . . . не сж ли празни думи? Не сж ли дѣтински бълнувания всички тия мечтания за свѣтлия идеалъ, които изчезватъ щомъ се досегнатъ до дѣйствителността? Не е ли създаване на дѣтинска фантазия и самия този идеалъ? Да, да, повтаряли врѣстниците на Бурже, смазани отъ ужаситѣ на прекаранитѣ отъ тѣхъ страни дни, всичко това сж празни, лишени отъ всѣкакво реално съдържание думи, всичко това сж бълнувания, фантазии, лъжовни миражи — и нищо повече! . . . а колкото повече тѣ повтаряли това, толкова повече тѣхния погледъ се премръжвалъ, пламения ентузиазмъ, който отъ зачало е пълнилъ душата имъ, изгасвалъ, охлаждавалъ, гордо издигнатитѣ глави увисвали, отпуснали се обезсиленитѣ рѣцѣ Нежното цѣѣте на широкня, свѣтлия общечелоѡѡчески идеалъ измръзна и то се сви, уѡѡхна и умрѣ . . .

Вѣнъ отъ всичко горѣ казано, за съсипванието и погубването на широкитѣ идеалистически тенденции въ тогавашната младежъ, твърдѣ силно сж спомогнали и други нѣкой обстоятелства. Като желаяли да намѣрятъ основнитѣ причини на това, зашото дѣйствителността е толкова възмутително лоша, представителитѣ на младата интелигенция отъ това време, безъ да щатъ си обръщали погледитѣ къмъ неотколѣшното минало на Франция, къмъ вчерашния день на французската история — и намирали тамъ позора на втората империя, на убийственното, развращающе влияние, за което нашия ораторъ на-дѡѡ на-три спомена. Но ний и безъ него знаемъ, каква е била втората империя и какво влияние е имала на нещастната Франция. Явилъ се единъ предприимчивъ разбойникъ, промъкналъ се нощъ като крадецъ до народното съмодържавие, унищожилъ го, като потѡѡпкалъ при това закона и, безъ да отетѡѡни предъ клѣтвопрестѡѡплението, взелъ послѣ соната въ рѡѡка, и съ сила накаралъ омаяната страна да го признае за „спасителъ“ и повелителъ, и почналъ да заповѣдва.

Страната, на чело съ своитѣ „просвѣщенни“, „културни“ класове, съ четири очи е гледала на щастливитѣ приключения на разбойника и по негова примѣръ взела да си урежда работницитѣ. Урока, зададенъ отъ самитѣ власти е училъ, че успѣхътъ оправдава всичко. Законъ, право, честъ, съвѣсть, човѣческо достойнство, всичко е празно; къмъ тѣзи нѣща могатъ да се отнасятъ сериозно само глупцитѣ и отдавна би трѣбвало да ги отмахнатъ всички разумни, практически, „трезвенно“, гледащи на живота хора. Главното въ живота е какъ и какъ да се достигне успѣхъ, по какъвто и да-е начинъ, съ каквито и да-е срѣдства; всѣко избиране на срѣдствата е просто глупостъ. Успѣха всичко оправдава, всичко санкционира. Предъ него всичко се прикланя, защото той дава сила, властъ, изобилие на земнитѣ блага,—съ една дума, всичко което е нужно за да си усигоримъ въ тоя лъжовенъ свѣтъ пълна чаша наслаждения. Нали, наслаждението е единственната цѣль на живота, нали вънъ отъ него нѣма нищо, къмъ което би струвало да се стремимъ? Какви ти тамъ висши интереси, граждански доблести, идеали? . . Всички тѣзи и на тѣхъ подобни глупости отдавна би трѣбвало да ги хвърлятъ въ архивата. Тѣ никога не водятъ къмъ добро човѣка, па и глудуване можешъ си докара съ тѣхъ..... Идеала за човѣкъ, който разбира живота и който умѣе да живѣе,—е множко парици, топло мѣстенце, благоволенieto на голѣмцитѣ, купената усмивка на женитѣ. . . А по нататъкъ отъ това—всичко е глупостъ. . . И така, да живѣе успѣха, да живѣе наслаждението отъ живота!

Тази лека, удобна мораль, която е глезила всички ниски страсти и щѣния, която е била символическото изражение на цѣлия тогавашенъ режимъ, се е прокарвала отъ Тюйлери—царския палатъ—въ обществото, и по най-усърденъ начинъ се е култивирвала въ него отъ втората империя, която не безъ основание е гледала на нея, като на прекрасенъ предпазителъ срѣщо „лъжливитѣ учения“ и като на вѣренъ залогъ за вътрѣшния миръ и спокойствие. Старанията въ това направления сж се увѣнчали съ пълненъ успѣхъ: търбушнитѣ апетити се зарадвали, почнала се цѣла верига отъ всевъзможни свинства. Проституционната мораль много добръ е прилѣгнала по вкуса на „културнитѣ“ класове на французското общество, представителитѣ на които на голѣми тѣпи се спуснали въ пѣтьтъ на спекулацията, печалбата и обогатяването. Паритѣ и наслаждението станали идолъ . . . Душата се е и продавала и купувала ефтино. Предъ

погнечето на режима, който е пръскалъ злато, хората отъ натискъ сѣ се задушавали. Най-безсрамния развратъ много скоро си е завоювалъ пълно право на гражданство въ камарата на депутати-тъ, въ сената, на сѣдийскитѣ столове, на профессорекитѣ катедри, въ публицистиката, въ литературата. „Културната“ Франция почнала да се оприличава все повече и повече на цѣлъ грандиозенъ публиченъ домъ, въ който безъ най-малко гризение на съвѣстѣта, посрѣдъ бѣлъ день, предъ очитѣ на цѣла Европа, извършвали се всевъзможни безобразия и въ който честѣта, съвѣстѣта, убѣжденията се хвъркали „съ краката на горѣ“ И всичко това се е продължавало цѣли двадесетъ години, при което демократизацията се е разпространявала въ страната, като маслено петно по книга. Отъ само себе-си се разбира, че всичко честно, чисто и живо въ нравствено отношение, което е оставало още въ страната, трѣбвало би да се задуши въ тази вонеща, пълна съ миами атмосфера, трѣбвало би, ще-не-ще, да слѣзе отъ сцената и да направи мѣсто на самодоволното, тържествующето свинство. Характеритѣ издребнѣли, убѣжденията сѣ се продавали за пари, талантитѣ се изгубили. не ще и дума, че такива билки не растжѣ въ свинскаочина. Въ всичкитѣ сфери на живота и дѣятелността се е въцарила долната посрѣдственностъ, която и ударила врѣхъ всичко своя печатъ. Всичко станало долно, всичко се окаляло, изворитѣ на духовния животъ почнали да пресъхватъ, всеко искусство, освенъ искуството на арфониститѣ и танцувачкитѣ, се прекратило. Въ систематически развращаемото общество се показало пълненъ недостатѣкъ отъ живи сили, благодарение на което проситуционния режимъ довърши своето сѣществуване съ банкрутството, естествено и неизбежно следствие, на което се яви катастрофата на 70-та година.

Беранже не рисува предъ своитѣ слушатели всичката тази мрачна картина на живота на французското общество въ епохата на втората империя, той само, повтаряме, отгорѣ-отгорѣ показва на тая империя, като на дѣятелъ, който е развратилъ Франция до мозѣка на коститѣ и който твърдѣ силно е спомогналъ за упадѣка на духа на интеллигентната младежъ отъ 70-хъ години. Какъ и по какъвъ начинъ, пита се, е способствувалъ той на този упадѣкъ? Като имаме предъ видъ всичко до тукъ казано за напалеоновското време, ний лесно ще намѣримъ отговора на този въпросъ. Като се е взирали въ раскрытата предъ очитѣ ѣ картина на онова позорно време, младежѣта на новата вече републиканска Франция, трѣбвало е преди всичко и най-много отъ всич-

ко, да се учудва не на фигурата на узурпатора, клѣтвопрестѣпника, развратителя на страната и виновника на ония народни теглила, които, както видѣхме, тъй убийствено се отразили въ нравствено отношение на младото поколѣние,—не, връстниците и другарите на Бурже трѣбвало е да се учудватъ най-много на онова общо поле, връхъ което се е изрисувала поменатата фигура, онова общество, което е усигорило успѣха на разбойника, което е рѣкопѣскало, което се е покланяло и лѣгало въ краката на този зѣлъ гений на Франция. Това общество е пѣлзѣло способно да дойде до загубване и забравяние на човѣческия образъ, до последната степенъ на низостъта и подлостъта, до всевъзможенъ развратъ, до безнадѣжденъ нравственъ упадѣкъ. То съ най-голѣма готовность се протегнало къмъ туреното съ зло намѣрение предъ него корито съ „помия“, съ най-голѣмо удоволствие се потопило въ подготвената за него мръсотия и, което е отъ всичко най-ужасно, като се търкаляло въ тази мръсотия, чувствувало се е като въ майчината си утроба и заглушавало е въздуха съ радостни и самодоволни грухкания. И това е „цвѣта“ на страната, висшите, най-„културнитѣ“, „цивилизованнитѣ“, „просвѣтенитѣ“ нейни представители! И това сѣ водителитѣ, уредниците, и изпълнителитѣ на народнитѣ сѣдбини! А, като се знае, какво е било това общество и каква гнусота е олицетворявало, човѣкъ му се повдига, трѣпки го побиватъ и добива отвращение! . . . Било, олицетворявало? Тѣй ли е наистинна? Може ли да се говори за всичко това въ минало време? Тука е работата, че не може. Че, това общество е било такова не преди сто години, а вчера. То не е могло за една нощъ съществено да се измѣни, не сѣ могли свинскитѣ муцуни въ такова кратко време да се преобразятъ въ човѣчески лица. И тѣ, отистинна, не се измѣнили, не се преобразили, за това твърдѣ краснорѣчиво свидѣлствуватъ безчисленното множество факти отъ дѣйствителността на 70-хъ години. Тая дѣйствителность, безъ да се гледа, че декорациите на сцената се промѣнили, безъ да се гледа, че втората империя е била замѣстена отъ третата република, тя по сѣщността си е оставала непосредствено продължение и повторение на онова, което било и по-рано отъ 70-хъ години; тя е продължавала да бѣде въ всичко крайно реакционна, угнетающа, отвратителна. И сто, посрѣдъ такава дѣйствителность, въ такова общество, което безпристрастната история, непременно ще отбелѣжи въ страниците си съ знака минусъ, интеллигентната младежъ отъ интересующето ни поколѣние е била

обръчана да живее и да дѣйствува. . . Каква скърбна, безнадеждна перспектива се е откривала предъ тая младежъ! Съзерцанието на тая именно перспектива не е могло освенъ да угнетява, да обезсилва и да парализира духа на младото поколение. Така ний разбираме ролята, която е играла епохата на втората империя, при образуванието миросъзерцанието у тогавашнитѣ представители на младата частъ отъ интеллигентното французско общество. Така, види се, разбира работата и самия Беранже, който спомена въ своята рѣчь за влиянието на наполеоновото време.

Но ако младежъта отъ тоя периодъ не е намирала подпорка за своитѣ идеалистически тенденции въ околната жива дѣйствителностъ, то може би, тя е могла да намѣри ободряющи нравствени потиси въ сферата на отвлеченната идея, въ философията, въ науката? За голѣмо съжаление, не е могла, слушаеме ний отъ младия Беранже. Работата е въ това, че и въ философията и въ науката отдавна вече е станала коренна революция, резултатитѣ на която по утвърждаването на нашия ораторъ, били, при тогавашното имъ разбиране, твърдѣ неблагоприятни за подигане духа на мислящата личностъ.

Каквъ е билъ крайниятъ резултатъ отъ всичкитѣ тия разнообразни влияния—идейни, исторически и общественни? Твърдѣ много скърбенъ. Младежъта се е оказала духовно разбита, въ всичко дълбоко разочарованна, въ нищо не вѣрующа, безсилна. Отгорѣ, отъ идейнитѣ сфери е падало на нея студена свѣтлина; околната ѝ дѣйствителностъ е предизвиквала въ нея чувство на отвръщение, живота се представявалъ ней безсмисленъ, доленъ, безцѣленъ и достоенъ за окайване. Въ този животъ нѣма нищо такова, което би накарало човѣка отъ душа да се интересува, което би заслужвало най-малкото, поне сериозно внимание, за което би могло съ полза и съ охота да се исхарчватъ душевнитѣ сили. Отъ тукъ произлиза дълбокия пессимизмъ, дилетантизмъ, индиферентизмъ и, като логически резултатъ отъ всичко това, тѣсния егизмъ, култа на своето лично „азъ“. Наистинна, ако живота на охалната срѣда е таквъ, щото да не заслужва да се вземе ни най-малко участие въ него, да нѣма какво да любишъ въ него, да нѣма на какво да се удивлявашъ и на какво да се покланяшъ, то за мислящия човѣкъ не остава друго, освенъ да се оттегли душевно отъ тоя животъ, да се побере, да се затвори въ личния си вътрѣшенъ животъ, да живее само за себе-си, като гледа равнодушно на окаянитѣ явления на окаянната трагико-

медия, която се разиграва отъ окаянии актьори върхъ окаянната свѣтска сцена. До това дѣйствително сж дошли даже най-добритѣ представители на младежта отъ 70-тѣхъ години, — представители въ числото на които, несъмнено, принадлежи и самъ Бурже: тѣ всички сж станали мрачни пессимисти и егоисти, малцина истъпчени, деликатни, изищни, а по-вечето доста груби и сурови. Но това духовно дезертьорство—избѣгване—отъ живота на околната срѣда, това отдѣляване отъ свѣта, не имъ дало нравствено удовлетворение, не ги направило щастливи, — о не! Отъ една страна, ги е гризела тъгата за изгубенитѣ широки общечеловѣшки идеали, а отъ друга, като скжсали духовната връска съ срѣдата, тѣ се обрѣкли на пълно безсилие: знае се, че човѣкъ е общественно животно, който вънъ отъ тѣсната, жива връска съ общественния организмъ, отъ който той постоянно черпи своята сила, непременно трѣбва да съхне, да слабѣе, да умира. Нещастнитѣ дезертьори-егоисти! Тѣ много ясно съзнавали своето всестранно безсилие — безсилие въ дѣйствиата, въ мисълта, въ чувството, — и жестоко се мъчили, страдали отъ това съзнание, както прекрасно се вижда това отъ примѣрътъ на всичкитѣ млади герои въ романитѣ на Бурже. Но хубаво явление, въ нравствено отношение, разбира се, представляватъ тѣ—какво хубаво има въ самодоволния егоистъ! — но тѣ и сами твърдѣ добрѣ сж знаели това, затуй не сж помислювали да се въсхищаватъ отъ себе си, ноопаки, тѣ ясно разбирали дълбоката ненормалностъ на своето нравствено съществуване и се расплащали за това разбиране съ душевна мъка, което имъ предава чловѣченъ, благороденъ характеръ. „За това, именно, като не гледаме на всичко останало, — провикна се Веранже, — ний ги обичаме, като ги признаваме за наши братя, които сж страдали изранени отъ живота и като сж нѣмали възможностъ да се исцѣратъ отъ своитѣ рани. . . Ний ги обичаме, процаваме имъ грѣховеѣ, защото въ сжщностъ, тѣ сж били само неволни населдници на трагическото минало, защото тѣ сж получили това наследство съ дълбока меланхолия, защото, най-сетнѣ, тѣ и не помислювали да се гордѣѣтъ или да извличатъ за себе-си каква да-е полза отъ своята нравствена болѣстъ“. Съ такива черти рисува и така оцѣнява представителя на сегашната младежъ, — явно, единъ отъ най-добритѣ, — младото поколѣние отъ 70-хъ години. Нека чуемъ сега, какво ще ни каже той за своитѣ събратия отъ осемдесеттѣхъ години.

III

Ако при разглежданието представителитѣ на онова нещастно младо поколѣние, къмъ което се отнася Бурже и героитѣ на неговитѣ романи, ний усѣцахме тежко, болѣстно чувство, размѣсено съ сърдечно участие и състрадание, като влѣземъ посрѣдъ представителитѣ на младежѣта на туку-що преминалото десетилѣтие, ний начеваме веднага да се задушаваме, обладава ни нѣкакъвъ страхъ, ний усѣщаме въ себе си само желание, да си затворимъ очитѣ, да си затулимъ носа, да си запушимъ ушитѣ, да се обърнемъ и да бѣгаме, кадѣто ни очитѣ гледатъ. Тия хора, — въ такъвъ видъ, въ какъвто ни ги рисува Беранже, — съвсемъ не приличатъ на ония осакатени отъ живота и мъчително страдающи младежи, за които говорихме по-горѣ. Отъ тѣхъ се разнася миризма отъ гниение, тѣ не представляватъ отъ себе си нищо друго, освенъ бѣлосани гробове, съ такова вътрешно съдържание, което предизвиква въ насъ неволни трѣпки отъ гнѣснаво отвръщение. Това сѣ хора, които иматъ сега 25—35 год. и които се подвизаватъ, въ качеството си на дѣятели, врѣхъ днешната политическо-обществена сцена. Идеиния имъ изразителъ и въсхвалителъ, се явява тѣхния врѣстникъ, младия, не особенно талантливия, но твърдѣ искренния романистъ Морисъ Барресъ, който е станалъ извѣстенъ съ двѣтѣ си твърдѣ характерни, по своето вътрѣшно съдържание, произведения — *Sous L'oeil des Barbares* — предъ очитѣ на варваритѣ — и *Un Homme libre* — свободенъ чловѣкъ. — Да забелѣжимъ тукъ пѣтетъ, че Барресъ, освенъ това, е още и политически дѣятелъ, депутатъ, който е вземалъ дѣятелно участие въ заговора на „храбрия генералъ“, противъ республиката и до уши се е оцаналъ въ калѣта на буланжизма. Въ туку-що помѣнатитѣ му произведения, които носѣтъ несъмненъ автобиографически характеръ, — той съ поразителенъ цинизмъ разкрива предъ читателитѣ тайнитѣ гѣнки, на своята и на своитѣ врѣстници, мъртва душа. Нека преодолѣемъ нашето инстинктивно отвръщение къмъ мършата и да се вгледаме въ това, като какво нѣщо сѣ тия души.

Върху страницитѣ на своитѣ произведения, Барресъ се е опиталъ да опише портрета на родствения му по духъ съвремененъ „свободенъ чловѣкъ“, който живѣе подъ насоченитѣ върху му погледи на „варваритѣ“. Но преди всичко, кои сѣ тия „варвари“. Тия, видите ли, сѣ всички представители на демократията, това сѣ

всички хора, които серпозно се отнасят към живота, и които дѣятелно работятъ въ всичкитѣ поприща на труда, уметвенни, и физически, това е цѣль народъ, всичката трудяща се масса, съ исклучение на нѣколко избраници, „интелигенти“. Впрочемъ, даже и това опредѣленне не е съвсемъ точно: „варвари“, строго да се каже, това е всичката тѣлна, всичкото общество, всичкитѣ хора, всичкото човѣчество съ исклучение *само на него*, „интелигента“ (Барресъ, е „интелигентъ“, разбира се). А какво е интелигентъ? О, това е най-забелѣжителния екземпляръ на човѣческата порода. То е избранното, висше сѣщество. То е солта на земята, то е перла на творението, то е ярко-свѣтящъ съ всички цвѣтове на небесната дѣга, алмазъ въ купа буклукъ (т. е. въ човѣчеството), то е най-тънката квинтъ-есенция на всѣкак-ва красота, то е олимпийецъ, който примира отъ въсхищение при съзерцанието на своето величие, на своето духовно свършенство и който съ студено презрѣние гледа на мержелѣющата се около него човѣческа тѣлна, на този купъ окаянии червеи. Долу шапкитѣ предъ този величественъ, лѣчезаренъ образъ! Но но, кой е този, който е записалъ нашия интелигентъ въ родѣтъ на олимпийцитѣ, кой го е издигналъ на такава голѣма височина надъ околния свѣтъ? Той самъ се е записалъ, той самъ се е превъзнесалъ. Съ какво право? О, той има право за това, по негово мнѣние, повече отъ колкото му трѣба. Какъвъ е, пита се, най-висшия атрибутъ на човѣческата природа? Възсѣмнение, разбира се, свободата на духа. Е, като е тѣй, той, „интелигента“, обладава този атрибутъ напълно. Тогазъ, когато окаянната човѣческа тѣлна, окаянното човѣчество се търкала по земята, свързано и за рѣцѣ и за крака съ всѣкакви вериги, съ всевъзможни обязанности, обязателства и др. и др., той, „интелигента“, е съвършенно свободенъ, като птица небесна, и за това може длавно и лѣко, не стѣсенъ отъ никакви безполезни, затрудняющи движението тяжести, да се подигне надъ облацитѣ и да се вне надъ нищожната тѣлна „варвари“. Тая тѣлна, която почти цѣла се състои отъ съвършенно безнадѣжни глупци и идиоти, съчинила си е нѣкаква мораль, която играе роль, като оковитѣ на краката, измислила си е нѣкакви безсмисленни понятия за нравствения дългъ, за нравственнитѣ обязанности, отъ време на време си поставя нѣкакви „святѣ“ идеали и удара челото си предъ тѣхъ о земята, лише надъ нѣкакви „въпроси“, безсилно дири *o saneta simplicitas!* — Нѣкакви висши цѣли на сѣществуванието, нѣ-

какъвъ висши смисълъ на живота... Колко е глупаво всичко това!... Че какъ, предъ видъ на всичко това, той, „интелигента“, да не съзнава свосто неизмѣримо превъсходство надъ всички тия стѣнородени, надъ всички тия къртове? Какъ той да не ги презира, — той, орела, който е скжсалъ всичкитѣ врѣски, който не знае никакви стѣснения, който се е вече еманципиралъ отъ всѣкакви нравствени „дългове“ и „обязанности“, който се е откъпчилъ на свобода изъ клѣтката и високо се вие надъ житейското бла-то? Той нѣма отъ що да се вълнува, нѣма надъ какво да милѣе, нѣма що да търси: той е постигналъ истината, той е разбралъ смисѣла на съществуването, той знае цѣлѣта на своя животъ. Той знае, а тѣ окаянитѣ „варвари“, не зажтъ, и това, именно, знание го поставя тѣй безконечно високо надъ тълпата и оправдава презрѣнието му надъ тази тълпа.

Както и всичко друго гениално, измислено е отъ „интелигента“, рѣшението на всичкитѣ жизненни въпроси е твърдѣ просто. Това рѣшение исцѣло се свежда къмъ твърдѣ кратката, но твърдѣ изразителната думица — „азъ“. Само това „азъ“ е единичко реално, освенъ него нищо друго не съществува за личността, той е единственната цѣль на личния животъ; всичкия околнъ свѣтъ има за чловѣка интересъ, смисълъ и цѣна до толкова, до колкото той служи на това „азъ“, на този богъ, вънъ отъ когото нѣма никакви други богове.

Въ интереса и въ желанията на това „азъ“ се заключава *принцип*—и единствения—законъ, надъ който нѣма и не може да бѣдѣтъ никакви закони. Безъ почивка да се култивира това „азъ“, колкото се може по пълно да му се удовлетворява апетита, да му се развиватъ способноститѣ за наслаждение, да му се дава възможность да прекара *maximum* а на желателнитѣ за него удобства, —ето къмъ какво трѣбва да се свежда цѣлия активенъ животъ на „интелигента“. Ако, при това, желанията на това „азъ“ дойдѣтъ въ сбутвание съ интереситѣ на другитѣ хора, или на цѣлото общество, —*tant pis* — толкова по-злѣ—за тия интереси, тѣй като е „интелигентъ“, безъ да се замисли и безъ да се колебае, ще ги принесе въ жертва на олтара на своя богъ, щомъ се види това за възможно. А че и чудно ще бѣде да се замислюва, да се колебае, да се спира предъ срѣдствата за достигане на цѣлѣта си: когато той служи на своя богъ, той *всичко* може да направи, *всичко* може да счита за собѣ-си позволено! Нали околния свѣтъ служи изключително за това, за да се ползуваме

отъ него, да го утилизираме въ интереситѣ на собственното си „азъ“! Ний и тъй се ползуваме, въ видѣ на удовлетворение нашитѣ нужди и потребности, отъ живитѣ Божии създания: едни отъ тѣхъ караме да ни носѣтъ, други ги стрижемъ за вълната имъ, на трети одираме кожата, която ни е потребна за дрѣхи и обуца, четвърти убиваме и ги туряме въ супата, печемъ ги на стотини видове... По сѣщия начинъ и съ сѣщото сѣрдце се счита въ правото си, да се отнася съ околната челоуѣшка тѣлпа и това висше сѣщество, което гордо се нарича „интелигентъ“. От-истинна и представителитѣ на тѣлпата и презрѣнитѣ „варвари“, които безъ да сѣ схванали съ ума си великата тайна на живота, сѣщо навсѣкадѣ си позволяватъ твърдѣ голѣма свобода на отношенията къмъ околната срѣда: но, безъ да обладаватъ оная „истина“, която е извѣстна на „интелигента“, съ помощта на която тѣ сами за себе-си могли-би да основатъ и да оправдаятъ своитѣ „свободни“ дѣяния, тѣ обикновенно се смушаватъ, понекога се гризѣтъ едни-други, често даже се каѣтъ и, изобщо отнасятъ се безъ да му мислятъ много-много. Съвсемъ друга е работата на „интелигента“. Каквото и да прави, той всѣкога се счита безусловно правъ, което му придава удивителна самоувърненность, душевно спокойствие, прави го духовно-силенъ и го подига, въ собственнитѣ му очи, на недостижима за обикновеннитѣ смъртни, височина. Той е единствения, върховния сѣдия на своитѣ постѣпки,—сѣдия, който всѣкога се оправдава, и отъ нравственния сѣджъ; отъ присѣдитѣ на околната срѣда не го е ни най-малко грижа. Въ сѣщность, той до такава стѣпень е препълненъ съ съзнанието на своето превъсходство надъ околнитѣ, тъй е доволенъ отъ себѣ-си, тъй е погълнатъ отъ грижитѣ за своето „азъ“, щото става съвършенно индиферентенъ къмъ срѣдата; още повече, той би-билъ готовъ да полѣе всичката тая срѣда съ газъ и да ѣхъ запали,—това би доставило още неопитано усѣщание на неговото „азъ“. Но, за съжаление, не може направи това: външния свѣтъ му трѣбва за хранение и за облагодетелствование на сѣщото това драгоцѣнно „азъ“,—той безъ него никакъ не може да прекара. И за това, той макаръ и да се отнася съ най-голѣмо презрѣние къмъ обществото, посрѣдъ което го е хвърлила сѣдбата му, но той не бѣга отъ това общество, не се отдѣля отъ него. . . . Такъвъ е „интелигента“.

Такъвъ е доховния представителъ на младото поколѣние на 80-тъ години. Това е краенъ, самодоволенъ, отъ нищо несмушющъ

се дилетантъ, извънмѣренъ скептикъ който нѣма *ni foi, ni loi* — нито вѣра, нито законъ — истѣнченъ, бѣзпощаденъ, самообожавемъ егоистъ. Но, пита се, отъ кадѣ, е дошелъ той? Като се досегна до този въпросъ, Беранже забелѣза, че тия Барресови „интелигенти“, тия млади хора отъ 1880 година иматъ черти отъ семейна прилика съ председствениците си отъ 1872 година. „Какво и тия последните, тѣ сѣ скептици, както тѣхъ и тѣ сѣ дилетанти и обожатели на собственото си „азъ“, което се явява въ тѣхните очи единствения реаленъ предметъ въ живота. Тѣ сѣ чели сѣщитѣ книги, подхвърляли сѣ се на едни и сѣщи социални влияния. Но, благодарение на това, че тѣ сѣ *се родили по късно*, тѣ по-малко сѣ *страдали*“. Като сѣ били свободни отъ ония угнетающи мрачно песимистически настроения и горчиви мъчителни разочарования, които сѣ паднали на тѣхните председственици „тѣ приели и възвеличили сѣщитѣ идеи, които тѣхвитѣ предшественници приели само подиръ тежка вътрѣшна борба, приели сѣ ги съ срамъ. . .“ „Въ оная нравствена болѣстъ, жертва на която сѣ били тѣ (предшественниците) и отъ които нѣматъ възможность да се исцѣрѣтъ тѣ (хората отъ 80-хъ години), намѣрили за себѣ си здравие, — фиктивно, здравие, по-лошо отъ самага смъртъ. . .“ „Тѣ се отличаватъ съ характерна черта: въ това време, когато Бурже и другаритѣ му влизали въ мечтателната сфера, Барресъ и ония млади хора, на които той се явява типиченъ образецъ, вѣтѣпвали въ попрището на активната дѣятелность и се заловили съ практическото приложение на своитѣ теории. . .

Такова е, по Беранже, родословието, на тия, които сѣ се обявили въ 80-хъ години млади „интелигенти“ и „свободни хора“, които се явяватъ истински „герои на нашето време“. Сега ний ще видимъ каква е младежъта отъ 90-хъ години.

(Свършекътъ следва).

ЧЕРНА НЕБЛАГОДАРНОСТЪ

(Картинка изъ сѣверо-американския животъ).

Отъ *Г. А. Мачтетъ*.

(Продължение).

Това го чуваше и пафъникътъ. Туй, което до сега още само не ясно пърнаше въ треперящото му сърдце, почна като че да се изяснява, да става цѣло представление, съзнателно и живо.... Да, той ясно чу приказа. . . . Него ще го вардятъ, разбира се само до смъртното наказание, за да излѣзе той бодъръ и силенъ предъ него, а не неспособенъ да истрае дългитъ мъки. Той ък позна нея, тактиката на индийцитъ, тактиката на бацитъ си спрямо заробенитъ врагове.... Види се, *тамъ* искатъ да се насладятъ съ неговия животъ, да видѣтъ какъ умира индиецъ. . . . Немъ ще му позволятъ враговетъ да умре той съ смъртта на героя?

И едвамъ забелѣзана въздишка неволно се истръгна презъ яко стиснатитъ устни на индиеца, и незабелѣзано се изгуби верѣдъ шума на бричката.

А сержанта и неговитъ другари, разбрахъ тая предпазителна заповѣдъ, разумѣва се друго яче. Като истински западни синове, тѣ знаяхъ, какви чудеса по нѣкога върши телеграфната жица съ секретнитъ заповѣди, които скоро ставатъ общезвѣстни по съвършено неизвѣстенъ начинъ. Знаяхъ тѣ колко е усѣтливо ухото у „западнитъ юнаци“, и колко тѣ не обичатъ да се церемонѣтъ съ заповѣдитъ, които не имъ се харесватъ. Така ли бѣше работата или не, но въ всѣкакъвъ случай, като приближихъ Мерезвилъ, сержанта Брумъ заповѣда да се спрѣтъ, да се „постегнатъ“ и да прегледатъ орѣжията си.

— Въ случай на нѣщо, — глухо продума той, като се мръщеше и като хвърли презрително-злюбенъ погледъ на индиеца, — въ случай на нѣщо, момчета, сабинитъ вънъ и — карьеръ! Такава е заповѣдта! — въздъхна той, като че се оправдаваше.

И последующитъ събития, като че нарочно, напълно пот-

върдиха високата предвидлива дарба на великолѣпния сержантъ. Съ секретната телеграма бѣше станала чудо,—тя искара ла венч-кого население на Мерезвилъ далеко отвънъ града, да посрѣща заробения. Безчисленна тѣла, изпълнена само съ заканване, се вълнуваше и напрегнато очакваше. Мълчаливия, мистертъ Смитъ, цѣлъ посинѣлъ отъ гнѣвъ, юнашки ѣздеше знаменития черенъ катъръ, съ бѣлия знакъ на челото, а политикантъ кептея Артуръ краснорѣчиво доказваше правото на гражданитъ да сѣдятъ разбойниците съ сѣда на Линча, безъ да гледатъ на никакви заповѣди. Щомъ по пѣтя се зададе конвой, тѣлната изеднѣжъ мѣкна, но само за единъ мигъ. Слѣдъ напрегната минутна тишина раздаде се общия викъ „Линчъ“!

— Препрѣчете пѣтя! . . . Ще пустихъ въ кариеръ! Ко-мандувахе расналения капитанъ на доброволцитъ. — Препрѣчете по-скоро!

Пѣтя препрѣчихъ съ каруци, о които стремително се спѣна предницата на конвой. Конетъ поадахъ, сѣщо и хората: верѣдъ яростния шумъ се чухъ гърмежи отъ пушки, започна се отчаена борба. . . Сержантъ се догади — той препусна въ обиколка съ каруцата.

— Е, хвала Богу, хубаво се отгървахме! — свободно въздѣхна той, като отмина далеко — какво ли ни чака още за напредъ?

Подъ едното му око се виждаше единъ голѣмъ морено-червенъ бабацекъ. У Джонса, неудържимо течеше кръвъ отъ носа.

— И като си помисли человекъ, че всичко това е зарадъ тая гадъ, която отдавна трѣбаше да виси! — Съ злоба продума той презъ зѣби, като пинаше бабаняка, и ритна индица.

Тоя не се мръдна; само устнитъ му като че изеднѣжъ поблѣднихъ и очитъ му пламнахъ. . . . О, той би могълъ да отвърне, ако да не бѣхъ свързани ръцѣтъ му! Камъ да му се срѣщнеше сержанта, когато той бѣше главатаръ. . . .

Устнитъ на Черния Ястребъ трепнахъ, като че искаше сладко да се усмихне.

IV

Като минахъ сравнително благополучно Мерезвилъ, сержанта и неговитъ другари съ очитъ си се увѣрихъ, колко по нѣко-га лошо пази телеграфната жица повѣренитъ ней тайни и колко силно се дѣли енергичното население на „западъ“ отъ „истокъ“. У-

гриженъ отъ туй, което може да го сполѣти за напредъ, сержантъ несъмнено показва основателни знания на условията и характера на населението. Истината, впрочемъ, изисква да се каже, че по-лошево оттатъкъ Мезевилъ, той и другаритѣ му, не срѣщахъ. На всѣкадѣ, въ всѣки градецъ, въ всѣко селце, тѣ срѣщахъ едно и сѣщо — разгнѣвена тълпа, въоружена съ каквото завърне, изпълнена съ най страстно желание „да утрие носовѣтѣ на вашингтонскитѣ филантропи“, като запознахъ плѣнения съ свѣтитѣ на стария Линчъ. Разлика имаше само въ по-големата или по-малката сполучливостъ въ умѣрванията съ сопи и камъни, ония, които тѣй или инакъ прѣчяхъ за изпълнението на такова страстно желание, и въ по-големото или по-малкото, а, по-нѣкога, положително гениално умѣние, което се изискваше отъ сержанта, за да се „исплъзни“ и по такъвъ начинъ свѣто да изпълни заповѣдта на строгия майоръ. Поради това не е за учудване, че следъ малко време отъ всички носове на конвоирующитѣ течеше кръвъ, а лицата имъ изобразявахъ една релефна маска, въ която преобладавахъ сине-червени и жълто-зелени бои. Като пипаше все нови и нови бабанеци, сержанта Брумъ само въздишаше за „рѣката“, оттатъкъ която всичко цѣеше да се измѣни.

— Еднѣжъ рѣката! — въздишаше той. Тая жълта Миссури само да се мине!

Плѣнникътъ яко свързанъ, благоразумно бѣше скритъ на дъното на бричката, така щото за степенъта на бомбадировката той можеше само да сѣди по лицата на своитѣ конвоири. До него стигаше само грѣмолението, разгнѣвенитѣ викове, шума на борбата, псувнитѣ, болѣзненнитѣ викове; но цѣлата тая свирѣпа музика, като че никакъ не го вълнуваше, не го интересуваше, като че бѣше за него обикновено най-естественно нѣщо. Можеше да се помисли, че плѣнника нищо не чуваше, или че всичко, което ставаше никакъ не се отнасяше до него — до толкова бѣше той невъзмутимъ, равнодушенъ къмъ онова, което се вършеше наоколо му. По нѣкога само чернитѣ му очи съ едно замръзнало изражение, нито на презрѣние, нито на злоба или присмѣхъ, мълчаливо изгледвахъ лицата на неволнитѣ му спѣтници, за малко се спирахъ върхъ нѣкое украшение, като новъ бабанекъ, и тогава краищата на яко-стиснатитѣ му устни тихо трептахъ, като че се мъчеше да съдържи нѣкоя остра дума или злобна усмивка. Така бѣше извънъ, но вътрѣ, гдѣто сѣщо има свои очи и уши,

само че невидими, живѣеше и шаваше, друго. Тамъ, вътрѣ, тая жестока умраза на враговетѣ му, тия „блѣдно лица кучета“, будеше една особенна радостъ, въ която трептяхъ и гордостъ и тщеславие и съзнание на своето значение и сила. Трѣба да имъ е добръ досадила той, ако тѣ всички сж така разгнѣвени, иматъ тѣ, види се, какво да си припомнюватъ! Да, хубаво имъ е напакостилъ той! . . . Не е възможно, щото при такава злоба да свършатъ скоро съ него, безъ да се насладѣтъ отъ дългитѣ му мъки, безъ да се помъчатъ да истрѣгнатъ отъ устата му позорния викъ на малодушието. Не, не може да бѣде! . . .

Индицеа бѣше спокоенъ . . .

Най на сетѣ пътниците минахъ „рѣката“ и наистинна, колкото по се отдалечавахъ отъ ниския глинестъ брѣгъ на желтата Миссури къмъ истокъ, картината се измѣняваше. Даже типътъ и външния изгледъ на жителитѣ, ставаше по-другъ. Движенията имъ не бѣхъ вече така бързи и рѣшителни, въ начина на държеніето имъ съвсемъ липсваше безгрижното юначество, говора не се испъстрѣше съ дяволи и проклятия, шапките не отивахъ чакъ на тила, фланеленитѣ ризи се замѣстихъ съ сетрета и дългитѣ покове въ пояситѣ, тия страшни западни „бовинайфъ“, не стрѣскахъ плашливото око на веѣка крачка. Ожесточението и негодуванията, сжщо се намалявахъ, нападенията се прекъснахъ, никаква тактика за да се „исплъзне“ благополучно презъ нѣкой градецъ или селце не се изискваше. Предишното отношение къмъ индицика се замѣсти съ любопитство, съ интересъ—по нѣкога даже като че съ състрадание. Най-вече това се забелѣза въ вагона на желѣзницата, когато тѣ стигнахъ до крайната ѣ по онова време станция. Щомъ публиката се научаваше, че каратъ Черния Йстребъ, великолѣпния сержантъ се увѣряваше, съ горчелина, че става не забѣлѣзанъ, а всичкитѣ очи исклучително се обръщахъ къмъ индицеа. Да, само къмъ него! „нему“ говорѣхъ, като че на сжщъ чловѣкъ, а не като на куче и на разбойникъ, по-нѣкога го черпѣхъ, а даже го потупквахъ порамото, — него, бунтовника, рѣзача на скалповетѣ, който бѣше пролѣлъ толкова кръвъ, изгорилъ толкова чифлици . . . Самолюбивия сержантъ трепереше отъ негодувание.

Но индицеа сжщо негодуваше. Тия явни знакове на нѣкакво си участие, интересъ, внимание, — всичко това, разбира се, е било присмѣхъ, вреждебенъ, зѣлъ, ядовитъ! Не напразно казватъ старцитѣ, че въ милванието на „бѣлия“ има по-вече огро-

ва, отколкото въ плонката на очиларката: че змията пуца отрова кога хапи, а „бѣлия“, кога милва. И пълень съ мълчаливо, гордо, студено презрѣние, индицеа се обръщаше на друга страна, при всѣко едно запитване въ знакъ на нерасположение, безъ да удостои нѣкого даже съ погледа си.

— Не-ка, не-ка— злобно тържествуваше вътрѣшно сержанта, — гледайте, драгички, достойно ли е това дебело животно за вашата филантропия! и едвамъ не се пукаше отъ напъналия го смѣхъ когато плѣнника, напримѣръ, грубо отмахваше нѣкоя цигара, която му предлагашъ.

— Е, че го разгнѣвили! — врънкахъ отъ своя страна пѣтиците.

Безъ да се гледа на това отнашение на индицеа, всеобщия интересъ и внимание къмъ него заедно съ участието все повече се уголѣмявахъ и положението на сержанта ставаше все по-гъделичкаво и даже докачително. По нѣкога му доходяше твърдѣ солено и много усилия и воля, се изискваше щото да не излѣзе отъ ролята на конвоира и да не покаже на „тия источни“ какъ „юнаците отъ западъ“ знаятъ да „чистятъ зѣби“. Като истински синъ на Марса, храбрия сержантъ имаше неудържима преклонностъ къмъ прекрасния полъ и еднажъ когато въ вагона влѣзе една отъ най-сѣщинскитѣ представителки на тоя полъ, него естествено, го обвзе твърдѣ живо вълнение. Синкавитѣ, като небесната лазурь, очи, тъмнитѣ дълги рѣсни, и нежнитѣ кѣдри, неискано плѣнявахъ сърдцето и сержанта изеднажъ взе мѣрки да покаже своето великолѣпие въ всичкия му блѣсъкъ. Той дрънкаше съ шпоритѣ, подпираше се на сабията си, сучеше руситѣ си мустаци съ една рѣчь, правеше всичко, което обикновенно така скоро умайва женското сърдце, но, уви, въ дадения поне случай, всичко бѣ напразно. Миссъ Алиса и спѣтника ѝ, не младѣ джентльменъ, нейнъ баща, право се втренихъ, въ индицеа.

— Това е главатаря? . . . Това е Черния Ястребъ?—Като че се задъхваше отъ въсторженно изумяване, попита дѣвоичката, даже безъ да се обърне, а само като мръдна чуднитѣ си рѣсни къмъ сержанта. — Да?

Сержанта трепна и дрънна съ шпоритѣ си така жестоко, щото можеше да строши на късчета даже каменно сърдце.

— Точно тѣй, миссъ!

Но хубавицата пакъ не се обърна, даже не климна съ гла-

ва, а съ растворени отъ учудвание, чудни устица, цѣла се вторачи въ плѣнника.

— Главатаре ! — продума тя ненадѣйно на индица, цѣла исчервена, — великий главатарю ! — сепна се тя, като все повече и повече се исчервяваше и като раздѣляше слоговетѣ за да приказва по-разбрано, — вий много мразите насъ бѣлитѣ ? Да, всички мразите ?

Въ гласа на това полу-дѣте, полу-жена явно личеше въсторженно учудвание, състрадание, но индица си остана, разбира се, неподвиженъ и мраченъ, като че не чулъ или не разбралъ въпроса ?

— Не разумѣва ли ? — пакъ бърже попита тя, сучащия мустака си, сержантъ.

— О, госпожице, той всичко разумѣва ! Твърдѣ добръ разумѣва, но не иска ! Какво да сторишъ ? Може да се каже, предебело говедо ! — истърси сержантъ Брумъ съ презрителна усмивка.

Герой и — дебело говедо !

Сега хубавицата се възви къмъ сержанта, но съ лице изпълнено отъ гнѣвъ и негодувание. Синитѣ ѝ очи станаха потъмни отъ нощта.

— Какъ си позволявате, сжръ, така да говорите за единъ главатаръ и герой ? Долне е да се оскърбява плѣненъ челоуѣкъ, сжръ ! недостойно ! . . .

Верѣдъ одобрителнитѣ погледи и възгласи на съсѣдитѣ тя трепереше, възмутена, докачена, разгнѣвена, и бѣше чудно хубава въ тая минута. Сержанта Брумъ сѣдеше безъ да мръдне, цѣлъ исчервенъ, като сваренъ ракъ, съ широко опулени очи и растворени отъ учудвание уста. Правичко да се каже, тоя изгледъ бѣше съвършенно не войнственъ и не великолѣпенъ. Той усѣщаше това, но съвсемъ не знаеше какъ да постѣпи въ такова положение. За щастие, отгърва го джентлъмена съ побѣлѣлитѣ коси, бащата на дѣвойката.

— Заробения ли ви направи това ? — попита той, като сочеше лицето на сержанта, което носеше ясни бѣлѣзи отъ неоткопѣшната борба. Да ли не е той, сжръ ?

Сержанта не разумѣ, съчувствие ли бѣше това или подигравка. Въ всѣки случай, той се зарадва на смѣсванието на друго лице, което прекъсваше напръгнатото мълчание и глухо отговори :

— О, не, сжръ. . . . Това сж нашитѣ. . . .

— Вашитѣ? То-есть кои сж тѣ „вашитѣ“?

— Нашитѣ, сжръ, — до рѣката! . . . У насъ въ прерията не обичатъ да филантропствуватъ съ разбойниците и бунтовниците! — горделиво казваше вече дошлия на себѣ-си сержантъ, като си отмъщаваше съ най злобна ирония за претеглената побѣда. — И искахъ да го отнематъ! . . . Нашитѣ не обичатъ да се шегуватъ, сжръ! . . . У насъ бърже: въжего на врътътъ и. . . .

Сержанта ясно показа съ ржката си, какво иде слѣдъ „и“-то.

— Немѣ тия „ваши“ сж джеллати? — съ ехидна усмивка попита съсъда на стария джентльменъ. — Чуденъ занаятъ иматъ *вашитѣ*!

— Джеллати? Не, сжръ, тѣ сж добри юнаци и добри граждани на съюза!

— Съмнително.

— Какъ? — Сержанта бѣше пламналъ и като че канеше на бой цѣлъ свѣтъ съ очитѣ си и съ испъчениитѣ си гърди. — Какъ?

Разбира се, — подвзе стария джентльменъ. — Добритѣ граждани не си позволяватъ да нападатъ на слугитѣ на республиката, които изпълняватъ заповѣдта на конгреса предадено чрезъ министра. Разбира се! . . . Това прилича на бунтъ!

Колкото и да е било присърдце на сержанта такова негодувание заради претърпѣнитѣ удари като конвоиръ, но любовта надъ скѣпия „Западъ“ надви на всичко. Всичко можеше да претърпи той, но не подигравка надъ „юнацитѣ на прериятъ“.

— Не, гърмеше той. — Това не е бунтъ! . . . Не, това е правото на гражданитѣ! Тѣ самички, дяволъ да ме земе, искахъ да се справятъ по своему съ.

— Ще рѣче, искахъ да постъпятъ съ индица така както индийцитѣ съ насъ по тѣхному. . . . Защо ги наричатъ тогава у васъ бунтовници!

— Индийцитѣ сж друго, а ний друго! — пърпаше сержанта.

— И вамъ е по-непростително, отъ колкото на полудивитѣ индийци! — прекъсна нѣкой посрѣдъ общия смѣхъ, верѣдъ който ясно се чувахъ отдѣлнитѣ възгласи:

— Вий сте самоуправци!

— Сами сте бунтовници!

— Всичкитѣ въстания на индийцитѣ вий сами предизвиквате!

Тоя смѣхъ, виковетѣ, обвиненията бѣхъ съвсемъ замаяли

сержанта, но той бърже дойде на себе си. Като забрави и държание и положение обзетъ отъ събуждения инстинктъ, той съ бързо движение на ръката си, съвършено не форменно, смъкна си шапката на тила, пъхна ръцѣтъ си въ джебоветъ, раскрачи се, силно се исплю на страна, и исправенъ въ такава изразителна поза, като готовъ за бой „юнакъ отъ прерията“, той извика съ всичката си сила на могъщитъ си дробове.

—Сто дяволи да ме взематъ, ако у насъ гражданитъ не сж така вѣрни на съюза, както у васъ. Може би у насъ не до толкова разумѣватъ като каква трѣбва да бѣде републиката, какво се изисква отъ нейния гражданинъ, но за всѣка буква отъ тая дума, за всѣка звѣздица отъ нашето знаме ний всички ще умремъ до единъ, — всички съ дѣцата си и внуцитъ, граждани! Дяволитъ да ни взематъ! Ето, каква е работата!

Индицеа всичко видѣ, всичко чу, но отъ тая горѣща препирня само едно му стана ясно, че и бѣлитъ си иматъ свои распри. . . . Сжщо, както червенокожитъ, гдѣто племената отъ паметвѣка враждуватъ по-между си, гдѣто команчитъ мразятъ чернокраkitъ, тия пъкъ — оседжитъ и т. н., и т. н. Стара е тая, но и жална история, и да ѣх нѣмаше, червенокожитъ не щѣхъ, може би, да отстапѣтъ земитъ си на блѣднолицитъ. Нема и бѣлитъ се дѣлѣтъ на племена, враждебни помежду си? Той мислеше винаги, че тѣ сж всички заедно, че по между имъ нѣма распри несъгласия и препирни. . . . Той е мислилъ, че всички тѣ сж едно племе, и че въ туй е тѣхната страшна, необорима сила.

И презъ всичкото време, когато сержанта казваше словото си испъстрено съ дяволъ, невъзможни проклятия, и най жестоки клѣтви, индицеа гледаше наоколо съ зачудени очи.

Желѣзницата стигна станцията и препирнята се прекъсна. Миссъ Алиса съ баща си тръгнахъ да излизатъ, но на вратитъ на вагона, дѣвойката ненадѣйно се спрѣ. Нѣколко минути, тя стоя така, като въ нерѣшителностъ, като че се колебаеше или се рѣшаваше на нѣщо. . . . И изеднѣжъ се рѣши! . . . Като пипане бърже съ красивитъ си дълги прѣсти, тя извади отъ косата си бѣло клонче отъ акация, и цѣла исчервена хвърли ѣх на плѣнника. Цвѣтето се удари о рамото му и по гнкитъ на одѣялото врѣхъ гърдитъ, се смъкна на колѣнетъ на индицеа. Съ нежнитъ си листчета то се допрѣ до коравата му мускулеста ръка. . . . Индицеа като че трепна и неволно мръдна ръката си.

— А, — рѣши той! — види се, съмъ скалпировалъ нѣкой жестокъ врагъ отъ нейното племе или родъ.

И за пръвъ пѣтъ той издигна очитѣ си къмъ „бѣлия“ безъ злоба и презрѣние.

V

Столицата се събуди въ голѣмо вълнение. Още въ навечерието стотини кореспонденти се втурнахъ на срѣщо интересния плѣнникъ и сега страницитѣ на всичкитѣ вѣстници бѣхъ испъстрени съ описания, впечатления и съ раскази за това посрѣщане. Черния Ястребъ го разгледвахъ всѣкакъ: едни го намирахъ „величественъ“, други „дебелакъ“ трети „жестокъ“ четвърти „гениаленъ“ и т. н., — за него приказвахъ на всевъзможни гласа, отъ ядовито-остроуменъ, до гласъ изпълненъ съ мъжественност и величие. Но рѣшително всички, и тия, които го намирахъ „царственъ“ и които съгледвахъ въ неговото лице изгледъ на „дива жестокость“, — всички трѣбваше съ съжаление да констатира въ общия фактъ, че индица съ упорство мълчеше на всички питаня и настоявания, и явно се отнасяше къмъ „бѣлитѣ“ съ студена и презрителна злоба. Всичко това, като че го правеше поинтересенъ, загадоченъ, и въ пламналото въображение на мнозина мечтателно-романтични „миссъ“ и „леди“ нѣкакъ неволно въставаше величественния образъ на полу-богъ — герой или загадоченъ сфинксъ.

Наближаваше ваканционното време и столицата малко помалко почна да ѝ дотегва. На всичко бѣхъ се наситили: и на рѣчитѣ на ораторитѣ, на интереснитѣ засѣдания на конгреса, на митингитѣ, на всевъзможнитѣ събрания, и на театритѣ, концертитѣ и даже на баловетѣ. Пролѣтъта вече канеше хората къмъ зеленитѣ весели морави въ тъмнитѣ дѣбрави, облѣчени съ свѣтли миризливи туку-що распуснати листа, къмъ синето море, на раскошния брѣгъ, на който толкова обичахъ да прекарватъ лѣтото вашингтонцитѣ. Но приетия отъ обичая за това часъ не бѣше още настаналъ и хората щѣтъ — нещѣтъ, трѣбваше да сѣдѣтъ въ града, да скѣсяватъ днитѣ посрѣдъ едни и същи омрѣзнали впечатления. Въ това именно време, когато всички се радватъ, на най-незначителното, само да е ново явление, пристигна въ столицата Черния Ястребъ.

Разбира се всичко се съживи, стрѣсна се, забърза, — яви-

х.ж се живи теми за разговори и дебати, намѣри се гдѣ да се употреби свободното време. Черния Ястребъ всичко зароди; само за него се приказваше, само едно желание съществуваше — него да видятъ. Прозорцитѣ на дюгенитѣ се украсиха, съ негови портрети, на които одърпаното одеяло на индиеца се обръщаше на древне—римска тога съ красиви гънки, и бѣх.ж испѣстрени съ боеви картини, на които Черния Ястребъ въ всевъзможни положения и видове, ту врѣхъ бѣлъ конь, ту на крака съ неизбѣженъ томахаукъ въ рѣцѣ личеше по величината си и изгледа. Въ търговията даже се появих.ж парфюми, сапуни и много други дреболии, за които самъ индиеца е нѣмалъ ни най-малко понятие, съ негово име и съ неговото изображение. Да видятъ сѣщински дивъ индиецъ, при това още такъвъ герой—главатаръ, такъвъ хубавецъ, какъвто го изобразявах.ж на картинитѣ, съвременнитѣ жители на столицата още не имъ се бѣше падало и Черния Ястребъ, безусловно стана на „мода“.

— Тобби! — нежно говореше, въ време на закуската, мистрисъ Барнаби на мъжа си, твърдѣ влиятеленъ конгресменъ, презъ сѣщата сутринъ, когато пристигна плѣнника, — драгий ми Тобби, вий, разбира се, знаете моитѣ нерви?

— О, да, Бетси, зная. . . . Страшни нерви! — бърже отвърна мистеръ Барнаби, като трепна неволно, и даже, като забрави съвършено планътъ на една политическа стѣпка при напомняването за „нервитѣ“. — Страшни нерви!

— И вий помнете, — също така нежно продължаваше прелестната мистрисъ, — че доктора забрани какви да е противорѣчия?

— Разбира се, драгичка Бетси, много добрѣ помня! Противорѣчиата пораждатъ история. . . . Да, да! — въздѣхна си мъжа.

— Колко сте добри Тобби! — и нежния погледъ хвърленъ отъ мистрисъ Барнаби на мъжа си, бѣше изпълненъ съ най-нежна благодарностъ. — Да, вий сте много добри, Тобби! И вий, разбира се, ще се помѣчите да вземете за своята малка Бетси входенъ билетъ при плѣнникътъ? . . . Нали Тобби? — и мистрисъ Барнаби съвсемъ по дѣтински наведе главичката си и лукаво си сви устичата.

— Входенъ билетъ, Бетси? — Мистеръ Барнаби се намръщи. — Входенъ билетъ! Но, вий знаете, че това е много мъчно нѣщо, почти невъзможно, Вий знаете, Бетси, че плѣнника още не е ис-

питанъ, че той е въ рѣцѣтъ на военната властъ, че. . . .

Но нежнитѣ очици на прелестната мистрисъ почнахъ да се загубватъ, високитѣ гърди силно се развълнувахъ като предизвѣствахъ истерика, и мистеръ Бернаби трѣбваше да си припомни; че противорѣчията сѣ безусловно забранени.

Отъ тая сутрина въпроса за „входнитѣ билети“ при плѣнника се обърна на най-горѣща тема въ семейнитѣ разговори. Възможността да отиде челоуѣкъ при индица, се обърна на нѣщо като лотария или като получаване на нѣкоя награда, и за нея се употрѣбываше всичко, даже и интрига. Въ бомонда, между прекрасната му половина, това стана даже на нѣщо задължително, и да не се види „тоя чуденъ Ястребъ“ или „нещастния затворникъ“ — бѣше почти равносилно, напимѣръ, на това, да се явишъ на официаленъ балъ въ „Бѣлия Домъ“ съ кѣдна дрѣха. Зарадъ първенството, кой да го види по-скоро, породихъ се даже скарвания и мълвата гласеше, че зарадъ пламналата по тоя начинъ война на женитѣ, е пострадала групировката на партиитѣ въ конгресса. Честититѣ, които сполучихъ, благодарение на протекция, да влѣзатъ при затворника, подкукуроевахъ другитѣ съ увѣрения и въсклицания, че той е „душичка“, „величественъ“, „гордъ“, „ахъ, какъвъ!“ и т. н., като описвахъ всѣкакъ своето въсищение, увѣрявахъ, че плѣнника непременно трѣбва да се пустне, мѣмръхъ „тия никакви западници, които сѣ го така разсърдили“ и съ всичко това само подливахъ масло въ огънятъ. На разнитѣ „миссѣ“ и „леди“ само туй бѣше прикаската имъ за входнитѣ билети, не оставяхъ на мира нито мѣжстѣ си, нито годеницитѣ си, нито познайнициѣ си, и прекрасната половина, всичкитѣ конгресмени и бизинесмени — заняти хора — които имахъ влияние, правото да се каже, възроптахъ, и въ дълбочината на душата си проклінахъ, съвсемъ невинния въ тази неразбория, индиецъ. „Модата“ малко по-малко обхващане всичкитѣ.

Мистрисъ Стеръ, най-благоразумната между женитѣ, споредъ увѣрението на съпруга ѝ банкира, щомъ се научи отъ другарката си, прелестната Бетси, че тя е видѣла плѣнника, щомъ чу нейния въсторгъ — прекара цѣла нощъ безъ съня и съ главоболие. Положителния банкиръ, малко обезпокоенъ отъ извѣстието за болѣстѣта ѝ, като влѣзе въ спалнята на жена си, видѣ посрѣдъ купъ таители, батистъ и кордели, такова уморено, болѣзненно, тъжовно лице съ такъвъ страдалчески погледъ на милитѣ си очички, щото изеднахъ поиска да свика консилиумъ.

— О, Джемми, защо е туй распишване на пари?—съвсемъ умирающъ гласъ едвамъ-едвамъ продума благоразумната болна, която никога не забравеше интереситѣ на съпруга си. — Вий знаете, че докторитѣ никога не могатъ да разумѣятъ нашитѣ женски болѣсти . . . нашата организация. . . .

— Но, драга моя, вий сте съвсемъ болни! — прекъсна я не на шега уплашения банкиръ, — вий изгледвате ужасно. . . . Страхъ ме е. . . .

— Благодаря ви, милий мой Джемми, вий имате злато сърдце, и азъ винаги го знаехъ това, — отговори болната, и хвърли на мъжа си такъвъ погледъ, отъ който съвсемъ се стопи това „злато“ сърдце. — Но азъ не искамъ доктори. Не, Джемми, това сж нерви! Най доброто е малка расходка . . . развлечение.

— Тогива какво ви спира, драга Мери, идете кадѣто искате.

— Ами входенъ билетъ, Джемми? Толкова ми се иска да видя тоя плѣнникъ. Всички сж го видѣли, само азъ . . . едничката азъ! . . . и едри сълзи като порой бликнахъ изъ очитѣ на мистрисъ Мери.

— Входенъ билетъ? Но туй е толкова мъчно. Вий знаете, че азъ не съмъ членъ отъ конгресса, не принадлежа къмъ администрацията! развълнувано продума банкира. — Та какво иматамъ интересно, мери? Единъ грубъ дивакъ . . .

— О, Джемми! — Мистрисъ Мери плачеше.

— Разбира се, грубъ дивакъ и свършено! — продължаваше все повече развълнувания и прѣпналия съпругъ. — Тия входни билети на всички взехъ умоветѣ. Наистинна по добръ щѣше да бѣде, ако бѣхъ обѣсили тоя дивакъ на западъ!

— Да бѣха го обѣсили?! — Мистрисъ Мери съвсемъ се расцирли и издигна рацѣтѣ си къмъ главата.

— Излѣзте Джемми! — разгнѣвено думаше плачещецъ благоразумната съпруга. — Излѣзте! Немога да слушамъ такава жестокостъ! — Излѣзте и бѣсете. . . , Излѣзте и не ме мъчете! . . .

И като проклинаше вътрѣшно всички индийци по свѣта, модитѣ и прищевкитѣ на женитѣ, унищожения банкиръ трѣбваше да се закълне, че безъ друго ще намѣри тоя проклетъ входенъ билетъ.

— А, все пакъ, наистинна щѣше да е по добръ, ако бѣха го обѣсили тамъ! — въздъхна си той, като отиваше въ контората си, и, право да се каже, това мнѣние сподѣляхъ мнозина представители на некрасивата половина въ Вашингтонъ.

А индица опъваше всичкитѣ сили на мозъка си за да разумѣе онова, което се вършеше предъ очитѣ му. Дивъ синъ на степитѣ, зашемаденъ отъ условията и картинитѣ на съвсемъ неизвѣстни нему нови условия — той повидимому се залиса и отпърво нищо не можеше нито да си разясни, нито да схване. Главатаръ и войнъ, той не можеше да разумѣе нито тая добрина, нито участието, нито нагледванието и удобствата, почти раскошеството, които му се доставяхъ отъ вѣковнитѣ му, смъртелни врагове; затворникъ и врагъ, осѣденъ на смъртъ, който е очаквалъ най-страшни мѣснения, — той не може да вѣрва на загатванията и понѣкога на увѣренията, че не ще му направятъ злина, че ще го изслушатъ, за да помогнатъ на неговитѣ братия. А между туй, всичко това не бѣше нито сънъ, нито приказка, всичко стоеше предъ него като несъмненъ фактъ, трѣбваше тъй или иначе да се разумѣе. А какъ да се разумѣе, когато въ миналото му е нѣмало никакви примѣри, когато всичко това минало го е учило само на едно, — че „бѣлитѣ“ — сѣ врагове, вѣковни и непримирими, че думитѣ имъ и обещанията имъ сѣ лъжливи, че тѣ сѣ хитри като лисици? Какъ да се разумѣе, когато всичко което сѣ сторили тѣ, бацитѣ и дѣдитѣ имъ, всичко това е завѣщало на сърдцето му само непримирима вражда.

Той допускаше, че и бѣлитѣ, както и неговитѣ братя, си иматъ свои расправии, че тѣ също се дѣлятъ на племена, враждебни по между си. Врага на неговитѣ врагове, на ония, които той е разбилъ, могълъ е да бѣде неговъ другаръ. . . . Но той не е между отдѣлно чуждо и враждебно на другитѣ племена — той е въ самата столица, отгдѣто излизатъ всичкитѣ распореждания и закони, гдѣто живѣе самия баща на блѣднолицитѣ, комуто тѣ се подчиняватъ и се покоряватъ, който заповѣдва на войскитѣ! Тогава, какво означаватъ тия усмивки, цвѣтя, сладки работи, които му се даватъ отъ тукашнитѣ хубавици — жени на „бѣлитѣ“, тия приятелски распитвания на тѣхнитѣ мѣже и братия, тѣзи загатвания, че ще го освободятъ? какво означава, найсетнѣ, тая сгодност и раскошества на затвора му, които той и на-сънъ не е виждалъ, каквито даже не е виждалъ даже у бѣлитѣ, въ чиолицитѣ имъ по границаѣ?

Сърдцето му тупаше отъ вражда, ума пламтѣше отъ недовѣрие и подозрѣние, — миналото му рисувахе само злини и тъги. На тия добрини, внимание, грижи, той разбира се, не трѣбва да вѣрва. Всичко това е лъжя, измама, задъ които се потава

замислената злина, — така сж го учили неговитѣ дѣди. Главатарь, той трѣбва да е на шрекъ ! Той помни расказитѣ за подкупванието отъ „бѣлитѣ“ съ злато и добрини, той знае какъ нѣкои племена и главатарии позорно сж издавали своитѣ. . . .

Най-сетнѣ той разумѣ, че искатъ да го подкупятъ.

Индицеа неволно се подигна, исправи се, очитѣ му блѣснахъ съ злобенъ огнь, устата му се искривихъ съ зловѣща усмивка. Да бѣха го пустнали назадъ при „неговитѣ си“, той би имъ показалъ какъ се продава Черния Ястребъ ! Ако можеше той всички изеднахъ да обърне съ своитѣ желѣзни рѣдѣ, не щѣше никога да имъ идва на умъ за подкупванието на индицеа ! Да го купятъ ! Да можеше той да запали цѣлата земя съ всичко, което скриватъ нейнитѣ дълбочини, и да хвърли въ тоя огнь всичкитѣ си братя, — само за да обърне на пепелъ населението на блѣдолицитѣ, — разумѣва се, той щѣше да го направи. Да го купятъ ! — Трепна отъ злоба всичко, което пълнеше душата му . . . Нека го видятъ ще ли мигне той, когато ще истрѣгватъ изъ него жилитѣ му.

(Свършекътъ слѣдва).

ЛЮБКИНАТА МАЙКА

и

какъ днесъ биха Любка.

Сериозна жена е буля Станковица. Тя стана рано, наклади огъня, напълни единъ котелъ съ вода, тури го на огъня и се приготи за една важна работа. Тя има намѣрение да пере. Тя дойде въ стаята ми, прибра подъ кревата неправитѣ ми дрѣхи, преброи ги колко парчета сж, загжна ги въ чаршафа ми, сериозно ги подмъкна и излѣзе отъ стаята на вѣнъ. По лицето ѝ ясно личеше онова съсърѣдоточение, което се съгледва по лицата на съддатитѣ въ най-голѣмий разгаръ на сражението. Буля Станковица нѣмаше намѣрение да разбие или да съсипе неприятелската армия, но тя днесъ имаше тѣврдата воля да направи нечиститѣ чисти. Тя намѣри коритото, поди-

гна го мжжи и го занесе та го тури подъ стрѣхата на нарочно за прание приготвеното мѣсто. Тя го сложи и се исправи вѣдѣна предъ него . . . Внезапно лицето ѝ взе другъ цвѣтъ. Отъ възчерничка и възжелта, тя почервѣя и моментално се испоти . . . Коритото бѣше пукнато!

Работата състоеше въ това:

Преди една недѣля тя бѣ го давала на комшийката си, леля Петранка, да пере въ него. Леля Петранка благополучно си бѣ послужила съ него, но записана отъ приготвленията за Гергѣевъ-денъ, го бѣ забравила на слънцето, отъ което коритото се прѣсна. Благодарение на гениалната си, но плитка хитростъ, леля Петранка бѣ извардила буля Станковица и, когато тая бѣ отишла единъ денъ у сестрини си, тя ѝ го занесе и го сложи мълчишкомъ на мѣстото му.

Кой знае какъ, но буля Станковица не можа да забелѣжи по-отъ рано тая значителна загуба въ лицето на коритото. Това бѣ едно нарушение на домашний ѝ бюджетъ, който тя така старателно всѣка година приготвяше, но който никога не можаше да остане ненарушенъ до края на годината.

Като видѣ сега пукнатото корито, тя дойде въ истжпление и ужасъ. Струва ми се, че подиръ двѣ секунди една мъгла отъ гнѣвъ ѝ пречеше да го гледа. Единъ вулканъ отъ ругателни думи се силеше да пробие кората на нейното самообладание. Съчиняваше се една комшийска пиеса отъ едно дѣйствие и една сцѣна, на която, безъ съмнѣние, главната героиня щѣше да бжде тая сериозна българска дама,—буля Станковица.

Но за щастие вулкана не избухна. Лавата отъ ругателнитѣ думи глухо заклокочи изъ нейнитѣ гърди и се загуби въ преисподнитѣ дълбочини. Пиесата не се изигра и остана неизвестна за анализѣ на комшийскитѣ распри.

Буля Станковица намѣри друго едно по-малко корито, опретна се, подигна отъ страна политѣ на роклята си и ги затикна въ връскитѣ на престилката си. Тя спокойно наля вода въ коритото, взе сапуня и здравата се залови да пере. Лицето ѝ бѣ на-гледъ спокойно, но една мрачностъ тънко-тънко го покриваше. Това ясно си личеше.

Слънцето приближаваше да изгрѣе. Дѣцата ѝ още спѣха. Само малкий ѝ Борисчо си протягаше охолно ржчикитѣ на вѣнъ отъ юргани, сладко се прозяваше и отъ време на време полутваряше чернитѣ си очички. Единъ денъ Борисчо, може-би,

щѣше да опита всичкитѣ горчевиши на живота, но това нѣщо сега още не му идеше на ума.

*„Сти, младенецъ мой прекрасный
Баюшки баю!“*

Тъкмо въ 6 часа слънцето изгрѣ и изобилно распрѣсна прѣснитѣ си лъчи. Буля Станковица переше на такова мѣсто, дѣто не я бѣ страхъ отъ слънчевитѣ лъчи, когато тѣ отъ приятни щѣха да станатъ доста мжчителнички, макаръ и да бѣхме още въ края на Априлий.

Ржцѣтѣ на буля Станковица се губеха въ сапунената пѣна, дѣто тя съсрѣдоточено гледаше. Надали въ тая минута ѝ идеше на ума за леля Петранка. Кой знае?

Но тя си переше спокойно, а мрака висеше надъ веждитѣ ѝ. По едно време тя си подигна очитѣ: напредѣ ѝ по ризка стоеше Борисчо.

— Мамо, якоооо! прохортува той, като триеше съ малкитѣ си юмручета сънливитѣ си очи.

Той бѣ почувствувалъ едно неспокойствие въ стомаха си и сега искаше отъ майка си млѣко. Нѣма да му вържите за кусуръ дѣто не можа да го изговори правилно.

Майка му го разбра.

Тя извади една риза отъ коритото, осука я, исцѣди ѝ водата, прострѣ я на вѣжето да съхне, улови Борисча за ржката и го поведе къмъ къщи, при огнището, дѣто край жарьта стоеше пълно едно джезве съ млѣко. Тя му налѣ въ една паничка млѣко, надrobi му малко хлѣбъ и му даде една лъжица въ ржката. Борисчо пое лъжичката, намѣсти се близичко до паничката, като я взе между двата си крака, почти въ полата си, засърба млѣкото и загълта дробенкитѣ.

Слѣдъ една минута по пазвата на Борисча течеше саде млѣко, но той невъзмутимъ продължаваше своята работа.

Буля Станковица пакъ си переше спокойно, но никаква ясность се несѣглеждаше по лицето ѝ.

Подиръ часъ и половина на мѣстото на Бориса седѣха Любка и Любенъ, но по тѣхнитѣ пазви не потече млѣко, защото, кой знае, за щастие или за нещастие, тѣ бѣха се родили порано отъ Борисча.

Нека не забравимъ тука една подробностъ. Борисчо бѣ едва на 3 години, а Любка и Любенъ — по на 6. Тѣ бѣха близначета.

Когато Любка и Любенъ ѣдяха, Борисчо се расхождаше по двора тихо, сочеше съ прѣстъ цвѣтата и си мѣстеше ржката отъ саксия на саксия. Подиръ това той тръгна къмъ майка си, но скоро взе друга посока. Той си спусна ржцѣтъ на долу и захвана да си подига на горѣ, като подъ тактъ, раменцата и да ги сменя на долу. Това бѣ една гимнастика, на която още не бѣха го учили въ училището. Неговий учитель сега бѣ природата.

Следъ малко Любка и Любенъ бѣха и тѣ на двора. Любка подхвърляше въ ржката си нѣколко шарени камъчета. Любенъ отиде при нея, удари я по ржката и тя ги истърва на земята. Любка се начумери, намржщи се, тури си лакътя надъ веждитѣ, заплака и се обърна къмъ майка си, като я гледаше презъ сълзи и видимо чакаше помощъ отъ нея.

— Да я не закачанъ, Любене, че като зема едно *дърво*! — не закѣсня по тоя начинъ буля Станковица да се притече на помощъ на дъщеря си.

Любка довольна отъ тая помощъ и защита, млъкна.

А Любенъ като че не чу майка си. Той, не знамъ отъ гдѣ, бѣ намѣрилъ едно въженце, бѣ го вързалъ на края на една клѣчка, въртеше тоя импровизиранъ камшикъ и тичаше изъ двора. Той заобиколи кдѣ вратната, искочи на нжтя и чакъ подиръ два часа се върна зачервенъ и испотенъ.

Когато буля Станковица така достойно защити дъщеря си отъ немирствата на Любена, виждаше се, че нѣкакъ лицето ѝ свѣтеше. Но не мислете, че тя великодушно бѣ простила на леля Петранка за коритото, та за това изглежда добра. Не! Тя бѣ измислила и скроила планъ какъ да ѝ отмъсти и за това бѣ довольна. Тоя планъ бѣ чудесенъ и по гениалността си въ нищо не отстъпваше на она, съ който леля Петранка ѝ повърна пукнатото корито. Въ известна степенъ той бѣ отистина по-практиченъ и споредъ прѣпятіята на комшиитѣ той бѣ полезенъ, уменъ и даже оправдателенъ. Впрочемъ гениалността и умността му щѣха да се познаятъ отпослѣ, когато се приложи на дѣло. Въ случай на несполука, комшиитѣ щѣха да го намѣрятъ за много глупавъ и неоправдателенъ.

Ето въ какво се състоеше тоя планъ.

Буля Станковица, като сериозна и доста самообладателна жена, не даде изходъ на първия си гнѣвъ. А като практична, — и за това имаше много доказателства, — тя разсжли, че по-добръ ще бжде да скрои такъвъ планъ, по който хемъ да си отмъсти, хемъ да извади паритѣ на коритото. Така и направи. Леля Петранка купуваше отъ нея млѣко, всѣка сутрина по половина ока, което струваше 2 гроша оката. Буля Станковица съобрази отъ тая търговия да подкачи скроения си планъ.

Тя рѣши всѣка сутрина вмѣсто половина ока, да дава само сто драма, а останалото да дотѣкмява сегиясь-тогиясь съ вода. По тоя начинъ тя всѣки пѣтъ щѣше да печели по 20 парѣ. Вжтрѣ въ 26 дена, тя смѣтна, че ще извади паритѣ на коритото. А коритото струваше всичко-всичко 13 гроша. Отистина тоя планъ изискваше доста търпение, но гениалнитѣ характери съ това се и отличаватъ: тѣ сж търпеливи. А буля Станковица не бѣ лишена отъ това качество.

Въ 9 часа става отъ лѣглото си г. Станковъ. Това бѣ най-голѣмия синъ на буля Станковица. Той е младъ, хубавелякъ и ергень-любовникъ. Своици той се върна въ къщи подиръ срѣднощъ. Той сега е писаръ въ Окр. сждъ и не губеше надѣжда, че ще бжде скоро назначенъ за Секретаръ при Апеллативний сждъ.

Следъ като се уми и причеса, следъ като престоя нѣщо около половина часъ предъ огледалото, и следъ като испи млѣчното си кафе, той извика:

— Любене, ела тука!

— Нѣма го тука! — обади се майка му, която все повече и повече ставаше сдържено-весела.

— Нека дойде Любка, — каза той.

— Любке, иди вижъ защо те вика батю ти! обърна се буля Станковица къмъ Любка, която въ това време се бѣ покачила на плета на градинката и гледаше пчелитѣ, които хвъркаха отъ цвѣтъ на цвѣтъ по овошкитѣ. Любка преди това си тапаникаше и се люлѣше врѣхъ плета, но щомъ я повика майка ѝ тя се намръщи и каза почти плачешкомъ:

— Жжжж, не щж

— Върви тамъ, че ако дойда! — внушително и повелително каза майка ѝ.

Любка, види се, да разбираше значението на тия думи, защото, може-би и другъ пѣтъ твърдѣ чувствително е опитвала

тѣхната сила. За това тя неволно и бавно слѣзе отъ плета и се опѣти къмъ баща си. По пътя тя се залиса въ едно цвѣте, което си бѣ откъснала и на което разгрѣщаше чашичката. Тя се бѣ почти забравила и спрѣла прѣдъ майка си. Но майка ѝ твърдѣ галено ѝ зашлеви едно тънко, тамамъ споредъ възраст-та ѝ, плѣснице и я извади отъ това забравено положение. Любка се обърна и я изгледа въпросително; тя като че не разбираше въ какво е грѣшна и за какво ѝ се налага това наказание, но тя на часа се опомни, истърва цвѣтето и се спусна къмъ баща си, който я чакаше на прага на стаята.

Резултатитѣ отъ наблюдението, което Любка бѣ направила надъ цвѣтето, невѣрно исхвъркнаха отъ мозѣка ѝ следъ тънкото плѣснице.

— Иди да ми купишъ два листа бѣли книги! — ѝ каза г. Станковъ, когато Любка съ обърнати къмъ него очи се исправи отпредъ му.

Любка взе паритѣ за книгитѣ и тичешкомъ искочи на улицата; видѣше се, че тя е чакала такава работа, която да я искара на улицата. И отистина майка ѝ не я пускаше тамъ.

А г. Станковъ не знамъ кому щѣше да пише писмо. Той до обѣдъ, види се, не щѣше да отиде въ сѣда.

Скоро Любка донесе бѣлитѣ книги на баща си и бащу ѝ я похвали:

— Да си жива, да порастнешъ голѣма и хубава мома.

Любка се усмихна съ една искренна и чиста усмивка. Тя искочи весела и засмѣна отъ стаята на баща си, отиде при майка си и почна да тананика. Насърдчена, види се, отъ баща си, тя поиска и друго да поработи. Похвалата въ тоя случай, явно е, че благотворно ѝ подѣйствува. Затова тя поиска отъ майка си да отиде за вода да умие „чашичкитѣ“, както казва тя.

Будя Станковица намѣсто да удовлетвори невинното Любино желание, каза ѝ:

— Тебе праща ли те нѣкой сега за вода? Сѣдни си тамъ!

Любка се понамръщи и протестира съ едно изскимчавание. Подирѣ малко тя като че забрави водата; шураше се около майка си и си тананикаше. Но тя отиде къмъ прага и забелѣза, че чехлитѣ ѝ загорѣли отъ калъ. Пакъ ѝ хрумна на ума, че и тѣхъ може да умие, защото въ този часъ тя искаше да работи. Тя и

това си желание каза на майка си. Но майка ѝ пакъ отговори:

— Сѣди си тамъ, момиче! Тебѣ чехлитѣ ти сж чисти.

Но Любка пакъ искимча въ знакъ на неудоволствие и настоятелно искаше да ѝ се позволи да си умие чехлитѣ. Тя усѣщаше силна потрѣба отъ трудъ.

— Мирно сѣди тамъ! Ще зема една прѣчка, че ще те науча да ме слушашъ, — отговори майка ѝ.

Любка почти заплака и пакъ настояваше. Дѣцата сж неотстъпчиви въ своитѣ искания.

— Е, че то човѣкъ като си го търси! — изговори буля Станковица. — Сѣдни при огъня и гледай да не огасва.

Но Любка не искаше да гледа огъня. И тя не разбра като кое „човѣкъ може да си го търси“, за което така отвлечено ѝ загатна майка ѝ.

Въ това време Любенъ, както казахъ по-горѣ, се върна зачервенъ и испотентъ.

— Любене, хвърлай си чепицитѣ, че като взема едно дърво! — се обърна къмъ него буля Станковица, като съгледа прашнитѣ му обуца.

Въ ржцѣтѣ на буля Станковица дървото ѝ служеше за много работи. Тя съ него защищаваше Любка противъ Любена и Любена противъ Любка. Но особено успѣшно си служеше съ него въ дѣлото на възпитанието. Тя инстинктивно усѣщаше каква важна роль играе то въ нашия животъ и често се ползуваше отъ него.

Любенъ още отъ Гергевъ-день си бѣ заносилъ новитѣ чепици и, при всичко, че бѣха се минали петъ дена отъ него день, той продължаваше още да ги носи. Ето защо майка му така строго му заповѣда да си събуе чепицитѣ.

Любенъ безъ да се обърне къмъ майка си и безъ даже да я чуе, отиде при Любка и ѝ каза:

— Любке, дай ми свирката!

Любка знаеше, че свирката е въ къщи на полицата, на високо, и, като съобрази, че сама не може да я вземе и като бѣ убѣдена (не зная кой я бѣ убѣдилъ въ това), че майка ѝ е добра и слѣдов. длѣжна е да удовлетворява всичкитѣ ѝ искания, поиска да ѝ я даде.

— Иди я вземи! — бѣ отговора на майка ѝ.

— Не мога да я стигна.

— Махни се отъ главата ми тогава!

— Жжж . . . каза Любка.

Тя като че искаше свирката не за Любена, а за себе си.

Но въ това време Любенъ намѣри една прѣчка и я даде на малкото си братче, Борисча. Борисчо се качи на прѣчката, и се спустна къмъ пѣтя, като си въображаваше, че коня като вихъръ го носи. Любенъ се засмѣ и се спустна и той. Любка като ги чу, че радостно викатъ, спустна се и тя и отиде при тѣхъ.

Не знамъ какво се заиграха край пѣтнитѣ врата. Чуваха се грѣмни и весели смѣхове. Любенъ на високо заповѣдаше пѣщо. Тѣ дълго време се бавиха тамъ. По едно време Любка дойде и пакъ плачешкомъ поиска отъ майка си да отиде за вода, но този пътъ не каза за какво ѝ е водата.

— Не ти трѣбва вода! извика раздразително майка ѝ.

— Жжж . . . искамъ . . . ще отида! твърдо отговори Любка.

— Момиче, ти днесъ ще ме извадишъ *пакъ* отъ глава. Не ти трѣбва вода: ще отидешъ да се цапашъ сега тамъ.

Но Любка не искаше да намѣри тия майчини си доводи за оправдателни. Тя плачеше и търсеше изъ двора сѣждъ, съ който да отиде за вода. По едно време съзрѣ бърдука при умивалника. Тя отиде при него, улови го за верблото и настоятелно повтори:

— Жжжж . . . ще отида!

— Да оставяшъ бърдука тамъ! се обърна къмъ нея майка ѝ. — Ти нѣмашъ ли други играчки?! притури тя, макаръ и да не знаеше и сама съ какво да я заиграе.

Но Любка и следъ това напомнювание не се остави.

— Ще те бия ти казвамъ! извика майка ѝ, като остави коритото, дѣто переше и трѣгна къмъ Любка съ явно намѣрение да остане вѣрна на думитѣ си.

Любка като разбра, отъ една страна, намѣрението на майка си и като съзнаваше, отъ друга, че не е направила никакво престѣпление, за което да я накажатъ, не се мръдна отъ мѣстото си. Тя почна умоляюще да плаче и силно ѝ се искаше да ѝ дадѣтъ бърдука. Работа, работа искаше тя сега. Тя тури пълната си рѣчичка врѣхъ главата си въ отбранително положение и умилно се молеше на майка си да я не бие. Но майка ѝ гровно и енергично настѣпваше къмъ нея. Не оставаше никакво съмнѣние, че скоро щѣхъ да бѣда слушателъ на

дѣтски писъкъ.

Не можахъ да се стърпя. Нададохъ се вѣнъ отъ прозореца и се обърнахъ къмъ Любка:

— Хай нека отиде; хай пустни я за вода!

Любка ме погледна полупечално, полурадостно и пакъ продължаваше да плаче. Като ме видѣ майка ѝ, посипрѣ се, принудително се усмихна и каза:

— Разработила се днесъ момата. Сърдце пѣргаво. Като я *карашиз*, не отива, а когато тя иска, тогава отива. Хайде върви, хайде; вземи бърдука, ама ако се оцапашъ!

Буля Станковица не знаеше каква роль играе принудителността въ труда, но Любка безсѣзнателно се не подчиняваше на всѣко принуждение.

— Ако се оцапамъ, бий ме, бе мамо! весело и отъ чисто сърдце гарантира Любка, когато майка ѝ забелѣжи да се не оцапа. Тя радостно взе бърдука, но той бѣ пѣленъ. Трѣбваше нейдѣ да се излѣе водата. Любка не искаше да я излѣе на земята, защото умно разсѣди или по-отдавна е разсѣдила, че тая вода може да потрѣбва и за това попита майка си:

— Дѣ да я излѣя, мамо?

— Ехъ, излѣй я *тамъ*! заповѣда майка ѝ, безъ да се обърне назадъ да покаже дѣ да я излѣе.

Обаче Любка намѣри единъ черенъ котелъ и попита:

— Да я излѣя ли тука?

— Излѣй я! твърдо и високо извика майка ѝ.

— Че въ котела има топла вода?!

— Излѣй, ти казвамъ! още по-твърдо извика буля Станковица.

И Любка увѣрена, че нѣма да последва никакво *незаконно намисание побой*, излѣ водата и радостно отърча къмъ пѣтя.

„Да я науча азъ нея да ми пука коритото“, си мислеше буля Станковица, като си припомни за майсторски скроения си планъ противъ леля Петранка. Никой не знаеше колко тя бѣ възхитена отъ тоя си планъ. И сега тя бѣ доволна отъ себе си и чувствуваше наслаждението, което се разливаше по жилищата ѝ.

Борисчо силно испишия на двора. Буля Станковица моментално се обърна назадъ. Борисчо бѣ падналъ отъ плета на градинката, дѣто се бѣ покачилъ да гледа една пеперуда. Съ паданието си заедно той бѣ закачилъ ризката си на единъ прѣтъ и не можеше да се откачи. Плета не бѣше високъ, та за това нѣмаше голѣмъ страхъ отъ силно ударване. Но защото ризката на Борисча бѣ закачена отгорѣ, той не можеше да се поеме и да стане; при всѣко усилие да се подигне, ризката му повече се дереше; затова той се спрѣ вече и нададе викъ за помощъ. Въ това си мъчително положение, той инстинктивно усѣщаше, че подиръ слабия ударъ отъ паданието ще последватъ други и отъ страна на майка му и за това още повече викаше.

— Иди му откачи ризата, бре обѣснико! извика буля Станковица на Любена, който въ това време копаше кладенецъ въ двора.

Любенъ се не помръдна отъ мѣстото си, а само каза:

— Беййй!

Буля Станковица се спушна къмъ него, но Любенъ начаса избѣга. Тогавя тя отиде при Борисча, откачи му ризката, наложи добръ съ нѣколко плѣсеници крѣхката му задница, исправи го на крака и, намѣсто заключение, му залѣпи още нѣколко тънки плѣсничета по облѣпитѣ му съ сълзи зачервени странички и го остави така. Нѣма съмнѣние, че плачъ и писъкъ имаше голѣмъ, но буля Станковица, като че ги не чуваше. Тя, като всѣка българска майка бѣ привикнала на тѣхъ и бѣ убѣдена, че така се дава истинското възпитание.

Дълго време плака Борисчо. По едно време той се поутича, но все пакъ продължаваше конвулсивно да хълца. Една хвърката бубулечка дойде та кацна на ржката му. Борисчо я видѣ. Той посѣгна съ другата си ржка да я улови; бубулечката хвъркна, но отърва Борисча отъ жалнитѣ халцукания. Той стана и отиде при Любена, тъжно си въздъхна и съ печална усмивка се исправи предъ него.

Любенъ бѣ ископалъ кладенеца. Но трѣбваше да има вода въ него. И Любка я донесе. Тя имаше твърдо намѣрение да занесе водата на майка си и да ѝ се похвали, че не е уцапана, но Любенъ я помоли да му даде вода за да напѣлпнѣтъ кладенеца. Любка отъ най-напредъ не даваше, но като видѣ ископаната дупка, сама налѣ водата въ нея.

Скоро една орѣхова чурупка служеше за кофа, съ която се вадеше водата изъ кладенеца и се разливаше ту по земята, ту по политѣ на Борисча и Любка. Всички внимателно гледаха въ тоя дълбокъ кладенецъ. Отъ най-напредъ водата бѣ мътна, но скоро се обърна на тиня; при все това тинята се вадеше намѣсто вода и се разливаше наоколо.

Любка бѣ оцапана съ калъ. Тя съ ужасъ си припомни даденото обѣщание на майка си. Една мъчителна хладина смрази кожата ѝ. Тя почна да пере роклята си съ останалата въ бърдука вода. Но отъ това роклята ѝ стана още по-оцапана. Неминуемъ бѣше побоя. И майка ѝ, законно или незаконно, ѝ го нанесе

Любка посиня отъ болки и отъ плачъ. Но майка ѝ не престана скоро. По едно време Любка млъкна въ ржцѣтъ на майка си, но съ посиняло отъ напъжение лице, съ силно стиснати очи, съ отворени уста, които плачеха, но никакъвъ гласъ се не чуваше

Азъ истрѣпнахъ

.

Да, образцова възпитателка е буля Станковица и сериозна жепа е тя.

Следъ два дни буля Станковица видѣ една сутрина какъ градския комисаръ сирѣ лея Петранка съ млѣкото, което тукучо бѣше взела отъ нея, и подиръ единъ часъ тя заплати 5 лева глоба за наливание въ млѣкото вода.

Неисцѣримий.

18-иѢ М А Р Т Ъ.

(Преводъ отъ нѣмски).

I

На 24 февруарий 1848 г. населението отъ Парижъ, подиръ тридневна геройска борба, одържа побѣда надъ „буржуазното царуване“ на Луи Филиппа, който въ юлий 1830 г. коварно измами парижското население, като му отне плодетѣ отъ побѣдата надъ гнилата, чрезъ измѣна на отечеството и съ помощта на чужденцитѣ въстановена бурбонска монархия — монархия по Божия и казашка милость — и който 18 години на редъ граби Франция и ѣ остави на вѣчно ненаситната буржуазия да ѣ граби. *Enrichissez-vous!* — обогатявайте се! — изрѣчено отъ буржуазно-царския министръ Гизо, е станало программа на управлението на Луи Филиппа. „Обогатявайте се!“ — и тѣ се обогатявахъ, французскитѣ господа буржуа. И буржуазията отъ цѣлъ свѣтъ е гледала въ лицето на Луи Филиппа идеалътъ на съвършенна държавна мадрость и аристокрацията, която е въздишала за срѣднѣвковно-феодалната разбойническо-рицарска политика, призна преимуществата на пово-буржуазната хищническа политика — преглътна умразата си противъ буржуазно-царския натрапенникъ и почена да граби, като се надпреваряне съ буржуазнитѣ хищници.

Падна буржуазния царъ и тронътъ му биде изгоренъ отъ народа предъ юлската колонна на бастилската площадъ. За парижското население, за работния народъ, — изаманитѣ побѣдители отъ юлската революция, жертвитѣ на буржуазно-царската хищническа политика — настана за тѣхъ часа на отмѣщението.

Монархическата, реакционерна Европа, се расклати до самитѣ си основания. До като Англия и Белгия, съ свободнитѣ си конституции, останахъ сравнително непобутнати отъ бурята, полицейскитѣ и военнитѣ държави на материка съ тѣхнитѣ „здравия“, т. е. противонародни управления, все повече и повече се расклащахъ, юдитѣ на деспотизма паднахъ отъ ржцѣтъ на безсилнитѣ замаяни властители, които се смѣтахъ за всесилни, защото бѣхъ сподучили да въдворятъ въ земитѣ си „тишина-та на гробищата“.

Най-силно се расклати Германия и Австрия; съ велика радост гледаше народа къмъ Франция, съ велика радост искаваше вѣра въ изгрѣваніето на нова ера, на свободата и чедовѣческото братство. Потжпканитѣ надѣжди излизахъ на явѣ, усиляхъ се все по-вече и по-вече и се превърнахъ въ общо исканіе на гражданска свобода. Гражданска свобода, казваме, искахъ, защото классовото съзнание липсваше, тъй като предварителнитѣ условия на промишленното развитие не бѣхъ се още появили. Общата умраза се насочваше срѣщо „Съюзния Парламентъ“, това недоносче на Виенския конгрессъ, и всички мечтаяхъ за една „съвокупна, свободна Германия“, безъ обаче да имъ сж ясни цѣльта и срѣдствата. Буржуазията не бѣше се още развила, раздѣлението на буржуазенъ и на работенъ классъ не бѣше още станало.

И сега бѣше се расклатилъ „порядъкътъ“ на старата Европа, революцията, която бѣше 18 години погребена, отново въскръсна. . . .

Както бурята, преди да се яви въ пълна сила, испърво ту тукъ, ту тамъ поклаща треперящитѣ дървета, послѣ подухва, на-гледъ, по слабо, и веднага съ двойна сила избухва до толкось, щото горскитѣ исполипи колѣничатъ предъ нея, като трѣстика — така сжщо първитѣ въздушни вълни на революционния ураганъ сж били почти безвредни — малко или много неопредѣлени желанія и исканія, разни недоволства, — но вълнитѣ ставяхъ по-буйни и по-буйни и наскоро показяхъ силата си: на 13 Мартъ се подигна Виена. „Най гениалния държавенъ мжжъ“ въ свое време: Метернихъ, който е раздѣлялъ славата съ Луи Филиппа, че е най искусния водителъ на хората и укротителъ на революцията, бѣше расположилъ въ Виена отъ четиридесетъ години насамъ главната си квартира — и отъ тамъ четиридесетъ години наредъ, като генералъ-фелдмаршалъ на международната реакция, ржководеше борбата срѣщо явната и тайна революция.

И щомъ революцията искокна жива предъ него, генералъ-фелдмаршала на реакцията сбърка концитѣ — полицията стана безнадѣжна, армията не можеше да помогне — и той избѣга отъ полето на борбата и се отзова въ Лондонъ, за да търси утѣха при своя другаръ по страдание — Луи Филиппа. Дойде редъ сега и за Берлинъ.

Берлинъ се вълнуваше и кипѣше отъ момента, когато пристигна извѣстието за революцията въ Парижъ. Новината отъ

Виена още повече възбуди населението, предаде му бездростъ и слаши правителството. Царътъ се съгласи да свика съединеното народно събрание, на което голѣми надѣжди възлагаше тогавашната либерална буржуазия, — и да премахне цензурата. Царския указъ, който свикваше народното събрание, излезе на 18-й Мартъ. Тържеството бѣше велико; забелѣжете, на 18-й Мартъ! Подиръ пладнѣ хиляди граждани потеглиха къмъ палата, за да благодарятъ на Царя. Веднага се спущатъ драгуни врѣхъ множеството, изъ дворѣтъ на палата излиза едно отдѣление войници съ насочени байонети. Чуватъ се търмежи и хора падатъ.

Кой е далъ заповѣдта? Народния гласъ каза кой е виновния *) — тъй нарѣчената история, се мѣчи отъ 42 години насамъ, да го скрие.

Панически страхъ обзе распиляното множество.

„Измамени сме“, се разнесе като грѣмъ изъ Берлинъ също така, както четири недѣли по-рано, въ Парижъ, когато предъ палата грѣмнаха пакъ „по недоразумѣние“.

Също и тукъ трѣбвало би да е „недоразумѣние“. Отговорътъ бѣше: „измѣна! на оружие!“ И Берлинъ се подигна; въ единъ мигъ се построиха баррикади, врѣхъ които съ ожесточение се нападнаше, но които геройски бидоха защищавани. Берлинъ се биеше. Борбата почна отъ вечерята и трая непрѣкъснато цѣла нощъ.

Въ никоя улична борба не се е воювало тъй храбро.

Сутринята на 19-й мартъ народътъ надви, войскитѣ трѣбваше да се отдрѣпнатъ извънъ града. И подиръ пладнѣ на 19-й Мартъ народътъ занесе своитѣ мъртви предъ палатѣтъ, и се случи онова зрѣлище, трогателния трагизмъ на което е впушило на най-великия пѣвецъ на революцията безсмъртната му пѣсенъ: Мъртвитѣ къмъ живитѣ**)

Царътъ се появи на балкона и гологлавъ се поклони предъ жертвитѣ на уличната борба. И множеството се разотиде тогава, пѣящъ церковната пѣсенъ: „Иисусъ е моята надѣжда!“ Двѣтѣ картини се допълнитѣ една друга — и откриватъ същността на вѣмската Мартовска революция. . . .

Случи се, каквото трѣбваше да се случи. Никакъвъ планъ,

*) Покойния вече императоръ Вилхелмъ I-й, тогава братъ на царствующия Фридрихъ Вилхелмъ IV-й

Пр.

**) Отъ Фердинандъ Фрайлигратъ (1810—1876).

никаква цѣль, никакво единство отъ едната страна, планъ и постоянно растяща храбростъ отъ другата. Буржуазията се уплаши отъ собственитѣ си дѣла — и не се довѣряваше на работницитѣ, а работницитѣ нѣмахъ още классово съзнание, нѣмахъ программа. „Реакцията“ ставаше все повече и повече смѣла и на 9-й Ноемврий презъ „лудата година“, — въ сжщия день, когато въ Виена депутатътъ Робертъ Блумъ биде сжденъ отъ военния сждъ и убитъ, — навлѣзе генералъ Врангелъ съ войскитѣ си въ Берлинъ и распяди народното събрание.

II

Още единъ 18-й Мартъ. Двадесетъ и три години се изминахъ. Въ Германия бѣше надвила политиката „на кръвта и желѣзото“ — „нѣмския въпросъ“ бѣше се разрѣшилъ династически, отгорѣ намѣсто отдолу — родътъ на хохенцолернитѣ „изгони изъ Германия“ родътъ на хабебургитѣ и върху напоенитѣ съ кръвъ бойни полета на Франция спечели императорската корона. Франция е надвита — нѣмскитѣ войски стождтъ още предъ Парижъ, макаръ войната и да е свършена. Тѣ сж съюзницитѣ на французското буржуазно правителство, което се бои отъ Парижския пролетариатъ и което съ голѣмо удоволствие би задушило провъзгласената республика, съ помощта на нѣмцитѣ, на чужденцитѣ. Тѣзи господа буржуа сж тѣй „патриотични“! Парижъ бѣше пречката. Парижъ трѣбваше да бѣде обезоръженъ — сирѣчь, работното население на Парижъ, което въ време на обсадата бѣше получило оръжия и бѣше се организовало по войнски.

Парижскитѣ работници не дадохъ оръжията си, тѣ испратихъ посланницитѣ на буржуазното управление съ окървавени глави. Това бѣше 18-й Мартъ 1871 г.

Нѣколко дена подиръ това, провъзгласи се коммуната.

Два мѣсеца тя живѣ и се борѣ. Нѣмаше день безъ борба. Нѣмскитѣ побѣдители доставяхъ на побѣденото французско правителство, чрезъ освобождаване на военноплѣннитѣ, една, всѣки день увеличающа се армия противъ социалистическитѣ работници. Коммуната се надѣваше сама на себѣ си. Остапалата Франция ж напуста. За французскитѣ селени и дребни буржуа социализма бѣше още червено плашило.

Исходътъ на неравната борба е билъ отпърво още не съмнителенъ. Подиръ два мѣсеца борба, коммуната падна въ „кър-

вавата майска недѣля“. Макаръ коммуната — освенъ въ честната борба — и да не е пролѣла ни капка неприятелска кръвъ — застрѣлването на генералитѣ Леконтъ и Томасъ е станало преди коммуната, а онова на заложниците, следъ коммуната — побѣдителитѣ безчеловѣчно се распореждахъ, като откривахъ всичката варварщина на буржуазната си цивилизация. Хиляди и хиляди беззащитни плѣнници бидохъ исклани подиръ битката. И, следъ като военнитѣ сѣдилища цѣли мѣсеци наредъ бѣснувахъ, други хиляди бидохъ испратени въ тъмницитѣ или „на сухата гилйотина“ въ Нова-Каледония.

И, незадоволени, да избиватъ побѣденитѣ работници, помъчихъ се чрезъ смѣшни лъжи и клѣвети, да оцанатъ въспоминанието на побѣденитѣ.

Напразно! Работниците отъ всички страни разумѣхъ, че побѣденитѣ и оклѣветенитѣ сж били кръвъ отъ тѣхната кръвъ, — тѣ се обяхъ едно съ Парижскитѣ работници, и *врѣхъ гробътъ на коммуната, международния пролетариатъ сключи братския си съюзъ; който никаква сила на свѣта не може раскъса.*

18-ий Мартъ 1848 г. е билъ день на побѣда, следъ който е последвало поражение.

18-ий Мартъ 1871 г. — сжщо день на побѣда, следъ който пакъ е последвало поражение.

Обаче какъвъ успѣхъ отъ 18 Мартъ 1848 г. до 18 Мартъ 1871 г.! На 18 Мартъ 1848 едвамъ се е появила една дрезгавина на классовото съзнание, думата Социализмъ е била позната само на малцина. На 18 Мартъ 1871 е било първото всемирно-историческо опитване да се осъществи социализмътъ въ общината и въ държавата — опитване, което единствено по „неразумието на масситѣ“, не е сполучило.

Отъ 18 Мартъ 1871 г. до днешно време, свѣтътъ много по-бързо и по-далечъ е напредналъ въ политическо и икономическо отношение, отколкото отъ 18 Мартъ 1848 до 18 Мартъ 1871; и като погледнемъ, какъ социалистическата идея необоримо продължава своя завоевателенъ, своя триумфаленъ вървежъ — до толкова е безсилна властта на всичкитѣ ѣ неприятели — тогава ний можемъ съ пълна увѣренность да кажемъ: ще дойде день на побѣда, следъ който не ще последва поражение.

КНИЖНИНА.

Крейцеровата Соната, повѣсть отъ *Графъ Левъ Толстой*.
Преводъ. Руссе, 1890. ц. 1 л.

Неизмѣримо цѣнна книга е издалъ г. Гулабчевъ. Въ нашата преводна литература ний нѣмаме нищо, което да се сравни по сила и значение съ тая малка, хубава книжка. Азъ нарочно казвамъ въ нашата „преводна“ литература, защото нашата оригинална е тѣй слаба, щото едвамъ има сила да се роди, и, видѣла не видѣла бѣлъ свѣтъ, окапва. А достоинството, цѣнността на една книга, особено художествената, зависи отъ силата и значението ѝ. Тѣзи качества сж необходими за една книга, за да увлѣкжтъ читателя, кога я вземе въ ръка, да го привържатъ къмъ себе си, да му ровятъ любопитството и умътъ, щото той да се повръща втори и трети пътъ къмъ нея. Какво ни научава една книга, връхъ какви работи ни отваря очитъ, отъ какво ни предпазва — туй е важното. Колкото за повечко хора е полезна тя и колкото за по-дълго време стои тя полезна, толкова повече значението на тая книга се подига, толкова по-вече писателятъ ѝ става знаменитъ. Такъвъ знаменитъ писателъ е Левъ Толстой, и неговитѣ киги се четжтъ отъ цѣлъ образованъ свѣтъ и за дълго време още ще занимаватъ умоветъ на извѣстна частъ отъ мислящото общество.

За българскитѣ читатели Толстой е познатъ по вече по вѣстникарски извѣстия (за начинътъ на живѣнието му), отъ колкото по преведенитѣ нѣкои негови произведения. Може да се каже, че слуховетѣ, извѣстията за знаменития писателъ-ботушаръ, графъ-мужикъ — сж по-вече помогнали да заинтересуватъ и европейското общество за произведенията му, отъ колкото съчувственитѣ критически статии на поклонницитѣ му.

Тѣй или инакъ, но съчиненията на Левъ Толстой се превеждатъ на всички европейски езици въ по нѣколко издания. Обаянието, което той си е спечелилъ въ Европа е всеобщо, а въ Франция литературната и артистическа младежъ е попѣстрювала разговоритѣ си съ цитати отъ романитѣ му и е подражавала въ живота си па нѣкои герои отъ произведенията му. Въобще, художническия талантъ на графа Толстой е признатъ за първокласенъ и е поставенъ по-горѣ отъ таланта на кой и да

е съвремененъ европейски писателъ; названията „гений“, „гениаленъ художникъ“ сж обикновенното, съ което сж го награждавали европейскитѣ критици.

И тоя „великанъ-художникъ“ е започналъ отъ десетина години насамъ да плаши мирнитѣ хорица съ своитѣ гениални, разрушителни анализи на чловѣческото общежитие, на установенитѣ, раждясалитѣ поиятия на чловѣка за щастieto и цѣлѣта на живота. Благодарение на особенната си възприимчивостъ и на самостоятелното си материално положение, Левъ Толстой, още при самото начало на писателската си дѣятелностъ, се е предназначилъ или о-време се е оттегилъ отъ влиянието на какви да е литературни кръгове. Ако това странение отъ една страна му е принесло врѣда, отъ друга го е запазило отъ готови формули, съ помощта на които тогава лесно сж разрѣшавали най неразрѣшимитѣ въпроси на чловѣческото общежитие, и които тѣй много сж затъмнявали ясното виждане на наблюдателния умъ. При това, една странна черта въ натурата на Толстой е играла голѣма роля. Той, както пѣккои руски писатели, — Гоголь, Достоевский — е билъ наклоненъ къмъ религиозний мистицизмъ, който, смѣсенъ съ дълбокото изучаване на руския селеницъ, е породилъ оная своеобразна Толстовска литературна физиономия, която въ същото време и радва и печали днешния интелегентенъ мъжъ.

Графъ Толстой е преди всичко художникъ, т. е. чловѣкъ. у когото наблюдателността, възприимчивостта и способността за предаване въ живи образи наблюденото и възприетото сж въ най висока стѣпень развити. За насъ, читателитѣ, обикновеннитѣ смъртни, за очитѣ на които толкова явления минаватъ незабелѣзани, които не сме въ състояние да уловимъ признацитѣ на ново едно умствено течение въ обществото или пъкъ пропуцаме равнодушно предъ умътъ си признацитѣ на разлаганieto или изчезването на пѣккоя форма на общежитието, за насъ такива художници иматъ преголѣма цѣна и заслужаватъ нашето най дълбоко уважение. При такова едно общественно-критическо направление на художественната си дѣятелностъ, тѣ — художницитѣ-писатели — се явяватъ пай-голѣмитѣ благодѣтели на чловѣчеството въобще и на народа си частно, и като указватъ винаги на смѣстующитѣ злини или пъкъ като ставатъ идеали за лутащото се въ тъмнината чловѣчество. Въ руската литература, отъ самото ѣ възраждане почти, е пре-

обладало отрицателното направление. Вследствие на извѣстни политическо-обществени условия и по особена наклонност на руския духъ, тя е можала да създава идеали, а скептически се е отнасяла къмъ дѣйствителността, като я подхвърляла на безпощадния анализъ на разрушающата критическа мисль.

Графъ Левъ Толстой е запазилъ това критическо отношение къмъ околнитѣ явления и на всѣкадѣ, гдѣто да се проявява то у него — било въ художествено произведение, било въ публицистическа статия, на всѣкадѣ той е недостижимъ по дълбочината на анализа си. Тая именно основна черта у таланта на Толстой е радвала и радва още мислящата интелигенция. Тамъ гдѣто Левъ Толстой е излизалъ отъ ролята на отличител и анализаторъ на съществуващото, гдѣто се е опитвалъ да създаде свое миросъзерцание, свой възгледъ на живота, тамъ е той слабъ, и некадъренъ да плувне въ широко разлѣтитѣ днесъ научни и общественни течения. За да създаде чловѣкъ, въ ново време, нѣщо ново въ областта на философията и общественитѣ науки, не може безнаказанно да игнорира своитѣ предшественици и съвременници, и да се осланя само на древнитѣ вѣроучители, както прави Левъ Толстой. Никой днесъ вече не гледа на науката и на философията като на плодъ на единичнитѣ усилия на чловѣческия умъ; напротивъ, това сж чудни и ведиколѣзни сгради, които свидѣлствуватъ за търпеливостта и разхарчената мозъчна сила на цѣлото културно чловѣчество. Тази философско-проповѣдническа страна отъ дѣятелността на Левъ Толстой е, която печали мислящитѣ хора въ Россия и въ Европа. Но чловѣчеството е навикнало да срѣща истината сплетена съ ненужни, спѣвающи умѣтъ, па даже и врѣдни, мисли. Рано или късно ученията сж се просѣвали и полезното и истинното е оставало въ съкровището на общото съзнание. Приносѣтъ, който Толстой е направилъ не е малкъ и за тоя му приносъ благодарното чловѣчество го поставя въ редѣтъ на най полезнитѣ си членове. Много понятия и идеи, предавани безъ критика отъ поколѣние на поколѣние, сж били подхвърляни отъ него на остъръ анализъ и тѣхъ не е могло да ги спаси даже почтенната имъ давностъ.

Така едно по едно сж падали предъ развѣдающий му умъ — педагогия, религия и, чудно да се каже за такъвъ художникъ — естетиката. Най ярко отъ всички той е обърналъ внимание на това, че идеалитѣ за общото щастие не могатъ да се

създаватъ безъ да се взематъ предъ видъ ония понятия, които огромнитѣ трудящи се маси си съставляватъ за това щастие; той е поискалъ, тъй да се каже, демократизирването на науката, искусства и придобититѣ технически леснотии. Той най-ярко е нарисовалъ лицемѣрието и фалшивостта въ днешнитѣ обществени отношения. Той, като Руссо, могъществено е помогналъ на днешния интеллигентъ да повърне значително първоначалната искренностъ и чистосърдечие на своята природа. Прямото и откровенното отнасяние къмъ налѣжащитѣ въпроси е било всекога неговото начало.

Такъвъ е отъ една страна характерътъ на последнитѣ съчинения на Левъ Толстой. „Исповѣдта“ му, „Въ чемъ моя вѣра“ направиха голѣмо впечатление въ образования свѣтъ и дълго време се говори за тѣхъ. Но ни едно негово съчинение не е размърдало умотѣ тъй, както Крейцеровата Соната, ни едно не е възбудило така злъчката на общественитѣ пресливатели. Великитѣ страни на лицемѣрието — Англия и Съединенитѣ Щати въ Америка — даже запретили распространението ѝ, за да не паднала нѣкакъ въ рѣцѣтъ на госпожичкитѣ. На руски езикъ горката книжка не е могла да види печатъ въ Россия, а се е распространявала или въ ръкописи или въ литографирани списъци, а нѣкое „блаженство,“ Одесскій ли, или други митрополитъ, заловилъ цѣла полемика съ Толстой все по поводъ на тая малка хубавичка книжка. Само у насъ тя влѣзе, мина незабелѣзана. Отъ пийдѣ гласецъ; нашиятъ сериозни списания, които скромничко се възмущаваха отъ „женевскитѣ“ книжки печатани у г. Гулабчева, не благоизволиха да забелѣжатъ тая, макаръ не-женевска, но много по-опаспа книжка. Мълчжтъ отъ всекадѣ. Сѣкашъ тиня, по която, както е говорилъ Щедринъ, като ударишъ — раствори се и пакъ се прибере, и пакъ неподвижно, пакъ тиня.

Обърнали ли сме внимание или не, обаче тая книжка го заслужва, тъй като въпроситѣ, които тя подига, рано или късно, споредъ нашата усѣтливостъ, ще се испрѣчатъ напредъ ни и ще искатъ безотлагателно своето разрѣшение. Тѣзи въпроси сж важни и съставляватъ основата, краекъгълния камъкъ на съвременното общество. Несъстоятелността на бракътъ въ днешното закачено отъ културата общество, разрушението на семейството — на онова, тъй въспѣто отъ поетитѣ, домашно огнище — хранилището на домашнитѣ радости, источника на цѣломъдрие-

то, пазилицето на старитѣ добродѣтели — ето кои страни отъ общественния ни животъ изважда наявѣ тая книжка. И да не мислимъ, че като е писана отъ русинъ, остро то ѝ не закача нашитѣ български прави. Напротивъ, за насъ, може би, тя има по-голъмо значение, отколкото за европейцитѣ; у насъ такива трезви думи и мисли не сж се чували. Ний сме навикнали често да се отгърваваме отъ необходимостта да се замислимъ надъ общественния животъ или да предприемемъ пѣщо за въ полза на общото, като кажемъ: Еее! То не е за насъ още.. то, догдѣ дойде до насъ?.., Ний мислимъ, че съ тѣзи думи се ограждаме отъ злото и че то не нахлува у насъ заедно съ нахлуванието на европейскитѣ стоки, т. е. заедно съ отварянието на нашитѣ граници, т. е. заедно съ цивилизацията. Като че тѣзи и подобни на тѣхъ оглушки можаха да спржтъ распрострапението на сифилиса и въ най затѣптецитѣ селца, като че много попрѣчиха тѣ па страшното развитие на проституцията явна и тайна — особено тайна, като че испадванието на нашитѣ еспафи не е вече фактъ, като че земледѣлието отъ день на день не пропадва. Не твърдѣ умно постѣпва оная птица, която, както казватъ, си заравля главата въ пѣськътъ, когато я настигнѣло злото. Бѣблението ни за пѣколко вида пелишанѣ, за клѣсти кокошки и за „цѣломждрието“ на България — е работа недостойна за мислящи хора и за представители на общественно мѣние. Мислящия челоуѣкъ не може и не трѣбва да затуля уши за всѣко трезво слово, отгдѣто то и да пзлиза. Обществения животъ, днесъ за днесъ, по нѣкои свои паталогически — болѣстни — проявления прилича си на всѣкъдѣ. България или Америка, Египетъ или Австралия — на всѣкъдѣ днесъ е огноено отъ едни и сжщи общественни язви.

За сега пѣколко думи по самата псвѣсть.

„Крейцеровата соната“ е повѣстѣта на нѣкой си руски дворянинъ Позднѣшевъ за своя браченъ животъ, какъ той е билъ въспитанъ, както обикновенно се въспитаватъ „културнитѣ“ класове въ Европа, какъ е прекаралъ младинитѣ си, какъ се е влюбилъ и оженилъ за една по обикновенному въспитана мома, какъ е проживѣлъ съ нея 9—10 години, какъ брачния имъ животъ почти отъ самото начало, е билъ само една мжка, една умраза, прекѣсвана сегизъ тогизъ съ примирявание, какъ самитѣ имъ дѣца не можали да послужатъ за връзка по между имъ и какъ, най-сетнѣ, единъ момѣкъ се запозналъ съ

тѣхъ, билъ приеманъ въ домътъ имъ, и какъ той станалъ причина, щото Позднишевъ да убие жена си.

Самото убийство или причинитѣ, които сж го докарали, сж безразлични; и безъ тѣхъ повѣстѣта завардва цѣлата си сила и значение. Центърътъ на тежестѣта ѝ е въ анализътъ на съпружеския животъ, въ ясното и убѣдително изваждане на лице, че за днешното общество брачнитѣ връски сж источникъ на всички семейни неуредби и че самото семейство, намѣсто да представлява образецъ на примѣренъ съвремененъ животъ и най-удобна срѣда за възпитание на младото поколение — се явява адъ за съпружитѣ и лоша компания за младитѣ. „Любовъ, бракъ, фамилия, всичко това е лъжа, лъжа, лъжа.“ „Брака въ нашето време не е нищо друго, освенъ насилие и лъжа.“ „Старата форма е раскладена и трѣбва да се съгради нова . . .“

Въ тѣзи мисли е ядката на цѣлата повѣстъ, а съдържанието ѝ се понѣмпа съ доказателството имъ.

Ний не ще привеждаме за сега тѣзи доказателства, а посочваме на читателя самата книжка.

Ще забелѣжимъ само, че Толстой не е първия, който е отворилъ очитѣ на чововѣчеството върху разлаганието на бракътъ и на семейството. Имало е, и още има мислители, които смѣтатъ, че бракътъ е отживѣла вече форма на общежитието. Разликата между тѣхъ и Толстой се състои въ различието на изходътъ, който указватъ. За графа Левъ Толстой не сжществува другъ изходъ освенъ безбрачието, нерасплодяванието на чововѣцитѣ, чистата, духовната любовъ; тя е, която ще спаси чововѣчеството, т. е. то ще загине, попеже не ще има кой да продължава сжществуването му, но ще загине чисто, непорочно, свѣто и въ самото си загинване ще намѣри щастieto, защото щастieto е несжществуване, небитие, Нирвана.

Тѣзи учения не сж нови; тѣ се коренятъ въ тъмното минало на чововѣчeskото сжществуване и служатъ за вѣра на голѣма часть отъ чововѣчеството — на будиститѣ. Обаче тѣ нѣматъ нищо научно въ себе си, макаръ и да иматъ претенцията да събарятъ самата наука. Тая ненаучность на Толстовскитѣ идеали е, която затъмнява тѣй ясната картина на всеобщото разлагание и която отклонява младия умъ отъ здрава практическа дѣятелность.

За тоя „изходъ“, наиденъ отъ Левъ Толстой, както и за другитѣ възможни изходи — други пътъ.

Н О В И Н И

ИЗЪ ЖИВОТА И ЛИТЕРАТУРАТА.

Напоследъкъ стана явно какъ се вършатъ *колоннамитъ политики* и какъ се присажда *европейската цивилизация* въ „*ди-антъ*“ страни. Види се, че европейца, кога отиде въ чужда, заробена земя, забравя и възпитание и човѣколюбие и всичко. Още при откриваннето на Америка, Испанцитъ и Португалцитъ показва пѣлата варварщина на бѣлия европейецъ.

Четирестотинъ години се изминаха отъ тогава, но, сѣкашъ че звѣрствата си останаха сѣщи.

Посрѣщнатия съ такъвъ голѣмъ блѣсъкъ, надарения отъ царе и царици съ толкова скѣпоцѣнни вѣща, пѣтешественикъ — *Станлей*, по свидѣтелството на самитъ му другари, с извършвалъ нечуванъ злодѣйства и звѣрства въ Африка. *Италианцитъ*, и тѣ не останаха по-долу. Въ Масауа, на брѣговетъ на Червеното-море, кадето тѣ отидоха да разнесатъ „*плодовѣтъ* на европейската цивилизация“, голѣмо множество имотни и богати туземци сѣ печезнали, т. е. биле убити заради имуществата имъ. Самъ директора на полицията *Ливраги*, с изпълнявалъ желатската роля; а военнитъ сѣдилища твѣдъ лѣко произнасяли смъртни присѣди надъ мѣстнитъ жители, и отнелъ имъ обирали имота. Толкова явно разбойничество не е могло да бѣде скрито и Ливраги наедно съ другаритъ си е билъ даденъ подъ сѣдъ отъ италианското прѣителство. Сѣщо, както и другитъ европейци, които стоятъ „на чело на цивилизацията“ и *Французитъ* поискали да се прочуятъ съ „човѣщината“ си. Парижската „Иллюстрация“ описва и дава картини отъ ужаснитъ звѣрства, извършени въ Суданъ. Хиляди мъже, жени, дѣца сѣ били избивани, много села изгорени отъ културнитъ французи. Общественното мнение въ Франция стрѣшно се бѣше възмутило и правителството побърза да уснокоп духоветъ, като нарѣче картинитъ на Иллюстрацията измислици, фантазии. Обаче, казания листъ извади сега на яве оригиналнитъ фотографически сътъкъла. Хората ако лъжатъ—слънцето поне не лъже.

Подобно „распространяване на цивилизацията“ е следствие отъ икономическото положение въ Европа. Капиталиститъ, бур-

жуазния класъ, сѣ които диктуватъ вънкашната политика. За тѣхъ, за тѣхнитѣ интереси, правителствата вършатъ колониални политики и разнасятъ „плодоветѣ на цивилизацията“.

Ето какъ се изражава единъ швейцарски листъ за тая мнѣма културна роля:

„Европа е станала твърдѣ тѣсна за неуморно-стремящата се напредъ цивилизация. Съ пушка на рамо, съ ракиено стъкло въ едната ръка и съ библията въ друга, тръгнала е тя за мѣстната чатъ на свѣта—Африка, за да я ошастливи съ придобититѣ си блага. Както се краде единъ часовникъ, така се превзема и една земя; който пали, убива и граби въ Африка, е герой и всички вѣстници се надприварватъ да изобразятъ портрета му. Ако известнитѣ стари европейски разбойници дѣйствуваха тамъ, то намѣсто да бѣдѣтъ проклѣвани, като работници, тѣхъ щѣха да ги явно въсхваляватъ, както Станлей, и тайничко, като Ливраги. Ако дивитѣ, които незнаятъ що е данѣкъ, и достатъчно иматъ свои попове, не бързатъ да се покрѣстатъ, и не бързатъ да промѣняватъ златия си прахъ и слоновата си костъ сръщу стари обуца и цилиндрови шапки, тогава просвѣтителитѣ бомбардируватъ тѣхнитѣ села, набиватъ ги на колъ, забиватъ върху купъ отъ мъртви тѣла знамето на културата, и у тѣхнитѣ домове, въ честъ на тѣзи колонизаторски подвизи, даватъ угощения. Бѣднитѣ езичници ги избавятъ отъ тѣхнитѣ грѣхове, отъ тѣхния вмотъ, отъ тѣхната независимост и наедно съ тайнствата на Св. Троица, показватъ имъ нагледно, колко далечъ биятъ европейскитѣ оръжия. Нашата нравственностъ трѣбало би да си остане у дома, тя не струва за експортъ—за изнасяние; тя се разваля по пътя, става вонѣща. . . “.

Редакторъ Янко Сакжаовъ

ДЕНЬ

ДЪРЖАВАТА И ОБЩИНАТА

ВЪ ДНЕСНО ВРЕМЕ

(Преводъ отъ нѣмски.)

Презъ послѣднитѣ десетолѣтия социалний животъ на обществото у всичкитѣ образовани държави е взелъ едно много бързо развитие, което се ускорява отъ всѣкой новъ напредѣкъ въ коя да е област на човѣческата дѣятелность. Това развитие е докарало напослѣдѣкъ общественитѣ отношения на хората въ едно певидено до сега безпокойствие, вълнение и разглюбявание. Нито властующитѣ классове и личности, нито учрежденията, нищо не успѣла вече здрава земя подъ краката си. Едно чувство на безпокойствие, на несигурность и на незадоволство е обладало незабелѣзано всичкитѣ кръгове, както горнитѣ, така и долнитѣ. Трѣскавитѣ напръгания на владѣющитѣ классове да истудватъ и да подпиратъ гнилото общественно здание, та съ това да турятъ край на нестерпимото, особенно за тѣхъ, положение, отидоха и отиватъ на вѣтъръ и несигурностьта, която произлиза отъ тия имъ несполуки, увеличава тѣхното безпокойствие и тѣхната неприятность. Едва що турятъ въ расклатеното здание подъ образа на нѣкой законъ една греда, забелѣзватъ, че на десетъ други мѣста подпоркитѣ сж по-нужни. При това, владѣющитѣ классове постоянно се намиратъ по-между си въ борба и дълбоко се различаватъ по мнѣнията си. Това което на една партия се покаже необходимо за да успокои и примири